

LENKIJOS LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ 1989–2000 METAIS

Lenkijos lietuvių padėtis tarpvalstybinių Lietuvos ir Lenkijos santykių raidoje

Istorinio-politinio paveldo įtaka Lenkijos ir Lietuvos santykiams ir Lenkijos lietuvių bendruomenės padėčiai

1988–1989 m. sparčiai keitėsi politinė padėtis Rytų ir Vidurio Rytų Europoje. Vykstant Michailo Gorbačiovo persitvarkymo politikai, prasidėjus SSSR silpnėjimui, Lenkijoje po 1989 m. laisvų demokratinių rinkimų žlugo komunistinis režimas, Lietuvoje prasidėjo laisvėjimas ir tautinis Atgimimas. Šios permainos paveikė ir Lenkijos lietuvių bendruomenės gyvenimą.

1989 m. įvyko keli abiejų šalių nepriklausomybės jėgų šalininkų susitikimai. Juose, be kita ko, buvo nagrinėjama Lietuvos ir Lenkijos santykių perspektyva. Reikia pažymėti, kad 1944–1989 m. Lenkijos LR ir Lietuvos SSR ryšiai buvo išsprauti į LLR ir SSSR santykių rėmus, todėl ekonominiai ar kultūriniai ryšiai nebuvo natūralūs, suvaržyti. Kai kurie klausimai, susiję su netolima, bet ginčytina, praeitimi buvo „užšaldyti“, tuo metu neegzistavo, tačiau jie iškilo minėtų susitikimų metu. 1989 m. gruodžio 27–29 d. Sąjūdžio ir „Solidarumo“ atstovų susitikime buvo kalbama ir apie Vilniaus krašto 1920–1939 m. valstybinę priklausomybę, AK veiklą 1942–1945 m. Lietuvoje. Pastarąjį klausimą kiek anksčiau pradėjo kelti Lietuvos lenkai per steigiamąjį savo sąjungos suvažiavimą¹.

Istorinės praeities vertinimai darė įtaką tarpvalstybiniam Lietuvos ir Lenkijos santykiams. Vilniaus ir Vilniaus krašto priklausomybės teisėtumo klausimas abiejų pusių atstovų buvo vertintas labai skirtingai. Lietuvoje vyravo pozicija, kad Liucjanas Želigovskis (Lucjan Żeligowski), vykdydamas Juzefo Piłsudskio (Józef Piłsudski) įsakymą, 1920 m. okupavo Vilnių ir Vilniaus kraštą. 1920–1939 m. jis buvo Lenkijos aneksuotas, 1939 m. Lietuva jį atgavo teisėtai.

Lenkijoje buvo teigiama, kad Vilnius ir Vilniaus kraštas tuo laikotarpiu teisėtai priklausė Lenkijai (vienas iš pagrindinių argumentų buvo tas, kad

L. Želigovskio sukurtos Vidurio Lietuvos seimas priėmė sprendimą prisijungti prie Lenkijos). 1939 m. Vilniaus krašto prijungimą prie Lietuvos vertino kaip neteisėtą aktą, okupaciją².

Svarstant šį klausimą aktyviai dalyvavo abiejų šalių visuomenės atstovai, žiniasklaida. 1989–1991 m. Lenkijoje radikaliai nusiteikę visuomenės atstovai, įvairios Lietuvos, Vilniaus ir Vilniaus žemės bei Gardino mylėtojų organizacijos, Lietuvos lenkų gynimo komitetai skleidė revanšistines idėjas, tvirtino, kad, pripažinus Molotovo–Ribbentropo paktą niekiniu, Vilnius ir Vilniaus kraštas turis atitekti Lenkijai. Siūlyta kaip kompensaciją už pretenzijų į šį kraštą atsisakymą garantuoti kuo plačiausias teises Lietuvos lenkams. Visa tai atspindėjo spaudoje³.

Pažymėtina, kad Lenkijos lietuvių pozicija Vilniaus ir Vilniaus krašto priklausomybės klausimu per visą nagrinėjamą laikotarpį buvo nuosekli ir nekininama – jie turi priklausyti Lietuvai. Ši pozicija buvo ginama ir susitikimuose su „Solidarumo“ lyderiais. Lietuvos pozicijas gynė R. Vaina, B. Makauskas⁴. Dėl Lietuvai palankios pozicijos Vilniaus klausimu 1989 m. buvo paaštrėję santykiai tarp lietuvių bendruomenės Punsko krašte ir lenkų. Buvo griebtasi antilietuviškų akcijų: nuplėšti lietuviški užrašai nuo kai kurių įstaigų, grasinta ten gyvenantiems lietuviams⁵.

Oficiali Lenkijos pozicija šiuo klausimu buvo išdėstyta bendrame Lenkijos parlamento piliečių klubo ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (LR AT) Atkuriamojo seimo Sąjūdžio frakcijos delegacijų pareiškime, pasirašytame 1990 m. kovo 27 d. Jame pabrėžta, kad Lenkijos parlamento piliečių klubo delegacija Lenkijos ir Lietuvos sieną laiko galutine, kaip ir Lenkijos sieną vakaruose prie Oderio ir Neisės⁶.

Be Vilniaus ir Vilniaus krašto priklausomybės, buvo ir kitų dviejų kaimyninių tautų skaudžios ir sudėtingos istorijos prieštarai vertintų klausimų, turėjusių įtakos Lenkijos ir Lietuvos santykiams. Visų pirma tai lenkų ir lietuvių santykiai Antrojo pasaulinio karo metais, Armijos krajojvos veikla Lietuvos teritorijoje. Abiejų pusių pozicijos labai skyrėsi. Lenkijos istoriografijoje AK kariai buvo vertinami kaip antinacistinio pasipriešinimo dalyviai, kovoję dėl nepriklausomos Lenkijos su 1939 m. sienomis atkūrimo, laikomi tautos didvyriais.

Lietuvos istoriografijoje vyravo kitokie vertinimai. AK daliniai, daugiausia veikę Vilniaus krašte, kovojo siekdami jį atplėšti nuo Lietuvos, vykdė teroro akcijas prieš civilius lietuvių gyventojus. Tokių AK veiklos Lietuvos teritorijoje įvertinimą iš esmės pateikė ir 1993 m. vasarą sudaryta Vyriausybinių komisija Armijos krajojvos veiklai Lietuvoje įvertinti. Ją sudarė istorikai Mindaugas Tamošiūnas, Liudas Truska, Regina Žepkaitė, Rimantas Zizas, Arūnas Bubnys, Stanislovas Buchaveckas, teisininkas Saulius Katuoka⁷ (vėliau komisijos sudėtis keitėsi).

1994 m. abiejų šalių prezidentams pasirašius tarpvalstybinę sutartį, Lenkijos politikams vienas iš aktualių neišspręstų klausimų liko AK klubo įregistravimas Lietuvoje⁸. Buvęs Lenkijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje Janas Vidackis (Jan Widacki) detaliai aprašė, koku būdu buvo pasiekta, kad Lietuvoje buvo įregistruotas AK klubas, sutvarkyti žuvusių jos karių kapai ir pan.⁹ Vis dėlto reikia pasakyti, kad Lietuvos visuomenės nuomonė apie AK nelabai tepakito. AK idealizavimas Lietuvos visuomenei buvo nepriimtinas.

AK veiklos Lietuvoje klausimai kėlė ir Lenkijos lietuvių emocijas, nes nulėmė dalies lietuvių Lenkijoje likimą. 1941 m. pradžioje iš Suvalkų krašto buvo ištremta apie 11 tūkst. lietuvių. Daugelis jų 1943 m. pavasarį atsidūrė Rytų Lietuvoje ir ten buvo įkurdinti lenkų ūkiuose pastaruosius iš jų išvarius. Nemaža lenkų ūkininkų, neturėdami kur dėtis, prisijungė prie lenkų pogrindžio. Atkeltieji lietuviai ūkininkai susilaukė AK keršto. AK kariai lietuvius (ne tik ūkininkus, bet ir mokytojus, dvasininkus, kitus atvykusius iš „Kauno Lietuvos“) baugino, naudojo prieš juos smurtą reikalaudami apleisti buvusius lenkų ūkius ir Vilniaus kraštą¹⁰. Todėl jau vokiečių okupacijos metais dalis lietuvių ūkininkų pradėjo bėgti į buvusius savo ūkius Lenkijoje arba prašyti kitų ūkių. Savaiame suprantama, kad šių nukentėjusių žmonių požiūris smarkiai skyrėsi nuo Lenkijoje vyravusio požiūrio į AK.

Be to, Suvalkų krašto lietuvių požiūrį į lenkų AK galima palyginti su požiūriu į KOP bei WOP karius. Daugelis vyresnės kartos žmonių prisiminė netolimą praeitį, kai juos terorizavo KOP bei WOP kariai. Tarpukariu pasieniečiai nužudė keliolika lietuvių (1922 m. Joną Ivošką, Joną Šupšinską, Zimnicką, 1933 m. – Januškevičių, 1936 m. – Joną Baliūną, 1937 m. – Vincą Valinčių)¹¹. Pokario metais kariškiai buvo priešiška nusiteikę lietuvių atžvilgiu, juos terorizavo. Antai 1947 m. WOP kariai, atėję į lietuvių kaimą, šaudė į vieno ūkininko namo lubas¹². Panašių atvejų buvo ir daugiau. Todėl dabartinis lenkų siekis įsteigti daugiau pasienio apsaugos postų, kurie būtų įkurdinti ir lietuviškuose kaimuose, lietuviams kėlė asociacijas su WOP. Juk jos kariai prisidėjo prie lietuvių šeimų ištrėmimo į vakarinę Lenkiją¹³.

Komplikuoti istorinės praeities momentai atsispindėjo vėlesniais metais rengtoje tarpvalstybinėje Lietuvos ir Lenkijos sutartyje. Lietuvos pateiktame projekte buvo įvertinta L. Želigovskio įvykdyta akcija kaip Vilniaus krašto atplėšimo nuo Lietuvos aktas ir siekta, kad Lenkija ją pasmerktų¹⁴. Tuo tarpu Lenkijos pozicija iš esmės skyrėsi nuo Lietuvos pozicijos. Nuo pat derybų pradžios jos URM atstovų pozicija buvo nekintanti: negali būti jokių kalbų apie kokius nors istorinės praeities paminėjimus, kurie galėtų turėti teisinių pasekmių Lietuvos lenkams¹⁵. Buvo baiminamasi, kad, pasmerkus minėtą akciją, Lenkija pripažintų, jog šias teritorijas buvo okupavusi, ir tai turėtų įtakos lenkų padėčiai Lietuvoje.

Lenkijos pateiktame sutarties projekte daugiau dėmesio buvo skirta tautinių mažumų klausimui. Buvo siūloma užtikrinti mokymąsi gimtąja kalba visoje švietimo grandyse (priminsime, jog tuo metu Lietuvos lenkai kėlė universiteto įregistravimo klausimą) ir susilaikyti nuo administracinių pertvarkymų, kurie turėtų įtakos tautiniams pokyčiams (Lietuvoje buvo rengtasi administracinei reformai). Į šiuos pasiūlymus sutartyje buvo atsižvelgta.

Jau antrame derybų etape Lietuvos derybininkai atsisakė istorinės praeties vertinimų. Dėl to susitarė abiejų šalių ministrai pirmininkai 1993 m. liepos 26 d. susitikime¹⁶. Vietoj jų sutarties preambulėje atsirado teiginys apie tai, kad abi pusės istoriją vertina skirtingai. Pažymėtina, kad valdančiajai LDDP opozicinės partijos (krikščionys demokratai, centristai, tautininkai) kritikavo Lenkijos ir Lietuvos sutartį būtent dėl šio aspekto nebuvimo¹⁷. Lenkijoje gi visos partijos šiuo klausimu sutarė¹⁸.

Svarstant santykių su Lenkija sureguliuavimo klausimus, Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto (URK) posėdžiuose, be Vilniaus krašto priklausomybės, AK veiklos istorijos klausimų, buvo kalbama ir apie buvusias etnines Lietuvos žemes – Seinų kraštą. Viename iš posėdžių Vytautas Landsbergis akcentavo, kad sienų nekintamumo principo pripažinimas reiškia atsisakymą Seinų krašto visam laikui¹⁹. Pažymėtina, kad Lenkijos lietuvių atstovai visada pabrėžė Lietuvos teisę į Seinų kraštą kaip etninę Lietuvos žemę. Jų požiūris į šio krašto istoriją ir priklausomybę skyrėsi nuo lenkų. Anot lietuvių bendruomenės nario B. Makauskos, pasirašius 1994 m. tarpvalstybinę sutartį, apie šį kraštą galima kalbėti kaip apie buvusios Lietuvos etninį pakraštį²⁰.

Lenkijos ir Lietuvos santykių raida ir Lenkijos lietuvių padėtis

Lietuvos ir Lenkijos valstybių diplomatiniai santykiai atnaujinti 1991 m. rudenį. Vienas iš veiksnių, turėjęs reikšmės valstybiniams santykiams, buvo tautinių mažumų (lenkų Lietuvoje ir lietuvių Lenkijoje) padėties aspektai. Dar iki Lietuvos valstybės atkūrimo įvykusiųose lietuvių ir lenkų įvairaus lygio derybininkų delegacijų susitikimuose buvo svarstomos ir tautinių mažumų problemos. Žiūrint į įvykius iš dabartinių pozicijų galima matyti, kad didesnę įtaką tarpvalstybiniams santykiams darė Lietuvos lenkų padėties aspektai. Lenkija nuosekliai rūpinosi tautiečių užsienyje, ypač kaimyninėse valstybėse, reikalais. Šiuo klausimu buvo suvienytos valstybinių institucijų, visuomenės, žiniasklaidos bei Bažnyčios jėgos ir pastangos. Lenkijoje itin jautriai buvo reaguojama į vienokius ar kitokius valstybinius sprendimus, bent kiek susijusius su Lietuvos lenkų bendruomene. Tam tikrą reikšmę Lietuvos ir Lenkijos santykiams turėjo dalies Lietuvos lenkų autonomijos siekiai ir prieš autonominių veiklą nukreipti Lietuvos valdžios sprendimai, kurie Lenkijoje buvo labai įvairiai interpretuojami.

Vertėtų kiek plačiau nušviesti Lietuvos lenkų bendruomenės poziciją lietuvių tautos valstybinių siekių atžvilgiu, atskleisti ir išryškinti jos tuometinės veiklos bruožus. Dažnai lyginamų Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių bendruomenių pozicijos minėtais klausimais labai skyrėsi. Pastarieji nuosekliai rėmė lietuvių tautos siekį atkurti nepriklausomą valstybę. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, B. Makauskas, vienas iš aktyvių Lenkijos lietuvių bendruomenės narių, turbūt išreiškė bendruomenės nuotaikas: „Pirmas jausmas – nepaprastas džiaugsmas, bet kartu ir nerimas dėl sunkumų, su kuriais susidurs Lietuva“²¹. Panašiai kalbėjo tarpukario Suvalkų krašto lietuvių veikėjas bei pirmasis lietuvių draugijos vadovas J. Maksimavičius: „Sunku žodžiais išreikšti, kaip mane sujaudino šių dienų įvykiai. Labai džiaugiuosi, kad jų sulaukiau, o juk daug žmonių šito, deja, nesulaukė. Iš tiesų man tai nepaprasta šventė“²². Bendruomenės vardu buvo kreiptasi į Lenkijos premjerą Tadeušą Mazowieckį (Tadeusz Mazowiecki) (žr. priedą Nr. 5), JAV prezidentą Džordžą Bušą (Georg Bush) su prašymu paremti Lietuvos siekius ir pripažinti ją *de jure*. Kreipimesi į šalies visuomenę buvo sakoma: „... Šiomis sunkiomis dienomis esame kartu su visais tautiečiais ir Lietuvos piliečiais. <...> Visapusiškai ir be jokių pastabų remiame demokratinės, nepriklausomos Lietuvos Respublikos atstatymo programą...“²³

Kadangi Lenkijos lietuvių bendruomenės padėtį netiesiogiai veikė Lietuvos lenkų padėtis, kiek plačiau aptarsime pastarųjų veiklą 1988–1991 m. Lietuvos lenkai, skirtingai negu kitos šalies tautinės mažumos, sudarė kompaktišką bendruomenę, gyvenančią Rytų ir Pietryčių Lietuvoje. Lietuvoje gyvena apie 260 tūkst. lenkų²⁴, dauguma jų – Šalčininkų (79,6 proc. rajono gyventojų) ir Vilniaus (63,5 proc.) rajonuose, taip pat Vilniaus mieste (18,8 proc.)²⁵. Prasidėjus lietuvių tautos atgimimui, panašūs procesai vyko ir lenkų bendruomenėje. Tačiau joje greitai išryškėjo srovės, turėjusios skirtingus politinius siekius. Viena jų sudarė inteligentai, parėmę lietuvių tautos laisvės siekį, antrą – komunistai, SSKP nariai, turėję vietiniams lenkams nemažą įtaką. Pirmieji gailališki Lietuvos lenkų protestai kilo dėl lietuvių kalbos paskelbimo valstybine kalba. SSKP priklausę lenkų tautybės žmonės, užėmę vadovaujančius postus lenkų gyvenamuosiuose rajonuose, pradėjo raginti kitakalbius gyventojus protestuoti prieš lietuvių kalbos valstybinį statusą, neva pažeidžiantį lenkų, rusų, baltarusių teises. Kaip alternatyvą sprendžiant nacionalinių santykių problemas buvo siūlyta steigti lenkų nacionalines apylinkes. Jos pradėjo kurtis 1988 m. antrojoje pusėje, o iš viso per metus buvo paskelbta apie 30 lenkų nacionalinių apylinkių įsisteigimą (pvz., Mickūnuose, Lavoriškėse, Nemėžyje ir kt.). Toliau buvo numatyta tokia veiklos strategija. Nuo nacionalinių apylinkių skelbimo pereita prie rajonų autonomijos idėjų deklaravimo. 1989 m. rugsėjo mėn. pradžioje lenkų teritoriniu nacionaliniu rajonu paskelbtas Šalčininkų rajonas, o rugsėjo viduryje – ir Vilniaus rajonas. Lietuvos lenkų autonominius siekius

skatino kai kurių Lenkijos visuomenės atstovų pareiškimai. Vienas tokių – 1990 m. birželio 1 d. visuomenės, mokslo grupės veikėjų parengtas memorandumas apie lietuvių „skriaudas“ lenkams. Jo autoriai be išlygų pareikalavo pirmiausia išspręsti nacionalinius klausimus Lietuvoje, o apie suverenitetą kalbėti vėliau²⁶. 1989–1991 m. praktiškai buvo kuriamas autonominis teritorinis vienetas su savo statusu. Jo steigimo klausimas buvo iškeltas 1991 m. spalio mėnesį Eišiškėse vykusiuose posėdžiuose. Čia išryškėjo skirtingos Šalčininkų ir Vilniaus rajonų autonominių atstovų pozicijos. Pirmieji norėjo išlikti SSSR sudėtyje, o Vilniaus rajono atstovai balsavo už autonomijos Lietuvos Respublikoje įkūrimą²⁷. Būtent šis variantas ir buvo priimtas balsų dauguma. Be to, buvo planų iš Pietryčių Lietuvos, Vakarų Ukrainos ir Vakarų Baltarusijos rajonų sukurti Rytų Lenkijos respubliką SSSR sudėtyje²⁸. Tokį projektą siūlė Jano Tichonovičiaus vadovaujama Lenkijos žmogaus teisių partija (įkurta 1990 m. pavasarį).

Išryškėjus tokioms lenkų nuostatoms, svarbi tapo oficiali Lenkijos pozicija šiuo klausimu. Ji buvo nepalanki autonomijos kūrėjams. Lenkijos politikai pasisakė prieš autonominių darinių kūrimą²⁹.

Galima konstatuoti, kad Lietuvos lenkų veikla siekiant autonomijos kenkė tarpvalstybiniams santykiams tarp kaimyninių Lietuvos ir Lenkijos valstybių ir tautų.

Lietuvos lenkų siektas „valstybės valstybėje“ kūrimas netiesiogiai veikė Lenkijos lietuvių bendruomenę. Autonomijos idėją Lenkijos lietuviams pasiūlė visos Lenkijos Lietuvos mylėtojų draugijos (įsteigta 1988 m.) pirmininkas Leonas Brodavskis (Leon Brodawski). Jis ragino lietuvių bendruomenės atstovus reikalauti plačios kultūrinės autonomijos. Tačiau lietuviai šį siūlymą iš karto atmetė. 1990 m. rudenį Lenkijos lietuvių atstovai, susitikę su Lietuvos premjere Kazimiera Prunskiene, aiškiai pasisakė prieš autonomiją: „... lietuviai apie jokias autonomijas negalvoja ir ateity negalvos. <...> Mes, lietuviai, gyvendami Lenkijos teritorijoje, gerbiame jos teisėtvarką bei įstatymus, stengiamės būti Lenkijos valstybės pilnaverčiai piliečiai“³⁰. Jie taip pat nepritarė ir aiškiai pasisakė prieš Lietuvos lenkų autonominę veiklą³¹.

Atkūrus Lietuvos valstybę, Lenkijos lietuvių padėtis sustiprėjo. Jos politinė, teisė, kultūrinė padėtis susidomėjo Lietuvos valstybinių institucijų ir visuomeninių organizacijų atstovai. Visų pirma galima paminėti Lietuvos Respublikos Seimo komitetus, kurie prisidėjo prie valstybinės politikos įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse formavimo. Lietuvių padėtis kaimyninėje šalyje bene daugiausia domėjosi Užsienio reikalų, Švietimo, mokslo ir kultūros ir Žmogaus ir piliečio teisių bei tautybių reikalų komitetai. URK 1990 m. kovo pabaigoje numatė stiprinti ryšius su tautiečiais užsienyje, jų organizacijomis³². Tačiau galima sakyti, kad tautiečių Lenkijoje padėtis labiau susidomėta tik svarstant tarpvalstybinės sutarties su Lenkija klausimą. Tuomet ne-

mažai diskutuota dėl tautinių mažumų padėties abiejose šalyse. Tiesa, lenkams Lietuvoje buvo skirta daugiau dėmesio. Antra vertus, Lenkijos pareigūnų nuolatinis dėmesys ir rūpinimasis tautiečiais Lietuvoje, be abejo, veikė Lietuvos politikus. Ne išimtis buvo ir šios komisijos nariai.

Švietimo, mokslo ir kultūros komisija posėdžiuose taip pat svarstė Lenkijos lietuvių padėtį. 1994 m. pabaigoje šio komiteto narių delegacija lankėsi Punsko valsčiaus mokyklose³³. Po susitikimo su mokytojais, lietuviškų organizacijų atstovais paaiškėjo, kad Lietuvos Respublikos Kultūros bei Švietimo ir mokslo ministerijų atitinkami skyriai, atsakingi už paramą ir pagalbą tautiečiams užsienyje, dirba menkai. Todėl buvo nutarta, kad reikia suaktyvinti atitinkamų ministerijų padalinius, besirūpinančius ir Lenkijos lietuvių padėtimi, siekti, kad pasirašyti susitarimai realiai veiktų.

Lietuvių Lenkijoje klausimą komiteto nariai iškėlė svarstydami sutarties su Lenkija ratifikavimo projektą. Prie posėdžio nutarimo buvo pridėtas specialus priedas, kuriame išdėstyta komiteto narių nuomonė istorinės praeities vertinimo ir tautinių mažumų klausimu³⁴.

Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių reikalų komitetas taip pat domėjosi Lenkijos lietuvių bendruomenės padėtimi. Jos padėčiai aptarti buvo skirti keli šios komisijos posėdžiai, įvykę 1991 m. rudenį. Komisijos nariai, apsilankę Lenkijoje, susitikę su tautiečiais ir lenkais politikais konstatavo, kad lietuvių padėtis Lenkijoje, palyginti su lenkais Lietuvoje, buvo blogesnė, ir teigė, kad būtina šią padėtį taisyti³⁵. Žmogaus ir piliečių bei tautybių reikalų komiteto nariai, svarstę sutarties su Lenkija ratifikavimo klausimą, daugiausia diskutavo dėl straipsnių apie tautinių mažumų teises. Buvo susirūpinta dėl lietuvių Lenkijoje padėties, nes buvo abejojama, ar pavyks išlaikyti pariteto principą³⁶.

Vis dėlto reikia konstatuoti, kad Lietuvos lenkams ir Lenkijos lietuviams buvo skiriamas nevienodas dėmesys (nepaisant to, kad valstybės tautinių mažumų reikalais įsipareigojo rūpintis pariteto principu). Tokia padėtis susiklostė dėl skirtingų valstybių pareigūnų požiūrių į tautiečių užsienyje klausimą, nevienodų abiejų šalių ekonominių, finansinių ir kt. galimybių. Vienas iš Lenkijos užsienio politikos tikslų – lenkų užsienio valstybėse reikalai. Ypač buvo rūpinamasi už rytinės valstybės sienos gyvenančiais tautiečiais. Lenkijos valstybinės institucijos, padedamos visuomeninių organizacijų, spaudos priemonių bei Bažnyčios, nuosekliai rūpinosi Lietuvos lenkų interesais. Tokia padėtis išryškėjo jau 1992 m., kai viename Lietuvos Respublikos Seimo URK posėdžių buvo pabrėžta, kad „iš Lenkijos pusės santykiai su Lietuva grindžiami per tautines mažumas“³⁷. Iš esmės situacija nesikeitė ir vėliau. Antai 1994 m. pradžioje dalis Lenkijos Seimo narių (72) pasirašė kreipimąsi, kuriame buvo reikalaujama suteikti Lietuvos lenkams autonomiją. 1999 m. Lietuvoje buvo teisiami asmenys už antivalstybinę veiklą. Teismo posėdžiuose dalyvavo ir

Lenkijos parlamentarai Andžejus Stelmachovskis, A. Bogucka-Skovronska (Andrzej Stelmachowski, A. Bogucka-Skowrońska). Pastaroji parlamentarė teigė, kad „... šis teismo procesas parodė, jog Vilnijos lenkai – žemesnės rasės žmonės. Nuteistieji šalčininkiečiai ne komunistai, jie tik gynė Lenkiją“³⁸. Parlamentarės žodžius apie Lenkijos gynimą reikėtų patikslinti: autonominkai gynė SSSR ir kovojo prieš Lietuvos valstybę. Žinoma, tarp jų buvo manančių, kad Vilniaus kraštas turėtų priklausyti Lenkijai. Tokią Lenkijos parlamentarų poziciją pasmerkė kai kurie Lenkijos intelektualai.

Tuo tarpu Lietuvos politikai bei valstybės pareigūnai laikėsi kiek kitokios pozicijos. Visų pirma Lenkijos lietuvių bendruomenei nebuvo skirtas adekvatus lenkams Lietuvoje dėmesys. Antai Lietuvos užsienio reikalų ministerijos pareigūnai su kolegomis iš Lenkijos URM derino pozicijas dėl tarpvalstybinės deklaracijos. Susitikę su lietuvių bendruomenės atstovais ir išklause jų nuomonę dėl esamos padėties, susitikime su kolegomis lenkais iš URM į bendruomenės pageidavimus ir pastabas neatsižvelgė³⁹. Štai kaip Lenkijos lietuvių leidinyje „Aušra“ buvo apibūdinta Lietuvos politikų laikysena Lenkijoje: „... Jie (Lenkijos lietuviai. – V. S.) svajoja sulaukti laikų, kai iš Lietuvos atvykę pareigūnai jausis lygiaverčiai savo draugų lenkų partneriai, neatsiprašinės ir nesiteisins, kad netobulai moka lenkų kalbą, kaip kad lenkai nesigriebia nuvykę į Lietuvą kalbėti lietuviškai, kad nesielgs kaip savo šeimininkų įkaitai viena kalbėdami lietuviams Punske, o, sočiai pavaišinti, visai ką kita lenkų žurnalistams ar politikams...“⁴⁰ Tai veikė Lenkijos lietuvių bendruomenės ir Lietuvos valstybinių institucijų, besirūpinančių tautiečių už Lietuvos ribų reikalais, santykius. XX a. paskutiniame dešimtmetyje Lenkijos lietuvių nuomonė apie Lietuvą sparčiai keitėsi. Lenkijos lietuviai vis labiau nusivylė Lietuva. Matyt, pasikeitusią poziciją iš dalies lėmė Lietuvos valstybinių institucijų neįvertinta, gal net savotiškai sumenkinta Lenkijos lietuvių parama kovojant dėl nepriklausomos valstybės atkūrimo, savotiškas abejingumas Lenkijos lietuvių problemoms. Anot Lenkijos lietuvių draugijos Varšuvos skyriaus pirmininkės K. Kraužlienės, lietuviai pasijuto atstumti ir užmiršti. Juos skaudino tai, kad buvo pagerbiami (apdovanojami) arba į valstybės šventes kviečiami nieko bendra su jomis neturintys žmonės⁴¹.

Be to, įvairūs nepamatuoti Lietuvos politikų pareiškimai stūmė bendruomenę nuo Lietuvos. Antai Lietuvos Respublikos Seimo lenkų deputatas Ryšardas Macekianecas po susitikimo su Lenkijos lietuvių bendruomenės atstovais Lenkijos spaudai pareiškė, kad lietuvių Lenkijoje problemos keliamos dirbtinai ar inspiruojamos iš išorės⁴². Tuo laikotarpiu nesilaikė nuoseklios pozicijos Lietuvos valstybinės institucijos, kurių veikla siejosi su užsienio valstybėse gyvenančiais lietuviais.

Skirtingus požiūrius į Lenkijos lietuvius ir Lietuvos lenkus iš dalies lėmė politinės priežastys. Lietuva turėjo tik lenkų tautinės mažumos problemą.

Kaip žinoma, lenkų bendruomenė Lietuvoje buvo viena iš didžiausių, jos padėtimi nuolat domėjosi Lenkijos valstybinės institucijos ir visuomeninės organizacijos.

Lenkijoje susiklostė kiek kitokia situacija. Šalyje tautinės mažumos sudarė labai nedidelį gyventojų skaičių, kita vertus, lietuvių bendruomenė buvo viena iš mažiausių. Pokario metais Lenkijoje vykdyta represinė politika čia gyvenančių vokiečių ar ukrainiečių atžvilgiu komplikavo lenkų-vokiečių ar lenkų-ukrainiečių santykius labiau negu lenkų-lietuvių. Todėl šalies vadovybė XX a. paskutiniame dešimtmetyje nedarė nuolaidų kuriai nors tautinei mažumai, nes baiminosi, kad jų reikės daryti ir kitoms tautinėms bendruomenėms. Tokia pozicija išryškėjo po 1994 m. pradžioje kai kurių Lenkijos parlamentarų reikalavimo garantuoti Lietuvos lenkams administracinę autonomiją. Tuomet Lenkijos užsienio reikalų ministras Andžejus Olechovskis (Andrzej Olechowski) teigė, kad „... tokie veiksmai gali atsispindėti ilgalaikiuose santykiuose su Vokietija ir Lenkijos vokiečių tautinės mažumos pozicijoje suteikiant argumentų, su kuriais mes iki šiol nesutikome...“⁴³

Kita vertus, lietuvių padėčiai Lenkijoje įtakos turėjo ir tai, kad Lietuvos valstybė, vos atkūrusi nepriklausomybę, rūpinosi savo saugumo garantijomis, galbūt turėjo mažiau patirties spręsti tautinių mažumų problemas. Siekdama integruotis į Vakarų ekonomines ir karines struktūras, ji tuo klausimu paramos ieškojo Lenkijoje. Pastarosios politikai naudojos palankia situacija ir išreikalaudavo didesnių nuolaidų lenkams Lietuvoje.

Tačiau padėtis Lietuvoje ilgainiui keitėsi. Svarbi buvo Tautinių mažumų ir išėivijos departamento prie LR Vyriausybės veikla. Jam teko valstybės paramos užsienio lietuviams koordinatoriaus vaidmuo⁴⁴. Svaresnė departamento veikla Lenkijos lietuvių atžvilgiu pasidarė 1998 m., kai buvo patvirtinta valstybinė programa užsienio lietuvių kultūrai ir švietimui paremti⁴⁵. 2001 m. balandžio 4 d. ji buvo patvirtinta 2001–2003 metams. Joje numatyta remti lituanistines mokyklas užsienyje, bendruomenių leidinius, organizuoti įvairius renginius, stiprinančius lietuvių bendruomenių padėtį jų gyvenamose šalyse ir ryšius su Lietuva, remti lietuvių kultūros centrus, kurie prisidėtų prie teigiamo Lietuvos įvaizdžio formavimo ir kt.

Nagrinėjamoju laikotarpiu Lietuvoje buvo įkurtos kelios bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybinės struktūros, kurios domėjosi ir Lenkijos lietuvių bendruomenės padėtimi. 1992 m. pavasarį darbą pradėjo parlamentinių ryšių su Lenkija grupė⁴⁶. Jai vadovavo Vytautas Plečkaitis. Vienas šios grupės tikslų buvo kartu su Lenkijos parlamentarais spręsti tautinių mažumų problemas⁴⁷. Analogiška grupė tų pačių metų liepos 3 d. buvo įsteigta Lenkijoje; jai vadovavo Valdemaras Polčynskis (Waldemar Polczyński). Abiejų grupių susitikimuose buvo aptariama lietuvių Lenkijoje bei lenkų Lietuvoje padėtis. Apie tai buvo kalbėta 1993 m. balandžio mėn. įvykusiame susitikime. Vizito metu Lietuvos

parlamentinės grupės nariai susitiko su tautiečiais, tiesa, paskutinę jo dieną, kai visi sprendimai jau buvo priimti ir nuomonės išsakytos.

1997 m. buvo įkurta Lietuvos ir Lenkijos parlamentų asamblėja. Liepos 2 d. jos deklaracijoje buvo numatyta rūpintis lietuvių Lenkijoje ir lenkų Lietuvoje teisėmis⁴⁸. Dar iki jos įkūrimo Lenkijos Seimo pirmininkas Juzefas Zychas (Józef Zych) Senato posėdyje pasidžiaugė, kad pasirašius parlamentų bendradarbiavimo sutartį bus galima aktyviau prisidėti prie tautiečių Lietuvoje reikalų tvarkymo ir sutvarkymo⁴⁹. Vis dėlto abi pusės nevienodai vertino tautinių mažumų klausimo svarbą. Lenkų politikams vienas iš svarbiausių asamblėjos tikslų – tautinių mažumų (t. y. Lietuvos lenkų) problemų sprendimas. Tuo tarpu Lietuvos atstovai į pirmą vietą iškėlė integraciją į Vakarų struktūras, padedant Lenkijai⁵⁰.

Daugiau apie tautines mažumas buvo kalbėta ketvirtajame asamblėjos posėdyje, įvykusiame Krokuvoje 1999 m. gegužės mėnesį. Jame daugiausia buvo diskutuota kultūrinio bendradarbiavimo temomis, aptariant ir tautinių mažumų padėtį abiejose šalyse. Lietuvos parlamentarai iškėlė bene aktualiausius Lenkijos lietuviams klausimus: švietimo ir pasienio užkardos įkurdinimo Punske problemą. Asamblėjos nutarimuose buvo pažymėta, kad, sprendžiant pasienio užkardos įkurdinimą Punske, turi būti atsižvelgta ir į vietos bendruomenės nuomonę. Taip pat buvo akcentuota, jog būtina išlaikyti buvusį lietuvių kalbos mokymo Lenkijoje mastą ir įsteigti lietuviškas klases Seinuose⁵¹. Tų pačių metų rudenį Vilniuje vykusi asamblėjos sesija buvo skirta tautinių mažumų švietimo klausimui⁵². Joje kalbėję Lietuvos ir Lenkijos parlamentarai aptarė galimybes savo šalyse plėtoti tautinių mažumų švietimą gimtąja kalba. Lenkijos lietuvių švietimo padėtį apibūdino parlamentarė Irena Novacka (Irena Nowacka). Ji teigė: „... švietimo reforma, įvedant naują mokyklinę santvarką, nesumažino šiuolaikinių galimybių lietuvių tautinei mažumai mokytis gimtąja kalba. Jokia mokykla lietuvių tautinės mažumos nebuvo panaikinta šiame perorganizavimo mokyklų procese...“⁵³ Realiai Lenkijos lietuvių švietimo padėtis buvo kitokia. Vykdamas švietimo reformą Lenkijoje lietuviškas švietimas nukentėjo: 1999–2000 m. m. buvo reorganizuotos lietuviškos mokyklos (iš aštuonmečių penkios tapo šešiametėmis, o Pristavonių ir Vaitakiemio – trimetėmis). Taupant lėšas, mišrioje lietuvių ir lenkų mokyklose (Krasnagrūdoje, Krasnave) lietuviškos klasės per dailės ir kitų dalykų pamokas buvo sujungtos su lenkiškomis, o tai reiškė, kad jose buvo mokomasi lenkų kalba. 2000 m. po Krasnapolio valsčiaus tarybos sprendimo reorganizuoti Ramoniškių mokyklą, vienintelę valsčiaus mokyklą, kur vyko lietuvių kalbos pamokos, šiame valsčiuje neliko galimybių mokytis gimtosios lietuvių kalbos⁵⁴. Po reorganizacijos lietuviai vaikai vežiojami į skirtingas lenkiškas mokyklas, kur jie nesudaro reikiamo mokinių skaičiaus (7), kad būtų galima organizuoti gimtosios kalbos pamokas.

Asamblėjos trejų metų veiklą yra įvertinęs jos pirmininkas Arvydas Vidžiūnas. Anot jo, „Lietuvos ir Lenkijos parlamentų asamblėja, nors ir buvo pagrindinai įkurta Lietuvos iniciatyva, neatlieka savo pirminių funkcijų. Lietuvos tikslas buvo įkurti instituciją, kuri leistų Lietuvai sparčiau siekti integracijos į europines struktūras ir NATO. <...> Lenkijos politikai Asamblėjos veiklą visų pirma sieja su Lietuvos lenkų reikalais. <...> Pastarieji (lenkų politikai. – V. S.) dažnai nediplomatiniu būdu Asamblėją paverčia įrankiu spręsti Lietuvos lenkų problemas“⁵⁵. Taigi dėl skirtingų šalių pozicijų Lenkijos lietuvių reikalai nesulaukė deramo dėmesio.

Lenkijos lietuvių ir Lietuvos lenkų bendruomenių padėtis buvo svarstoma ir tarpvyriausybiniu lygiu. 1997 m. rugsėjo 14 d. Vilniuje įvyko abiejų šalių vyriausybės bendradarbiavimo tarybos steigiamasis posėdis⁵⁶. Jame buvo aptarta, kaip abiejų šalių vyriausybės galėtų bendradarbiauti politinėje, ekonominėje, kultūrinėje ir kitose srityse, taip pat diskutuota, kaip gerinti tautinių mažumų – lenkų Lietuvoje ir lietuvių Lenkijoje – padėtį. Buvo nagrinėjami šie klausimai: sutarties dėl asmenų, priklausančių minėtoms tautinėms mažumoms, vardų ir pavardžių rašymo originalo kalba, tinkamų sąlygų švietimo ir kultūros plėtrai sudarymo, vadovėlių leidybos.

Siekiant geriau išspręsti minėtų bendruomenių problemas, buvo įkurta tarpvyriausybinių Tautinių mažumų komisija, vadovaujama Remigijaus Motuzos. 1998–2000 m. įvyko keturi šios komisijos posėdžiai. Jų metu buvo diskutuojama dėl Lietuvos lenkų ir Lenkijos lietuvių teisinės padėties, švietimo, kultūrinio gyvenimo⁵⁷. Pirmajame susitikime buvo aptarta bendra lietuvių Lenkijoje ir lenkų Lietuvoje politinė-kultūrinė padėtis. Vėlesniuose susitikimuose buvo labiau detalizuoti Lenkijos lietuvių bendruomenei aktualūs klausimai: Punsko kultūros namų, A. Baranausko paminklo Seinuose finansavimo klausimai, pasienio užkardos Punske įkurdinimo problema. Šiuo klausimu Lietuvos atstovai laikėsi aiškios pozicijos: Punsko bendruomenės ir Pasienio apsaugos vyriausios komendantūros dialogu ieškoti priimtinos išeities. Tiesa, iš pradžių pasienio apsaugos posto Punske įkurdinimą Lietuvos atstovai vertino kaip prieštaraujantį 1994 m. Lenkijos ir Lietuvos sutarčiai, tačiau vėliau tokios pozicijos buvo atsisakyta. Bene visuose susitikimuose buvo svarstoma lietuviško švietimo Lenkijoje padėtis. Viename šios komisijos posėdžių Lietuvos pusė konstatavo, kad „vykdant švietimo sistemos reformą Lenkijoje nebuvo atsižvelgta į lietuvių tautinės mažumos poreikius“⁵⁸.

Kokius tarpvyriausybinių Tarybos veiklos rezultatus tautinių mažumų srityje galima būtų įvardyti? Visų pirma reikšminga, kad lietuvių Lenkijoje padėties problemos buvo svarstomos aukščiausiu lygiu. Tokio struktūrinio vieneto kaip Tautinių mažumų reikalų komisijos įsteigimas rodo, jog lietuvių Lenkijoje ir lenkų Lietuvoje klausimas aktualus abiejose šalyse (nors ir skirtingai traktuojamas). Abi pusės deklaravo, kad tautinių mažumų padėtį nagrinės tarpusa-

vio dialogu ir konsultacijomis su tautinių mažumų atstovais, laikydamosi tarptautinių teisės normų, užtikrinamos joms galimybes puoselėti tautinę savimonę. Nuolatinių susitikimų metu buvo pasiekta, kad kai kuriuos klausimus (pvz., Punsko kultūros namų statybos finansavimo tęsimas) pavyko išspręsti pozityviai. Tačiau liko ir neįgyvendintų sprendimų: vadovėlių lietuviškoms mokykloms leidyba vėluoja, pasienio užkardos Punske įkūrimo klausimas galutinai neišspręstas. Taip pat neaiški lietuviškų mokyklų Lenkijoje gyvavimo perspektyva.

Lietuvių padėtimi Lenkijoje domėjosi 1997 m. birželio mėnesį įsteigtas Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos prezidentų konsultacinis komitetas⁵⁹. Komiteto posėdžiuose buvo aptariama ir tautinių mažumų abiejose šalyse padėtis. 1999–2000 m. posėdžiuose buvo svarstomi tokie Lenkijos lietuviams opūs klausimai: pasienio užkardos įkurdinimo Punske problema, Punsko lietuvių kultūros namų statybos finansavimas, švietimo klausimai⁶⁰. Tačiau į daugumą minėtų klausimų Lietuvos pusė konkrečių atsakymų ir garantijų nesulaukė. Vis dėlto šio komiteto darbe nebuvo pasinaudota abiejų valstybių prezidentų iškelto principu – nesvarstyti tautinių mažumų klausimų nedalyvaujant jų atstovams.

Steigiant bendras Lenkijos ir Lietuvos parlamentines, vyriausybinės institucijas, Lenkijos lietuviai, skirtingai negu Lietuvos lenkai, jose neturėjo savo atstovų (tarpparlamentinėje asamblėjoje Lietuvos lenkams atstovavo Artūras Plokšto, tarpvyriausybiniame Taryboje – Česlavas Okinčicas). Todėl Lenkijos lietuviams svarbūs klausimai iš esmės buvo sprendžiami jiems nedalyvaujant.

Svarstant abiejų tautinių mažumų padėtį, jos dažnai buvo lyginamos. Tačiau Lenkijos lietuvių bendruomenės laikysena ir taktika labai skyrėsi nuo Lietuvos lenkų laikysenos. Pastarieji dažnai sudarydavo pretekstą įsikišti Lenkijos politikams, jų nuolatiniai kreipimaisi ir skundai apie neva pažeidžiamas jų teises Lietuvoje pasiekdavo tarptautines organizacijas (pvz., Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komisiją), Lenkijos Seimą, vyriausybę ir ne kartą šių institucijų buvo svarstomi. Lenkijos lietuviai vadovavosi kitokia taktika – jie nesiskundė, nesikreipė į tarptautines organizacijas. Savo reikalus jie sprendė su atitinkamomis Lenkijos institucijomis. Reikia pasakyti, kad nuolatiniai Lietuvos lenkų kreipimaisi į Lenkijos vadovybę dėl neva varžomų teisių⁶¹ veikė lietuvių padėtį Lenkijoje. Pasigirdo radikalių lenkų visuomenės grupių atstovų balsai, kad čia gyvenantys lietuviai turėtų gauti tiek, kiek jų tautiečiai Lietuvoje. Tačiau oficiali Lenkijos politika lietuvių atžvilgiu nebuvo siejama su Lietuvos valstybės politika lenkų atžvilgiu⁶². Antra vertus, neobjektyvi informacija Lenkijos spaudoje, be abejo, veikė lietuvių bendruomenės padėtį. Palaipsniui neigiamai keitėsi dalies lenkų visuomenės nuomonė Lenkijos lietuvių atžvilgiu, prastėjo psichologinis klimatas. Visa tai atsispindėjo buitiniu lygiu. Pasitaikė atvejų, kai net tarpusavyje lietuviams buvo draudžiama kalbėtis gimtąja kalba. Antai viena lietuvaite gy-

dėsi Seinų ligoninėje. Jai telefonu kalbantis lietuviškai, buvo pareikšta: „Čia lenkiška ligoninė ir galima kalbėti tik lenkiškai“⁶³. Taip pat buvo atvejų, kad dėl tautybės lietuviai netekdavo darbo. Taip nutiko Suvalkuose dirbusiai lietuvaitėi Renatai Šabalai, kuriai atleidimo priežastis buvo paaiškinta, esą ne lenkų tautybės žmogus negali patriotiškai auklėti lenkų vaikų⁶⁴. Panašių atvejų būta ir vėliau.

1994 m. abiejų šalių prezidentų pasirašyta sutartis dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo buvo pagrindas vėlesniems tarpvalstybiniams susitarimams. Daugeliu atvejų ja vadovautasi svarstant tautinių mažumų klausimus abiejose šalyse. Sutarties 13–16 straipsniai apibrėžė galimybes tautinių mažumų tapatumui išlaikyti. Tačiau Lenkijos lietuvių bendruomenė turėjo mažesnes galimybes tai daryti. Kai kurios sutarties formuluotės (pvz., apie galimybę vartoti tautinės mažumos kalbą administraciniuose-teritoriniuose vienetuose, kuriuose didelę gyventojų dalį sudaro tautinė mažuma) prieštarauja Lenkijos valstybinės kalbos įstatymui. Kita vertus, negali būti įgyvendintos kai kurios minėtų straipsnių nuostatos. Antai Lenkijos lietuviams praktiškai neįgyvendinama 14 straipsnyje numatyta galimybė turėti atstovus valstybinėje valdžioje, nes lietuvių bendruomenė yra negausi. Todėl net dalyvaujant rinkimuose jungtiniam tautinių mažumų blokui (lietuvių, ukrainiečių, čekų ir slovakų atstovams), nepavyko gauti nė vieno mandato. Tiesa, jau 1991 m. Lenkijos tautinių mažumų atstovai bandė pasiekti, kad jiems būtų skirtos kelios vietos parlamente. Buvo stengiamasi sudaryti atskirą tautinių mažumų atstovų šalies parlamente sąrašą; tai padėtų tautinėms mažumoms deleguoti savo atstovus į Seimą. Dėl santykinai mažo kai kurių bendruomenių (tarp jų ir lietuvių) narių skaičiaus ar nepalankaus teritorinio išsidėstymo tautinės bendruomenės neturi jokių šansų turėti savo atstovų Seime.

Reikia pabrėžti, kad sutartis sustiprino lietuvių padėtį Lenkijoje. Ji buvo pagrindas sprendžiant įvairias lietuvių bendruomenės gyvenimo problemas. Ši sutartis pagerino santykius politinėje srityje, nors santykiams tarp dviejų visuomenių nedaug turėjo reikšmės.

1995 m. buvo sudaryta komisija sutarties nuostatų vykdymui kontroliuoti. Į ją įėjo V. Plečkaitis, Everistas Raišuotis, Zbignevas Siemenovičius⁶⁵. Tų pačių metų gegužės mėnesį šios grupės susitikime su Lenkijos seimo nariais buvo konstatuota, kad ir tautinių mažumų srityje padaryta pažanga⁶⁶. Daugiau ką nors pasakyti apie šios komisijos darbą sunku, nes trūksta medžiagos.

Lenkijos lietuvių bendruomenės politinė ir teisinė padėtis

1989-ieji Lenkijos istorijoje laikytini lūžio metais. Įvykus demokratiniam rinkimams birželio mėnesį, į valdžią atėjo nekomunistinės jėgos. Daugiausia mandatų parlamente iškovojo „Solidarumo“ judėjimo atstovai. Šio judėjimo veiklos pradžioje 1980 m. jo lyderiai atkreipė dėmesį į tautines mažumas. Ir tik pasikeitus politinei padėčiai šalyje, dešimtmečio pabaigoje susidarė galimybės įgyvendinti „Solidarumo“ numatytos tautinių mažumų politikos principus. Dar prieš rinkimus, balandžio pabaigoje, „Solidarumo“ lyderis Lechas Valensa (Lech Wałęsa) laišku kreipėsi į šalies rinkėjus, kuriame parėmė tautinių mažumų kandidatus pažymėdamas, kad „... nėra Lenkijoje tokios rinkiminės apygardos, kurioje negyventų daugiau ar mažiau kitos tautybės ar tikėjimo bendrapiliečiai ...“⁶⁷ Buvo pažymėta, kad judėjimo kandidatai skirs deramą dėmesį tautinių mažumų problemoms.

Patvirtinus pirmąją nekomunistinę koalicinę vyriausybę, buvo pradėta formuoti tautinių mažumų politiką, būdingą demokratinėms valstybėms. Pirmasis nekomunistinis premjeras T. Mazowieckis savo kalboje Seime pažymėjo, kad Lenkija yra ir tautinių mažumų tėvynė, žadėjo, kad bus rūpinamasi jų tapatybės išsaugojimu⁶⁸. Jo vadovaujama vyriausybė ėmėsi žingsnių sukurti naujas institucijas tautinių mažumų politikai realizuoti. Tam tikslui 1989 m. rugpjūčio mėnesį Lenkijos Seime buvo įkurta Tautinių ir etninių mažumų komisija, vadovaujama J. Kuronio. Jos pirmtake galima laikyti 1988 m. prie „Solidarumo“ įsteigtą Mareko Edelmano (Marek Edelman) vadovaujamą Tautinių mažumų komisiją, kurios nariu buvo ir lietuvių atstovas R. Vaina⁶⁹.

Matyt, pirmasis Seimo komisijos narių darbas buvo išnagrinėti esamą tautinių mažumų situaciją ir jų poreikius. Juk iki komunistinio režimo žlugimo 1989 m. daugeliu tautinių mažumų gyvenimo sričių nebuvo rūpinamasi, jos buvo apleistos ir užmirštos (žr. priedą Nr. 7). Tam tikslui komisijos nariai rengė susitikimus su tautinių bendruomenių atstovais.

Bene svarbiausia minėtos komisijos funkcija – teisinių aktų, reguliuojančių tautinių mažumų padėtį, projektų rengimas. 1990 m. Lenkijos Seime buvo pradėta svarstyti, kaip reikėtų sutvarkyti teisinę tautinių mažumų padėtį. Užbėgant įvykiams už akių galima pasakyti, kad Lenkiją vertėtų priskirti prie tų šalių, kuriose tautinių bendruomenių padėtį reguliuoja bendrieji įstatymai ir specialūs ministrų potvarkiai.

Tautinių ir etninių mažumų komisijos 1990 m. liepos 25 d. posėdyje buvo diskutuojama dėl atskiro tautinių mažumų įstatymo reikalingumo. Jį priimti reikalavo visos tautinės bendruomenės. Lietuvių atstovai ne kartą kėlė tokio įstatymo svarbą ir reikalingumą. Antai 1993 m. lapkričio mėnesį lietuvių iniciatyva surengtame susitikime su Henryku Bogdanu (Henryk Bogdan), kuris

buvo Tautinių ir etninių mažumų komisijos narys, akcentuotas tokio įstatymo būtinumas⁷⁰. Tokia pati pozicija buvo ir vėlesniais metais surengtuose susitikimuose. Tuo metu tarp parlamentarų išryškėjo kelios skirtingos pozicijos. Dalis Tautinių ir etninių mažumų komisijos narių laikėsi nuomonės, kad neverta priimti atskiro tautinių mažumų įstatymo, pakaks jų teises garantuoti bendrais įstatymais⁷¹ (tokios pozicijos šalininkų buvo ir 1999 m. svarstant įstatymo projektą Vyriausybėje ir teikiant Seime). Tačiau komisijos narių daugumos balsais buvo nuspręsta, jog tautinių mažumų įstatymas yra reikalingas, o dabartinės tautinių mažumų teises garantuos Pagrindinio šalies įstatymo atskiri straipsniai. 1990–1992 m. ir vėliau buvo diskutuojama dėl šių straipsnių turinio. 1992 m. rudenį priimtos Konstitucijos 67 ir 81 straipsniai numatė, kad visi piliečiai, nepaisant lyties, gimimo, išsilavinimo, profesijos, tautybės, rasės, tikėjimo, kilmės, socialinės padėties, turi lygias teises visose valstybinio, politinio, ūkinio, visuomeninio, kultūrinio gyvenimo srityse⁷².

1997 m. pavasarį Lenkijoje buvo priimta nauja Konstitucija. Seimo Tautinių ir etninių mažumų komisija prisidėjo prie jos straipsnių apie tautinių mažumų teises rengimo. Jos 35 straipsnis numato asmenims, priklausantiems tautinėms ir etninėms mažumoms, teisę puoselėti kalbą, tradicijas ir papročius. Taip pat numato galimybes steigti tautines organizacijas tapatybei išlaikyti ir dalyvauti svarstant klausimus, susijusius su kultūrinio identiteto išsaugojimu.

Tautinių ir etninių mažumų įstatymo projektas rengtas bemaž dešimtmetį. Lenkijos Seimo Tautinių ir etninių mažumų komisija jį buvo parengusi 1994 m.⁷³, bet patobulintas projektas – tik 1998 m.⁷⁴ Jį sudarė 30 straipsnių, suskirstytų į 5 skyrius. Pirmame skyriuje apibrėžta įstatymo paskirtis (1 straipsnis), pateikta tautinės ar etninės mažumos definicija (2 straipsnis), išaiškintos įstatymo projekte esančios sąvokos (3 straipsnis), nusakytos asmenų, priklausančių mažumoms, teisės (4–6 straipsniai) saugoti ir puoselėti savo kultūrą ir tautinę arba etninę savimone, garantuojama sąžinės, įsitikinimų, vienijimosi bei savos religijos praktikavimo laisvė, informacijos gimtąja kalba prieinamumas, gimtosios kalbos vartojimo laisvė, teisė vartoti vardą ir pavardę pagal gimtosios kalbos skambesį atskiro įstatymo numatyta tvarka, teisė skelbti privačią informaciją gimtąja kalba ir galimybė mokytis gimtąja ir gimtosios kalbos. 7 straipsnis draudė veiksmus, siekiančius apriboti asmenų, priklausančių mažumoms, teises ir laisves (priverstinė asimiliacija ir kt.). 8–12 straipsnyje buvo numatytos galimybės vartoti tautinės mažumos kalbą viešajame gyvenime, organizuoti švietimą gimtąja kalba (13–17 straipsniai). Šiame projekte, palyginti su ankstesniu, detaliau aptartos švietimo galimybės, numatant gimtosios kalbos mokymosi būdus (14 straipsnis). 18 straipsnyje aptariamos tautinių mažumų kultūros sritys, kurios išlaiko tautinį identitetą ir kurias valstybė dotuos. 19 straipsnyje tautinėms bendruomenėms numatyta galimybė turėti televizijos ir radijo laidas gimtąja kalba. Taip

pat buvo numatyta įsteigti tautinių ir etninių mažumų įgaliojimo pareigybę, apibrėžtos jo funkcijos (20–23 straipsniai). Jis būtų atsakingas už valstybinės administracijos veiksmų koordinavimą tautinių mažumų klausimu, valstybės politikos šioje srityje įgyvendinimą, skirstytų dotacijas tautinėms mažumoms, bendradarbiautų su jomis ir kt. Taip pat buvo numatyta įsteigti Tautinių ir etninių mažumų tarybą, apibrėžtos jos funkcijos (24 straipsnis). Į jos sudėtį įeitų Vidaus reikalų ir administracijos, Tautinio švietimo, Kultūros ir meno, Teisingumo, Užsienio reikalų ministerijų atstovai. Ankstesniame įstatymo projekte buvo numatyta, kad į tarybos sudėtį įeis 13 tautinių ir etninių mažumų atstovai, tarp jų ir lietuvių, dabartiniame tokios nuostatos buvo atsisakyta. Visuose likusiuose straipsniuose numatyti teisės aktų pakeitimai, susiję su šio įstatymo įgyvendinimu.

Tautinių ir etninių mažumų tarybos įsteigimą labai palankiai įvertino tautinės bendruomenės, tačiau tam nepritarė šalies vyriausybė⁷⁵. Jos manymu, įgaliojimo pareigybė galėtų būti vienoje iš ministerijų, besirūpinančių tautinėmis mažumomis. Toks siūlymas rodo, kad Lenkijoje tautinių mažumų problematikai skiriama mažiau dėmesio negu norėtų tautinės bendruomenės. Iš dalies tai paaiškinama tuo, kad Lenkijoje pastarosios sudaro nedidelę piliečių dalį ir nėra rimta jėga visuomenėje.

Seime Tautinių ir etninių mažumų įstatymo projektas buvo apsparstytas 1999 m. kovo mėnesį⁷⁶. Rengiant įstatymo projektą dalyvavo tautinių mažumų atstovai, tarp jų lietuvis B. Makauskas. Daugiausia diskusijų sukėlė įstatymo straipsniai, numatantys gimtosios kalbos kaip pagalbinės vartojimą tose vietovėse, kur daugiausia gyvena ne lenkų tautybės žmonės (to norėjo visų Lenkijos tautinių bendruomenių nariai⁷⁷). Matyt, šie straipsniai iš dalies lėmė, kad įstatymo projektas nebuvo priimtas.

Lenkijos Seimo Tautinių ir etninių mažumų komisijos nariai domėjosi įvairių tautinių bendruomenių padėtimi. Antai į komisijos posėdį, įvykusį 1993 m. gruodžio mėn. pradžioje, buvo pakviesti lietuvių atstovai⁷⁸. J. S. Paransevičius, Vytautas Grigutis, Algirdas Vektorius, R. Vitkauskas komisijos narius supažindino su lietuvių bendruomenės veikla, jos poreikiais. Svarbūs spręstini klausimai – mokymo priemonių lietuviškoms mokykloms rengimas, lietuviškų organizacijų finansavimas.

Kiek vėliau komisijos nariai pradėjo rengti išvažiuojamuosius posėdžius į tautinių bendruomenių gyvenamąsias vietas. 1995 m. pradžioje įvyko komisijos narių išvažiuojamieji posėdžiai Punske ir Seinuose⁷⁹. Jų metu buvo aptarta lietuvių bendruomenės kultūrinė, ūkinė, švietimo padėtis, lenkų ir lietuvių santykiai šiame krašte.

1989–2000 m. tautinių mažumų reikalais pradėjo rūpintis kelios institucijos ir žinybos. Didelę reikšmę jų padėčiai turėjo vietinė vaivadijos administracija bei savivaldybės.

Visoms tautinėms bendruomenėms labai svarbiu – švietimo gimtąja kalba klausimu rūpinosi Tautinės edukacijos ministerija. Teisinę klausimo pusę reguliavo 1991 m. priimtas Švietimo įstatymas, kuriame tautinėms mažumoms numatyta galimybė mokytis gimtosios kalbos, istorijos ir kultūros⁸⁰. Veikti lietuvių mokykloms ir lietuviškoms klasėms leido 1992 m. švietimo ministro specialus potvarkis. 1999 m. sausio 8 d. Švietimo reformos įstatymas paveikė visą lietuvių mokyklų tinklą (plačiau apie tai „Lenkijos lietuvių švietimas“).

Tautinių mažumų kultūrinį gyvenimą kuravo Kultūros ir tautinio paveldo ministerija. Ji šią sritį perėmė iš VRM, kuri iki 1989 m. prižiūrėjo ir kontroliavo tautinių bendruomenių veiklą. VRM priežiūros panaikinimą lietuviai pozityviai įvertino 1990 m. vykusiame LVKD 11-ajame suvažiavime⁸¹.

1989 m. prie Kultūros ir tautinio paveldo ministerijos buvo įsteigta Tautinių mažumų reikalų grupė, 1992 m. reorganizuota į biurą⁸², dar vėliau – į departamentą. Bene pagrindinė biuro funkcija – lėšų tautinėms mažumoms skirstymas, parama kultūriniam ir leidybiniam darbui. Biuro skirtos lėšos lietuviams buvo naudojamos „Aušros“ leidybai ir kai kurių kultūrinių renginių organizavimui (vaikų teatrų festivaliui Seinuose, „Poezijos pavasario“ šventei Punske ir kt.⁸³). Tačiau ši finansinė parama kasmet mažėjo.

Pozityviai išspręsti kai kurias lietuvių Lenkijoje problemas padėdavo aukštų Lietuvos politikų vizitai į kaimyninę šalį. Lenkijos vadovybė prieš tokius vizitus labiau domėdavosi Lenkijos lietuvių padėtimi. Antai prieš 1996 m. rugsėjo pabaigoje vykusį Lietuvos Respublikos Seimo pirmininko Česlovo Juršėno vadovaujamos delegacijos vizitą Lenkijos Seimo pirmininkas J. Zychas buvo informuotas apie lietuvių bendruomenei spęstinus klausimus⁸⁴, prieš Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus vizitą 2000 m. balandžio mėnesį Varšuvos miesto taryba leido čia gyvenantiems lietuviams pertvarkyti skyriaus patalpas. Tokio leidimo buvo laukiama bemaž visus metus⁸⁵. Galima būtų pateikti ir daugiau pavyzdžių, kai prieš aukščiausio lygio susitikimus kai kurie lietuvių reikalai buvo pozityviai sprendžiami. Tačiau reikia pasakyti, kad minėtuose susitikimuose pasiekti susitarimai nebūdavo iki galo įgyvendinti. Kartais jie įstrigdavo žemesnėse valstybinės administracijos grandyse, matyt, dėl to, jog tokiu būdu pasireikšdavo lenkų nacionalizmas, prasiveržęs delsimu spęsti tautinėms bendruomenėms svarbius reikalus, įvairiais biurokratiniais suvaržymais, nepagarba tautinių bendruomenių atstovams. Argumentai neva nėra lėšų arba trūksta kokio nors prašymo ar pan. dokumento neatrodo rimti, juolab kad įsikišus aukšties šalies pareigūnams lėšų atsirasdavo. Todėl Lietuvos politikų vizitai į kaimyninę šalį vertintini pozityviai, nes jie suaktualindavo lietuvių reikalus, bet toks jų problemų sprendimo būdas nėra nuoseklus ir pats tinkamiausias. Juk lietuvių padėtimi reikėtų rūpintis nuolatos.

Pasikeitusį valstybės požiūrį į tautines bendruomenes liudijo ir joms sudarytos sąlygos laisvai steigti savas organizacijas. Remdamiesi 1989 m. Organizaci-

jų įstatymu, lietuvių bendruomenės nariai įsteigė arba atkūrė keletą tautinių organizacijų. Iki tol tautinės mažumos galėjo turėti tik po vieną visuomeninę-kultūrinę draugiją, kurios veiklą kontroliavo VRM. Dabar gi tautinių bendruomenių veikla idėjiniu-politiniu atžvilgiu tapo nevaržoma (tiesa, ji kontroliuojama per finansinę paramą).

1990 m. buvo priimtas Politinių partijų įstatymas. Remiantis juo, buvo galima kurti tautines partijas. Tačiau praktiškai šiuo įstatymu galėjo pasinaudoti tik didelės tautinės bendruomenės (pvz., baltarusiai, vokiečiai). Lenkijos lietuviai dėl nedidelio narių skaičiaus neturėjo realios galimybės įsteigti savo partiją, todėl su kitomis tautinėmis bendruomenėmis (ukrainiečiais, čekais ir slovakais) 1991 m. Seimo rinkimuose susibūrė į bendrą bloką. Jame lietuvių atstovai kandidatūras iškėlė 10-yje rinkiminių apygardų⁸⁶. Daugiausia balsų gavo B. Makauskas – 1285 (mažumų blokas Suvalkų ir Balstogės vaivadijoje iš viso gavo 3065 balsus⁸⁷). Deja, jų nepakako gauti mandatą. Rinkimuose deputatų mandatus išsikovojo tik didelės tautinės bendruomenės – vokiečiai ir baltarusiai.

1993 m. Lenkijos Helsinkio komiteto ir tautinių mažumų atstovų šeštajame susitikime buvo iškeltas pasiūlymas, kad tautinėms mažumoms būtų skirta 20 parlamentarų mandatų, kuriuos pasidalytų vokiečiai (6–7), ukrainiečiai (3–4), baltarusiai (3), lietuviai, rusai, romai, slovakai, žydai po 1 ir 1 tektų čekų, karaimų, totorių ir armėnų atstovui⁸⁸. Šis pasiūlymas nebuvo priimtas. Tų pačių metų rugsėjo 19 d. rinkimuose į Seimą savo kandidatūrą liberalų demokratų partijos sąrašė buvo iškėlęs lietuvių atstovas K. Baranauskas. Jis surinko 1499 balsus⁸⁹, bet jų nepakako, kad patektų į Seimą. 1997 m. rinkimuose į Seimą lietuviai savo kandidato nekėlė. 2001 m. rinkimuose į Seimą buvęs kandidatu V. Liškauskas mandato taip pat neiškovojo.

Valstybinė Lenkijos politika tautinių mažumų atžvilgiu kito sparčiau negu visuomenės požiūris į jas. Antai svarstant 1997 m. priimtos Konstitucijos projektą, anot parlamentaro ir Tautinių ir etninių mažumų komisijos nario Ježio Šteligos (Jerzy Szteliga), „autoritetingi Lenkijos profesoriai kategoriškai reikalavo, kad naujoje Konstitucijoje vietoj „Lenkijos piliečių“ būtų įrašyta „lenkų tauta“⁹⁰. Taigi Lenkijoje buvo žmonių, manančių, kad šalyje nėra tautinių mažumų. 1999 m. pavasarį Seime svarstant Tautinių ir etninių mažumų įstatymą, kai kurie parlamentarai siūlė tautinėms mažumoms suteikti teisių tiek, kiek jų turės lenkai atitinkamose šalyse⁹¹.

Gana sudėtingi lenkų ir lietuvių santykiai vyravo Seinų krašte. Nepalankią poziciją lietuvių ir Lietuvos atžvilgiu liudijo išpuoliai prieš lietuviškus valstybinius ir tautinius simbolius: 1991 m. sausio dienomis išniekinta gedulo kaspiniu perrišta Lietuvos vėliava, ant sienų pasirodė užrašai: „Geras lietuvis – miręs lietuvis“, „Lenkija tikrai lenkams“⁹². Ir vėliau kartojosi panašūs atvejai. 1996 m. Berznykų kapinėse nuo lietuvių savanorių antkapinio paminklo buvo

nudaužta lenta⁹³. Nors po tokių išpuolių Lenkijos lietuviai kreipėsi į atitinkamas Seinų institucijas, kaltininkai nebuvo rasti. Kaip parodė 1999 m. Lenkijoje atlikta apklausa apie visuomenės požiūrį į tautines mažumas, lenkų nuomonę šiuo klausimu formavo žiniasklaida ir išgalėję stereotipai⁹⁴. Lietuvos ir lietuvių Lenkijoje atžvilgiu šalies žiniasklaida, ypač vietinė, gana dažnai rašė tentencingai ir neobjektyviai. Kaip žinoma, Lenkijos lietuvių iniciatyva Seinuose buvo pastatytas paminklas A. Baranauskui. Vietinėje spaudoje buvo rašyta: „... Lietuviai (Lenkijos. – V. S.) viską daro nusizengdami teisei ir savavališkai <...>. Tai toliau toleruojama negali būti. A. Baranausko paminklo atveju turi būti įvykdyta statinių teisė, kuri sako, kad savavališkas statinys turi būti nugriautas“⁹⁵. Kitas pavyzdys – 1999 ir 2000 m. Lenkijoje vykdytos paramos Lietuvos lenkams akcijos. Lenkijos labdaros organizacija „Humanitarinė akcija“ rinko lėšas tautiečiams Lietuvoje, kuriuos ji pristatydavo kaip pačius neturtingiausius ir netgi badaujančius. Nors iš tikrųjų situacija nebuvo tokia, tačiau, anot tos organizacijos atstovės Aleksandros Rezumovos (Aleksandra Rezumowa), „toks situacijos „užštrinimas“ padeda patraukti daugiau globėjų ir rėmėjų“⁹⁶. Tačiau panašios akcijos kenkė ir menkino Lietuvos įvaizdį, žeidė Lenkijos lietuvių jausmus.

Pirmoji nekomunistinė Lenkijos T. Mazovieckio vyriausybė tautinių mažumų politiką pradėjo formuoti europinių normų pagrindu. Šalies vadovybės požiūrį į tautinių mažumų politiką rodo ir 1990 m. rudenį įsteigta vyriausybinių Tautinių mažumų reikalų komisija. Ją sudarė vadovai ministerijų, kuriai priklausė ir tautinių mažumų reikalai, kai kurie vaivados, Radijo ir televizijos atstovai⁹⁷. Deja, ji veikė gana trumpai.

Lietuvių bendruomenės atstovai palankiai vertino T. Mazovieckio formuojamą tautinių mažumų politiką. Lietuvių visuomeninės-kultūrinės draugijos pirmininkas E. Petruškevičius ją apibūdino kaip globos, pagalbos ir pasitikėjimo šalyje gyvenančiais lietuviais politiką⁹⁸. Ministro pirmininko dėmesys nedidelei lietuvių bendruomenei, prisimenant svarbias lietuvių bendruomenei progas⁹⁹, taip pat didino pasitikėjimą šalies vadovybe ir jos vykdoma politika.

Vėlesnės vyriausybės tęsė T. Mazovieckio vyriausybės pradėtą politiką tautinių mažumų atžvilgiu. Hanos Suchockos (Hanna Suchocka) vyriausybė (1992 07 11–1993 10 26) skelbė, kad rems tautinių mažumų, taigi ir lietuvių, kultūrinius poreikius. Ir toliau globos tautines organizacijas, tautinių mažumų spaudą, kitą leidybinę veiklą, rems pastangas išlaikyti gimtąją kalbą¹⁰⁰. Tačiau praktiškai tautinės bendruomenės sulaukė mažiau dėmesio ir paramos. Vyriausybė labai sumažino dotacijas tautinių mažumų organizacijų veiklai ir leidybiniam darbui¹⁰¹. Daugiau dėmesio tautinėms bendruomenėms skyrė Vlodingiešo Cimoszevičiaus (Włodzimierz Cimoszewicz) vyriausybė (1996 02 07–1997 10 17). Savo programinėje kalboje jis atkreipė dėmesį į šalies tautines ir etnines mažumas akcentuodamas, kad valstybė garantuoja joms sąlygas identitetui išlaikyti ir užtikrina

lygiavertį (nediskriminacinį) traktavimą¹⁰². Jis įsteigė tarpžinybinę grupę, kurią sudarė VRM, Kultūros ir meno, Švietimo, URM, Paminklosaugos ir Statistikos žinybų atstovai. Grupė koordinavo šių žinybų veiksmus, rengė įvairius projektus. Beje, apie vėlesnės Ježio Buzeko (Jerzy Buzek) vyriausybės požiūrį į tautinių mažumų reikšmę šalyje liudijo tai, kad trečdaliu buvo sumažintos dotacijos tautinių bendruomenių kultūrai paremti¹⁰³. Todėl lietuvių bendruomenės vykdomi projektai taip pat negavo finansinės paramos. Buvo sustabdytas Punsko kultūros namų statybos finansavimas, neįkurta lietuviška gimnazijos klasė Seinuose. Šie ir kiti klausimai buvo svarstyti Lenkijos vadovų susitikimuose su Lietuvos atstovais. 1999 m. birželio 18 d. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos ministrų pirmininkų Rolando Pakso ir J. Buzeko susitikime buvo aptartas lietuviškos gimnazijos klasės steigimo Seinuose klausimas¹⁰⁴. Vėlesnių derybų metu pavyko pasiekti, kad Lenkijos ministro pirmininko potvarkiu Punsko lietuvių kultūros namų statybai buvo paskirta 300 tūkst. zlotų¹⁰⁵. Tų pačių metų pabaigoje susitikę abiejų šalių ministrai pirmininkai Andrius Kubilius ir J. Buzekas aptarė sprendimus lietuvių Lenkijoje klausimus: lietuviškų mokyklų perspektyvos, pasienio užkardos lokalizavimo ir kt.¹⁰⁶ Tačiau konkrečių rezultatų buvo pasiekta nedaug: abi pusės išipareigojo skirti lėšų Punsko lietuvių kultūros namų statybai, kad iki 2001 m. pabaigos būtų užbaigta (tačiau dar ir 2002 m. jų statyba nebuvo baigta. – V. S.). 2000 m. vasarą įvykusiame Lietuvos ir Lenkijos ministrų pirmininkų susitikime nors ir buvo kalbėta apie lietuvių bendruomenės sprendimus klausimus, bet tik buvo pasikeista nuomonėmis.

Žiūrint retrospektyviniu žvilgsniu pastebima, kad Lenkijoje tautinių mažumų sprendiniai klausimai palankiau vertinami aukščiausiu valdžios lygiu. Čia būdavo priimami palankūs tautinėms mažumoms sprendimai (pvz., nutarimas leisti lietuviškoms mokykloms vadovėlius gimtąja kalba, nekurti pasienio užkardos Punske), tačiau jie iki galo nebūdavo įgyvendinami (rezultatas – ir šią dieną neišleisti visi numatyti vadovėliai, pasienio užkarda vis dar Punske). Tuo tarpu vietiniu (regioniniu) lygiu lietuvių reikalai dažnai įstrigdavo ir juos pavykdavo pozityviai išspręsti išikišus aukštesiems šalies pareigūnams. 1991 m. taip atsitiko su lietuvių kalbos pamokomis Seinų ir Punsko valsčiaus mokyklose. Suvalkų švietimo kuratorijos atstovas Seinuose V. Krajevskis (W. Krajewski) panaikino lietuvių kalbos pamokas tose mokyklose, kur jos buvo dėstomos kaip dalykas¹⁰⁷. Kai lietuvių atstovai kreipėsi į aukštesias šalies institucijas, šis sprendimas buvo atšauktas. Panašiai atsitiko ir Lenkijos lietuvių bendruomenės iniciatyvai Seinuose pastatyti A. Baranauskui paminklą. Miesto savivaldybė, kurioje dominavo lenkai, nepalaikė šios iniciatyvos. Tokią poziciją bandė pakeisti Seimo Tautinių ir etninių mažumų komisija. Komisijos narys Michalas Jagiela (Michał Jagiełło) sakė: „Iš pradžių paminklo statybai priešinosi dalis Seinų lenkų visuomenės. Tai bandė pakeisti Seimo Tautinių ir etninių mažumų komisija <...> Dabar esame tame etape, kai miesto savivaldybė

nekelia paminklo statybos būtinumo. Liko išspręsti tik lokalizavimo vietą¹⁰⁸. Apie paminklo statybą kalbėjo ir abiejų šalių ministrai pirmininkai bei kiti pareigūnai. Paminklas buvo atidengtas 1999 m. pabaigoje, tačiau ir po to netilo protestai. Antai keliolika Lenkijos visuomeninių organizacijų, nepritardami tam, kreipėsi į šalies Prezidentą, Seimo pirmininką ir bažnytinę vadovybę A. Baranausko paminklą prilygindami SSSR pastatytiems Kultūros rūmams Varšuvoje¹⁰⁹. Jie buvo vadinami Stalino dovana Lenkijai.

Lenkijos lietuvių kultūrinis-visuomeninis gyvenimas naujomis sąlygomis

Kultūrinio-visuomeninio gyvenimo bruožai

Žlugus komunistiniam režimui Lenkijoje, šalyje prasidėjo gyvenimo demokratėjimo, svarbių reformų metas. Tai teikė vilčių, kad tautinių bendruomenių gyvybiniai klausimai sulauks deramo dėmesio ir bus pozityviai sprendžiami.

Pokomunistinėje Lenkijoje lietuvių bendruomenė įgijo politines teises ir demokratines laisves, išplėtė visuomeninį-organizacinį kultūrinį gyvenimą, dalyvavo politinėje veikloje, stengėsi palaikyti kuo įvairesnius ryšius su Lietuva ir tautiečių išeivija.

Priėmus naujus teisės aktus ir potvarkius, reglamentuojančius įvairias tautinių mažumų gyvenimo sritis, jų organizacinis bei kultūrinis gyvenimas pagyvėjo. Pasinaudodami naujais įstatymais, 1989–2000 m. lietuviai įsteigė arba atkūrė keletą savų organizacijų. Šiuo metu interesų, tautiniu ar profesiniu pagrindu jie yra susibūrę į 7 organizacijas, įkūrę fondus (1997 m. įsteigtas, nors įregistruoti pavyko tik 1999 m., „Seinos“ fondas¹¹⁰, turintis tikslą remti lietuvišką kultūrą ir švietimą Lenkijoje, kuriamas A. Baranausko fondas).

Visų lietuviškų organizacijų struktūra yra panaši, taip pat panašus veiklos arealas. Jis apima visoje Lenkijoje gyvenančius lietuvius. Lietuviškos organizacijos tarpusavyje nekonkuruoja, jos tarsi papildo viena kitą savotiškai pasidalijusios veiklos sferas. Antai Lenkijos lietuvių draugija kuruoja lietuvių kultūros klausimus: organizuoja įvairius kultūrinius renginius, rūpinasi lietuvių paveldo išlikimu ir įamžinimu, Lietuvių šv. Kazimiero draugija labiau rūpinasi religiniais klausimais, o Lenkijos lietuvių bendruomenė daugiau dėmesio skiria lietuvių mažumos atstovavimui šalyje ir užsienyje, rūpinasi švietimo klausimais.

Ilgiausias veiklos tradicijas turi Lenkijos lietuvių draugija (iki 1992 m. ji vadinosi Lietuvių visuomeninė-kultūrinė draugija). Komunistinio režimo metais jai teko lietuvių visuomeninio-kultūrinio gyvenimo koordinatorės vaidmuo. Nagrinėjamoju laikotarpiu ji tęsė ankstesnę veiklą dėmesį sutelkdama į lietuvių kultūros puoselėjimą. Draugijos nariai organizavo jau tradiciniais

tapusius renginius: saviveiklos ansamblių sąskrydžius, gimtosios kalbos konkursus lietuvių mokiniams, kasmet rengė iškilmes prie S. Dariaus ir S. Girėno paminklo Pščelnyke (Myslubožo), prižiūrėjo jį.

Draugija jungė įvairaus amžiaus, socialinės padėties ir pažiūrų žmones. Nagrinėjamoju laikotarpiu narių skaičius svyravo. 1988 m. draugijoje buvo 1460 žmonių¹¹¹, 1994 m. – 2556¹¹² (daugiausia per visą draugijos veiklos laikotarpį), 1996 m. – 1568¹¹³, 1999 m. – 1577¹¹⁴. Didžiausias Punsco skyrius vienių daugiau kaip 140 narių, Suvalkų – 100, Seinų – 82. Po daugiau kaip 50 narių turėjo Klevų, Ožkinių, Vaitakiemio, Varšuvos, Vidugirių skyriai¹¹⁵. Kodėl sumažėjo narių, sunku pasakyti. Draugija naujais nariais pasipildė labai nedaug. Dauguma narių buvo vyresnio amžiaus, dalyvavę veikloje gana seniai. Ypač tai pasakytina apie Lenkijos didesniuose miestuose veikiančius lietuvius. Matyt, įtakos turėjo ir tai, kad jaunimas įsteigė savo organizaciją.

1990 m. buvo atkurta Lietuvių šv. Kazimiero draugija. Tokia organizacija veikė Lenkijos okupuotoje Lietuvoje dar tarpukariu. Ji turėjo tikslą auklėti ir globoti jaunimą, rūpinosi jo švietimo, dorovės, sveikatos, kitais socialiniais reikalais. Draugija steigė mokyklas, skaityklas, organizavo paskaitas, pokalbius, kitus kultūrinius renginius. Lenkų valdžia draugiją uždarė 1937 m.¹¹⁶ Po daugiau kaip pusės amžiaus ji vėl pradėjo veikti. Įtakos tam turėjo lietuvių iniciatyva įkurti Seinuose kultūros centrą, todėl reikėjo organizacinio vieneto, besirūpinančio jo statyba. Iš Seinų, Suvalkų, Dusnyčios ir kitų kaimų atstovų susirinkime buvo išrinktas organizacinis komitetas, vadovaujamas A. Skripkos¹¹⁷. Kitų metų pabaigoje įvyko pirmasis draugijos suvažiavimas, kuriame dalyvavo daugiau kaip 60 delegatų. Jame buvo nutarta plėsti draugijos gretas, įtraukti į veiklą visoje Lenkijoje gyvenančius lietuvius, globoti saviveiklą, remti lietuvių jaunimą, rūpintis lietuvių kultūros paminklais, populiarinti lietuviškas religines knygas ir kt. Nesunku pastebėti, kad draugijos tikslai kai kur sutapo su LLD tikslais.

Vis dėlto prireikė nemažai lietuvių tikinčiųjų ir lietuvių organizacijų pastangų, kad pasikeistų nepalankūs lenkų dvasininkų sprendimai lietuvių atžvilgiu. 1992 m. Lenkijoje buvo įvykdytas naujas bažnytinis administracinis padalijimas. Lietuvių gyvenami rajonai buvo įjungti į naujai įsteigtą Elko vyskupiją. Jai vadovavo vyskupas Wojciechas Ziembra (Wojciech Ziembra). Naujojo vyskupo sutikimas organizuoti Suvalkuose lietuviškas pamaldas (jos vyko nuo 1992 m. birželio mėnesio¹¹⁸) liudijo pozityvų vyskupijos vadovybės požiūrį į lietuvius. Tačiau greitai išryškėjo jos pastangos suskaidyti tikinčiųjų lietuvių bendruomenę. 1992 m. vyskupas nutarė įkurti Vidugirių parapiją, į kurią įeitų ir dalis Seinų bei Punsco parapijų kaimų. Priminsime, kad prieš statant bažnyčią Vidugiriuose (jos statybą finansavo ir tautiečiai iš Vakarų) suinteresuotos pusės susitarė, kad ji bus Punsco parapijos bažnyčios filialas. Dabar gi naujas sprendimas, be abejo, susilpnintų lietuvių padėtį minėtuose parapijose. Lietuviai ėmė protestuoti (žr. priedą Nr. 8). LLB, Punsco parapijos

ir Lietuvių šv. Kazimiero draugijos atstovai ne kartą lankėsi pas Elko vyskupą V. Ziembą prašydami nekurti Vidugirių parapijos¹¹⁹, o Punsko parapijos taryba pasiryžo drastiškiems žingsniams (buvo užkaltos Vidugirių bažnyčios durys). Toks vyskupo žingsnis labai komplikavo santykius su tikinčiais lietuviais, buvo apie metus trukusio konflikto priežastis. Savo ketinimų kurti naują parapiją vyskupijos vadovybė atsisakė 1993 m. pavasarį.

1997 m. draugija vienijo apie 500 narių, susibūrusių į 13 (1992 m. buvo 18) skyrių: 12 Seinų valsčiuje ir 1 Suvalkuose¹²⁰. Didžiausi skyriai buvo Seinuose, Burbiškėse ir Žagariuose. Palaipsniui narių skaičius sumažėjo (jų buvo apie 400). Tarpukariu veikusi Šv. Kazimiero draugija Suvalkų apskrityje turėjo 29 skyrius. Lyginant LLD ir Lietuvių šv. Kazimiero draugijų narių skaičių pastebima, kad pastarosios narių nėra daug.

1992 m. pabaigoje buvo įsteigta dar viena organizacija – LLB. Ji rūpinasi politiniais, ūkiniais, visuomeniniais-kultūriniais lietuvių reikalais, reprezentuoja lietuvius šalyje ir užsienyje. Steigiamojoje sesijoje buvo pažymėta, kad pagrindinis organizacijos tikslas – lietuvybės išlaikymas¹²¹. Organizacija vienija visus Lenkijos lietuvius, nesvarbu kurioje šalies vietoje jie gyventų.

Organizacijos vadovybę sudaro kultūrinis Lenkijos lietuvių elitas. Pirmuoju valdybos pirmininku buvo išrinktas J. S. Paransevičius, nariais tapo K. Baranauskas, Sigitas Birgelis, A. Nevulis, Petras Gavienas, R. Burdinaitė, Birutė Vaicekauskienė¹²². Tarybos prezidiumo pirmininku buvo išrinktas dr. B. Mauskas.

Organizacijos vadovybė daugiausia dėmesio skiria švietimui. Jis Lenkijos lietuvių gyvenime yra svarbiausias. Siekdami išsaugoti lietuviškas mokyklas ir spręsdami kitas švietimo problemas, organizacijos vadovai ne kartą kreipėsi į atitinkamas Lenkijos ir Lietuvos institucijas (Lenkijos švietimo ministrą, Lenkijos ir Lietuvos Vyriausybių bendradarbiavimo tarybos Tautinių mažumų komisiją, Lietuvos Respublikos ambasadorių Lenkijoje Antaną Valionį, Lietuvos Respublikos Prezidentą V. Adamkų (žr. priedą Nr. 9)). Nors ne visada pavykdavo pasiekti norimų rezultatų, gauti tvirtas garantijas, tačiau bene svarbiausia tai, kad pavykdavo atkreipti dėmesį į savo poreikius. Vienas pozityviai išspręstų klausimų – lietuviškos gimnazijos klasės Seinuose įsteigimas (1999).

Galima būtų išvardyti daug kitų organizacijos darbų, stiprinusių lietuviškumą (kartu su Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu prie LR Vyriausybės 1999 m. suorganizuota lietuvių mokytojų, dirbančių už Lietuvos ribų, konferencija, 2000 m. surengtos Punsko ir Seinų lietuvių kultūros dienos, rūpintis šio krašto lietuvių jaunimo, studijuojančio Lietuvoje, reikalais ir kt.). Todėl galima teigti, kad ši organizacija tapo viso Lenkijos lietuvių gyvenimo koordinatore.

1994 m. buvo įsteigta Lenkijos lietuvių jaunimo sąjunga (LLJS). Mintis įkurti jaunimo organizaciją buvo kilusi kiek anksčiau, dar 1992 m., tačiau

tuomet jos nepavyko realizuoti. Organizacijos pradžia galima išvelgti 1981 m. pabaigoje LVKD sudėtyje įkurtos Jaunimo reikalų komisijos veikloje. Minėta komisija buvo iškėlusį tikslus – tobulinti gimtosios kalbos vartoseną, pažinti savo krašto ir Lietuvos istoriją, tęsti lietuviškas tradicijas, suaktyvinti kaimo jaunimą, bendradarbiauti su studentais ir visais besimokančiais, užmegzti ryšius su mokiniais tų mokyklų, kuriose mokoma lietuvių kalbos, raginti juos stoti į Punsko licėjų¹²³. Dalį šių tikslų numatė ir LLJS.

Steigiamajame sąjungos suvažiavime buvo numatyta organizuoti jaunimo renginius, dirbti su vaikais, bendradarbiauti su kitomis šalies tautinių mažumų jaunimo, pasaulio lietuvių jaunimo bei Lenkijos lietuvių organizacijomis¹²⁴. Pagrindinė sąjungos veiklos forma – įvairaus pobūdžio renginių organizavimas. Vienas svarbesnių sąjungos renginių buvo 1998 m. įvykęs tautinių mažumų jaunimo forumas¹²⁵. Jame, be lietuvių, dalyvavo baltarusių, ukrainiečių, vokiečių, rusų, lenkų ir žydų jaunimo atstovai. Kadangi tai pirmasis toks renginys, jame daugiausia vietos skirta kiekvienos iš minėtų tautinių mažumų jaunimo reikalams apžvelgti, savo veiklai pristatyti. Paminėtini ir tokie renginiai kaip estradinių ansamblių šventės (pirmoji įvyko 1994 m.), jaunimo susitikimų, vaikų ir jaunimo šokių ansamblių festivaliai bei sąskrydžiai. Tokie renginiai jau tapo tradiciniais, jie suburia daug jaunų lietuvių.

LLJS yra jauna organizacija, tačiau kasmet stiprėja. 1999 m. rugpjūčio viduryje įvyko 2-asis sąjungos suvažiavimas. Jame buvo apžvelgta ir įvertinta 1994–1998 m. veikla, diskutuota dėl tolesnės veiklos, akcentuota, kad reikėtų suaktyvinti lietuvių jaunimą, įtraukti į organizacijos veiklą Lenkijos gilumoje gyvenančius lietuvius¹²⁶.

LLJS statutą papildžius teiginiu „... nariu gali būti lietuvis, gyvenantis Lenkijoje, bet nesantis šalies piliečiu“¹²⁷, organizacijos nariais tapo lietuvių jaunuoliai, besimokantys ar studijuojantys Lenkijoje.

Lenkijos lietuvių jaunimo sąjunga aktyviai dalyvavo svarstant aktualius bendruomenės gyvenimo klausimus. Jos nariai kartu su kitų lietuviškų organizacijų nariais kreipėsi į įvairias šalies institucijas, protestuodami prieš pasienio užkardos Punske įkurdinimą¹²⁸, reikalavo gerinti lietuviško švietimo padėtį.

1997 m. buvo įkurtos dvi lietuviškos organizacijos – Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugija (LLEKD) ir Lenkijos lietuvių ūkininkų ir verslininkų sąjunga. Pirmosios vadove tapo žinoma Punsko-Seinų krašto lietuvių kultūros veikėja A. Vaicekauskienė. Draugija numatė puoselėti ir propaguoti lietuvių etninę kultūrą, kompleksiskai rinkti, saugoti, tirti lituanistikos medžiagą, gaivinti lietuvių papročius ir šventes, bendradarbiauti su panašaus pobūdžio organizacijomis. Draugijos darbo formos ir būdai panašūs į kitų lietuvių draugijų darbo formas: tai švenčių, vakaronių organizavimas, paskaitos, leidyba, pagalba etnografiniams ansambliams bei asmenims, tiriantiems etninę kultūrą. Draugija turi veiklos perspektyvų, juolab kad pradžia

jau padaryta – išleisti rinkiniai „Punsko-Seinų krašto vestuvinės dainos“, „Punsko ir Seinų krašto vestuviniai papročiai“ ir kt. Draugija daugiausia telkia Punsko-Seinų krašto lietuvius. Į jos veiklą įsitraukė ir lietuvių jaunimas. LLEKD nariai kasmet organizavo lietuviškų švenčių vakarus. Bene svarbiausi renginiai – Velykinis apeiginio meno konkursas ir Joninių šventė prie Seivų ežero¹²⁹.

Draugijos vadovė Lenkijos lietuvių spaudoje populiarino senąsias tradicijas, papročius, informavo apie etnografinius renginius Lietuvoje¹³⁰.

LLEKD taip pat globojo etnografinius ansamblius „Gimtine“, „Alnā“, „Šalcinėlių“. Šiame lietuviškame krašte veikia nemažai lietuviškų ansamblių. Įkūrus minėtą draugiją, šiai sričiai skirta daugiau dėmesio.

1997 m. gruodžio 6 d. buvo įsteigta lietuvių ūkininkų ir verslininkų sąjunga¹³¹. Mintis ją organizuoti buvo kilusi dar 1989 m. Jos pirmininku išrinktas Klemensas Jurkūnas, pavaduotoju – Jonas Gasperavičius, išdininku – P. Kardauskas. Ji jungia visus, besidominčius Suvalkų krašto kaimų gamyba, kultūra. Vieni svarbiausių sąjungos tikslų – plėtoti žemės ūkį, padėti pradedantiems savo verslą, bendradarbiauti su kitomis panašiomis organizacijomis Lenkijoje ir užsienyje ir kt.¹³² Sąjunga daugiausia organizavo renginius, susijusius su žemės ūkiu (pvz., paslaugų ir produktų mugės, mokymą).

2000 m. gegužės 27 d. draugiją įsteigė Lenkijos lietuviai mokytojai¹³³. Jos pirmininke tapo Anastazija Sidarienė. Ji susibūrė sudėtingu lietuvių švietimui metu: Lenkijoje vykstant švietimo reformai, iškilo lietuviškų mokyklų uždarymo grėsmė. Sprendžiant iš suvažiavimo nutarimų, draugija numatė rūpintis mokymo programų bei priemonių rengimu, darbo koordinavimu. Kol kas dar sunku vertinti draugijos veiklą, tačiau galima pabrėžti, kad tokios organizacijos reikšme, steigimo būtinumu abejoti neverta. Labiau rūpinantis lietuvišku švietimu, keliant spęstinas problemas, jos nebus nepastebėtos, į jas bus atsižvelgiama. Tik bendromis visų Lenkijos lietuvių organizacijų, tėvų, mokinių pastangomis bus pasiekti teigiami rezultatai.

Kita reikšminga lietuvių bendruomenės veiklos sritis – leidyba. Spaudai bendruomenės gyvenime teko reikšmingas vaidmuo. Komunistinio režimo metais lietuviai galėjo turėti tik vieną leidinį – „Aušrą“, kurią kontroliavo VRM. Po 1989 m. tautinių mažumų reikalus iš VRM perėmė Kultūros ir meno ministerija. Vienas iš jos uždavinių – finansinės paramos tautinių mažumų leidybai teikimas.

Naujas etapas Lenkijos lietuvių spaudoje prasidėjo 1990 metais, kai „Aušra“ tapo mėnraščiu. Tuo pat metu keitėsi jos turinys, apipavidalinimas. Redakcija, vadovaujama Alicijos Sitarškienės, įsikūrė Punske.

Leidinio leidybos klausimu nemažai diskutuota 1990 m. pabaigoje vykusiame neeiliniame LVKD suvažiavime¹³⁴. Vėliau visos lietuviškos organizacijos kiekviena tinkama proga kalbėjo dėl „Aušros“ leidybos.

Nagrinėjamu laikotarpiu pasikeitė leidinio pobūdis: neliko ideologinės priežiūros, redakcija galėjo nevaržomai dirbti. Tuometinę „Aušrą“ galima pavadinti tautinių interesų reiškėja. Joje daug vietos skirta politiniams klausimams: čia atsispindėjo Lietuvos siekis atkurti nepriklausomą valstybę, Lenkijos lietuvių vieninga pozicija paremti šiuos siekius, apibūdinama sparčiai besikeičianti padėtis Lietuvoje. Naujoje rubrikoje „Tautinės mažumos bei jų problemos“ buvo išsakoma lietuvių pozicija bendruomenei svarbiais klausimais, reaguojama į valstybės sprendimus dėl tautinių mažumų. Taip pat keitėsi ir „Aušros“ tonas: reiškiamą tvirtą nuomonę, reikalaujama spręsti gyvybiškus tautinių bendruomenių reikalus.

Nuo 1992 metų „Aušra“ eina kas dvi savaites. Joje nušviečiama lietuvių bendruomenės padėtis Lenkijoje, apibūdinami Lietuvos ir Lenkijos santykiai. Daug dėmesio skiriama kultūriniam gyvenimui, gyvenamojo krašto istorinėms ir etnografinėms temoms, apžvelgiama ekonominė lietuvių bendruomenės padėtis. Buvo spausdinama informacija apie dideliuose Lenkijos miestuose gyvenančių lietuvių gyvenimą, veiklą.

Tačiau redakcija buvo susidūrusi su problemomis. Nepasirašius sutarties su „Lietuvos paštu“, „Aušra“ nebuvo platinama Lietuvoje. Todėl dėl jos platinimo ir paramos leidybai 1993 m. pabaigoje buvo kreiptasi į LR Seimo Užsienio reikalų komitetą. Apie tą patį buvo kalbėta ir 1994 m. pabaigoje įvykusiame Lenkijos lietuvių atstovų susitikime su LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto nariais¹³⁵.

„Aušra“ turėjo priedus „Aušrelę“ (jauniesiems skaitytojams) ir „Dėmesio“ (mokiniais). Nuo 1992 m. yra leidžiamas LLD Suvalkų skyriaus leidinys „Suvalkietis“. Pastarojo pasirodymo proga buvo rašoma: „Šiandien Tu gauni, malonusis Tautietie, pirmą Suvalkuose lietuvių kalba išleistą kartinį biuletinį <...>. Manau, padės jis ugdyti mūsų tautinę savimonę, pateiks pluoštelį žinių iš lietuviškosios visuomenės gyvenimo. Nereiktų stebėtis, jeigu leidinuko puslapiuose aptiktume ir savo gyvenimo nuotrupas, ainių išpaustus pėdsakus Suvalkijos žemėje“¹³⁶. Pirmasis numeris pasirodė skyriaus 30-mečio proga. Kiekvienas „Suvalkiečio“ numeris keitėsi: didėjo jo apimtis, plėtėsi turinys – atsirado naujos rubrikos įvairaus amžiaus skaitytojų interesams. Jame daugiausia vietos buvo skirta Suvalkų lietuvių veiklai. Greta buvo publikuojami straipsniai apie šio regiono istoriją, kultūrą, išžymius lietuvius. Nuo 1998 m. leidinys išėina vieną kartą per ketvirtį.

Lenkijos lietuvių švietimas

1989 m. Lenkijoje keičiantis šalies politiniam, ekonominiam, socialiniam gyvenimui, pradėta reformuoti tokia svarbi sritis kaip švietimas. Reikėjo įveikti komunistinio režimo metų neigiamą paveldą.

Pradėjus įgyvendinti reformą, pirmiausia buvo atsisakyta centralizuoto švietimo administravimo. Sprendžiant įvairius švietimo klausimus nemažai įtakos

turėjo vietinė švietimo administracija (vaivadijos švietimo kuratorija), mokyklų vadovybė. Dėl to mokyklos tapo savarankiškesnės. Buvo keičiamas mokymo ir auklėjimo turinys, mokymo programos, didaktinės ir mokymo priemonės (didesnės permainos laukė humanitarinių dalykų). Svarbus tapo mokytojo vaidmuo. Jam suteikta daugiau laisvės, asmeninės iniciatyvos dirbti siekiant ugdyti kūrybišką asmenybę.

Šie procesai vyko ir tautinių mažumų mokyklose. Nelenkiškų mokyklų teisinę padėtį nusakė Pagrindinis šalies įstatymas (jo 35 straipsnis numatė galimybę steigti švietimo įstaigas), taip pat tautinės edukacijos ministro nutarimai ir potvarkiai. 1989–1992 m. lietuvių, kaip ir kitų tautinių mažumų, švietimo įstaigų padėtį ir darbą reguliavo 1988 m. gruodžio 21 d. švietimo ministro potvarkis Nr. 67¹³⁷ (įsigaliojo 1989 m. sausio 1 d.). Jis nustatė galimybes ir būdus, kaip įtraukti į mokymo planus gimtosios kalbos pamokas pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose. Gimtajai kalbai buvo skirtos 4 savaitinės pamokos (licėjuose) ir 3 ar 4 pamokos – mokyklose, kuriose gimtoji kalba dėstoma kaip dalykas. Tiesa, buvo numatyta, kad galima mokyti tautinės mažumos etninės tėvynės (Lietuvos) istorijos ir geografijos pasirinktas temas.

1991 m. rugsėjo 27 d. Lenkijoje buvo priimtas Švietimo įstatymas¹³⁸, kurio 13-ajame straipsnyje buvo kalbama apie galimybę išlaikyti tautinę, etninę, kalbinę ir religinę tapatybę ir būdus tai pasiekti.

Lenkijos tautinių mažumų mokykloms svarbus buvo 1992 m. pavasarį priimtas švietimo ministro potvarkis, kuris numatė ikimokyklinių įstaigų ir įvairių tipų mokyklų, jų klasių sudarymo principus, mokymo turinį. Norėdami organizuoti mokymą gimtąja kalba, mokinių tėvai ar globėjai, o vyresnių klasių mokiniai patys turėjo raštu kreiptis į direktorių (3 straipsnis). Prašymą reikėjo rašyti kiekvienais mokslo metais. 5 straipsnyje atsirado „tautinių mažumų gimtąja kalba dirbančios mokyklos“ sąvoka ir išvardyti dalykai, kurie turėjo būti mokomi lenkų kalba: lenkų kalba ir literatūra bei istorija. Pagal šį potvarkį, norint organizuoti tautinės mažumos kalba dirbančią klasę, reikėjo surinkti mažiausiai 7 mokinius (pradinėje mokykloje) ir 14 (pagrindinėje). 7 straipsnis numatė tarpmokyklinį ar tarpklasinių gimtosios kalbos mokymo būdą, privalomą mokinių skaičių (ne mažiau kaip 3 ir ne daugiau kaip 14). 8–11 straipsniai numatė mokymo dalykų gimtąja kalba savaitinį skaičių, 12 – auklėjimo tikslus. Taip pat buvo pažymėta, kad tautinių mažumų mokyklų absolventai turi galimybę studijuoti aukštosiose mokyklose. Tačiau jiems nebuvo numatyta jokių išimčių ir lengvatų.

1999 m. pradžioje prasidėjo naujas Lenkijos lietuvių švietimo sistemos etapas. Sausio 8 dieną įsigaliojo Švietimo reformos įstatymas¹³⁹. Buvo numatyta nemažai mokyklų administravimo ir pavaldumo tvarkos pakeitimų. Pagrindinės mokyklos ir gimnazijos perduotos valsčių, o licėjai, profesinės ir kitos švietimo įstaigos – apskrities žiniai.

Taip pat buvo pakeista mokyklos struktūra. Buvo įvestos tokios pagrindinės mokyklų grandys: a) pagrindinė mokykla: I–VI klasės (iki tol buvo I–VIII klasės); b) gimnazija: I–III klasės (nauja grandis); ją galima įkurti surinkus ne mažiau kaip 150 mokinių; licėjus (I–III klasės). Šios klasės visur turės veikti nuo 2002–2003 m. m.

Švietimo reforma numatė reorganizuoti mokymo turinį (įvedamas profiluotas mokymas), keisti egzaminavimo tvarką (jie vyks centruose), taip pat skyrė daugiau dėmesio mokytojo darbui ir padėčiai (numatytos tokios penkios mokytojų grupės: mokytojas stažuotojas, kontraktinis mokytojas, nominuotas mokytojas, diplomuotas mokytojas bei švietimo profesorius).

Tačiau švietimo reforma neatsižvelgė į tautinių mažumų mokyklų specifiką ir vadovavosi bendromis visai šaliai nuostatomis.

Lietuvių Lenkijoje padėtimi (ir švietimu) turėjo rūpintis įvairios Lietuvos valstybinės institucijos. Šiam darbui jas įgalino su Lenkija pasirašytos įvairaus lygio sutartys¹⁴⁰.

Priminsime, kad lietuvių Lenkijoje padėtimi susidomėta tuoj po Lietuvos valstybės atkūrimo. Viename iš 1991 m. LR AT Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos posėdžių buvo svarstoma tautiečių Lenkijoje padėtis¹⁴¹. Jame buvo nuspręsta sudaryti delegaciją ir vietoje išsiaiškinti esamą padėtį. Tų pačių metų spalio 14–15 d. su Lenkijos lietuviais susitiko minėtos komisijos delegacijos nariai, vadovaujami Eugenijaus Petrovo. Jie konstatavo, kad lietuviško švietimo padėtis nėra gera: trūksta mokymo priemonių gimtąja kalba, vaivadijos švietimo kuratorijoje nėra darbuotojo, atsakingo už lietuvių švietimą, sudaromos dirbtinės kliūtys organizuoti gimtosios kalbos pamokas, nėra lengvatų stojant į aukštąsias mokyklas ir pan.¹⁴² Tačiau šis apsilankymas realios įtakos lietuviškų mokyklų padėčiai neturėjo. Įvardytos lietuviško švietimo problemos liko ir toliau.

Lietuviškų mokyklų Lenkijoje darbą, kultūrinės veiklos problemas aptarinėjo ir Lietuvos parlamento Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas. 1994 m. rudenį šio komiteto narių grupė lankėsi Krasnagrūdos, Navininkų, Punsko, Vidugirių mokyklose. Delegacijos nariai susipažino su minėtų mokyklų problemomis ir pažymėjo, kad Lenkijos lietuviams būtina padėti sprendžiant švietimo problemas¹⁴³.

Nuo 1992 m. pradėjo bendradarbiauti Lenkijos ir Lietuvos švietimo ministerijos. Buvo pasirašyta bendradarbiavimo sutartis¹⁴⁴, kuria remiantis pasirašomos bendradarbiavimo programos. Paskutinė jų pasirašyta 1998–2001 m. Programa numatė, kad bus teikiama parama lietuvių Lenkijoje ir lenkų Lietuvoje mokykloms (rengiant mokymo priemones, organizuojant kvalifikacinius ir vasaros kursus mokytojams, lituanistines studijas studentams, sudarant galimybes mokytojams ir darželių auklėtojams atlikti pedagoginę praktiką Lietuvos mokyklose, skiriant stipendijas (mažiausiai 10) jaunuolių studijuoti Lietuvos aukštosiose mokyklose¹⁴⁵.

Lietuviškų mokyklų tinklas

1989–1998 m. Lenkijoje buvo tokių pakopų mokykla: pagrindinė (I–VIII klasės) ir vidurinė (I–IV klasės). Lietuviai turėjo abiejų tipų mokyklas. Tuo pačiu laikotarpiu lietuviškų mokyklų tinklas išliko bemaž nepakitęs (palyginti su 1956–1988 m.). Lietuviškos mokyklos veikė Pristavonyse, Vaitakiemyje, Vidugiriuose, Navininkuose, Punske, mišrios – Krasnave, Krasnagrūdoje, Punske (pagrindinė), dar septyniose (Seinų 1-oje, Seinų 2-oje, Aradnykų, Lumbių, Klevų, Ramoniškės, Krasnavo) lietuvių kalba buvo dėstoma kaip dalykas. Be to, Suvalkuose lietuvių kalbos buvo mokomasi tarpmokyklinėse grupėse. Šeštadieninė mokyklėlė veikė Varšuvoje.

Skaičius mokyklų, kuriose dėstomas lietuvių kalbos dalykas, šiek tiek svyravo: jis priklausė nuo to, ar pavykdavo surinkti vaikus, norinčius mokytis lietuvių kalbos. Pažymėtina, kad tokį mokyklų tinklą pavyko išlaikyti tik vieningomis ir atkakliomis lietuviškų organizacijų, tėvų ir mokinių pastangomis. Lenkų vietinės švietimo administracijos bandė riboti mokyklų darbą (pvz., lietuvių kalbos pamokos nukeliamos į darbo dienos pabaigą (7–8-a), nors tą dieną būdavo 5–6 pamokos, reikalavo, kad tėvai leistų vaikus į lenkiškas mokyklas ir pan.).

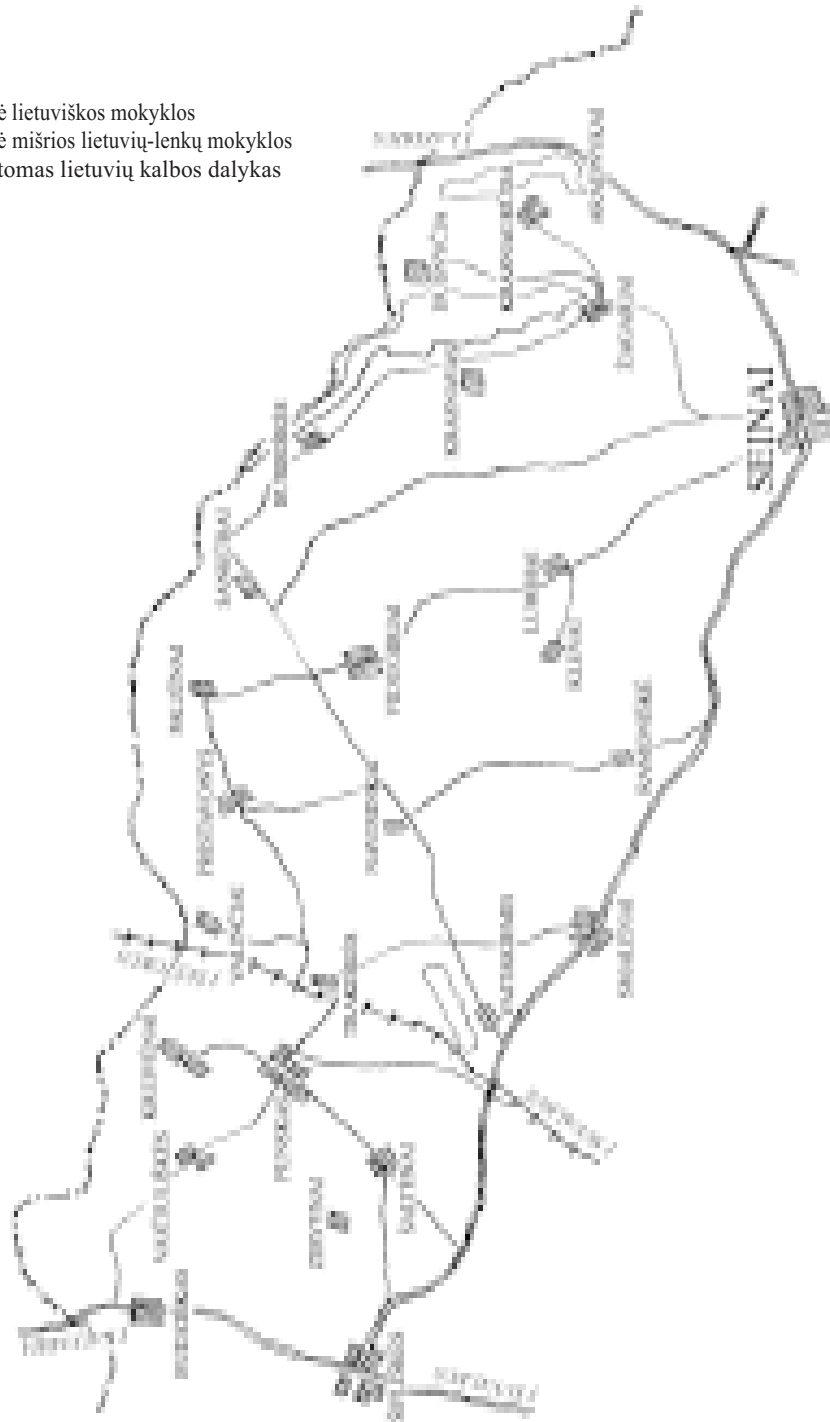
Esminės, tačiau lietuviškoms mokykloms neigiamos, permainos prasidėjo 1999–2000 m. m. šalyje pradėjus įgyvendinti švietimo reformą.

Jau pirmieji švietimo reformos metai parodė, kad lietuviško švietimo padėtis pablogėjo. Septynios lietuviškos mokyklos ir mokykla, kur dėstomas lietuvių kalbos dalykas, buvo reformuotos. Navininkuose, Vidugiriuose, Punske (pagrindinė), Krasnave, Krasnagrūdoje vietoj 8 klasių liko 6, o Pristavonių ir Vaitakiemio mokyklos iš aštuonmečių tapo trimetėmis. Vaikai iš Pristavonių, Vaitakiemio, Vidugirių, Navininkų ir Smalėnų buvo pradėti vežioti į didesnę Punsko mokyklą. Tačiau kai kurie tėvai pasirinko arčiau namų esančias lenkiškas mokyklas (pvz., kai kurie Ramoniškių mokyklos tėvai vaikus pradėjo leisti į lenkišką Lumbių mokyklą). Vienintelė Krasnapolio valsčiaus Ramoniškių mokykla, kurioje buvo dėstoma lietuvių kalba, taip pat buvo reorganizuota (tapo trimete), nors tam prieštaravo lietuviai tėvai. Praktiškai šiame valsčiuje vyresnių klasių vaikams neliko galimybės mokytis gimtosios lietuvių kalbos. (žr. 2 žemėlapi „Lietuvių švietimas 1999–2000 metais“.)

Lietuviai siekė, kad Seinuose būtų sudarytos galimybės visose mokymo pakopose mokytis gimtosios kalbos. Jau 1991 m. svarbiausių lietuvių Lenkijos Respublikoje poreikių sąrašė pažymėta tokio komplekso statybos būtinybė¹⁴⁶. Ilgų pastangų rezultatas – nuo 1999–2000 m. m. pradžios Seinuose buvo veikianti lietuvių gimnazijos viena klasė.

2 žemėlapis. Lietuvių švietimas 1999–2000 m.

- ▲ – Veikė lietuviškos mokyklos
- – Veikė mišrios lietuvių-lenkų mokyklos
- – Dėstomas lietuvių kalbos dalykas

Lietuvių mokinių skaičius mokyklose

Palyginti su 1952–1988 m., lietuvių mokinių skaičius per pastarąjį dešimtmetį nelabai tepakito. Tačiau pradėjus įgyvendinti švietimo reformą, lietuvių mokinių skaičius sumažėjo.

10 lentelėje matyti mokinių, besimokančių lietuviškose mokyklose ir besimokančių lietuvių kalbos kaip dalyko, skaičiaus kaita 1990–2001 m.

10 lentelė. Lietuvių mokinių skaičius 1990–2001 metais

Metai	Mokinių skaičius
1990–1991	708
1991–1992	816
1993–1994	844
1995–1996	830
1999–2000	852
2000–2001	794

Lentelė sudaryta remiantis: LLB pirmininkės I. Gasperavičiūtės ir Lenkijos lietuvių mokytojų draugijos pirmininkės A. Sidarienės 2000 10 17 informacija, *Lenkijos lietuvių bendruomenės archyvas*; P. Mohlek, *Der Minderheitenschutz in der Republik Polen. Minderheitenschutz im Östlichen Europa. Dokumentation und Analyse*, Bd. 3, Bonn, 1994, S. 40; K. Leončikas, *Lietuvių švietimo raida Suvalkuose, Aušra*, 2000, Nr. 20, p. 24.

10 lentelėje nurodyti mokslo metai pasirinkti neatsitiktinai: 1991–1992 m. m. padėtis tik žlugus komunistiniam režimui Lenkijoje, 2000–2001 m. m. mokinių skaičius įgyvendinant švietimo reformą Lenkijoje.

Taigi, kaip matyti 10 lentelėje, mokinių skaičius nors ir nedaug, bet sistemingai augo. 1991–1992 m. m. lietuviškose mokyklose bei lietuvių kalbos kaip dalyko mokėsi daugiau kaip 800 vaikų. Lentelėje neatsispindi Punsko vaikų darželyje besimokantys vaikai. Prasidėjus švietimo reformai, lietuvių mokinių skaičius sumažėjo, nes buvo reformuotos kai kurios lietuviškos mokyklos, todėl dalis tėvų pradėjo leisti vaikus į lenkiškas mokyklas. Netolimoje ateityje toliau reformuojant ar uždarant mažas kaimo mokyklas, lietuvių mokinių skaičius dar labiau sumažės. Praktiškai nebuvo atsižvelgta į Lietuvos ir Lenkijos Seimų asamblėjos 1999 m. gegužės 16 d. nutarimą Nr. 5, kuriame siūloma išlaikyti ligi tol buvusį lenkų kalbos Lietuvoje ir lietuvių kalbos Lenkijoje mokymo mastą bei į Lietuvos ir Lenkijos Vyriausybių bendradarbiavimo tarybos Tautinių mažumų komisijos nutarimus, numatančius nesumažinti lietuvių švietimo Lenkijoje apimties¹⁴⁷.

Reformavus kai kurių lietuviškas mokyklas ir pradėjus vežioti vaikus į Punkską, nukentėjo kultūrinis kaimų gyvenimas. Kaip žinoma, mažos kaimo mokyk-

lėlės buvo lietuvių kultūrinės-visuomeninės veiklos centrai, kur aktyviai reišėsi mokiniai. Dabar gi vaikai privalo anksčiau susiruošti, kad nepavėluotų į autobusą, po pamokų mokiniai vežami atgal į namus, o tai užima nemažai laiko, mokiniai labiau išvargę, todėl nedalyvauja visuomeninėje veikloje.

Mokymo priemonės

Pradėjus reformuoti mokyklas, labai aktualus tapo mokymo programų ir priemonių klausimas. Jau 1989 m. lietuviai pradėjo rūpintis mokymo priemonių leidyba. Buvo rūpinamasi išleisti lietuvių kalbos vadovėlius I–VIII klasei ir vieną Lietuvos istorijos vadovėlį. Tačiau leidyba užtruko ir vadovėliai pasirodė tik 1997 m.

11 lentelė. Lietuvių mokyklų mokymo priemonės 1997–1999 metais

Išleidimo metai	Klasė	Mokymo priemonės pavadinimas (dalykas)	Autorius
1997	VI	Liet. k. vad. „Laimė mokytis gimtosios kalbos“	A. Uzdila
1997	VII	Liet. k. vad. „Vargelių vargom“	J.S. Paransevičius
1997	VIII	Liet. k. vad. „Tėvynės keliais“	I. Gasperavičiūtė
1997	I	Aplinka: visuomenė ir gamta	H. Kitlińska-Pięta (išvertė A. Uzdilienė)
1997	II	Aplinka: visuomenė ir gamta	H. Kitlińska-Pięta (išvertė A. Uzdilienė)
1997	III	Aplinka: visuomenė ir gamta	H. Kitlińska-Pięta (išvertė A. Uzdilienė)
1998	II	Liet. k. vad. „Baltasparnis malūnėlis“	R. Sidarytė
1998	I	Mat. prat. (1 sąs.)	Z. Semadeni (išvertė J. Jonušonytė)
1998	II	Mat. prat. (1–3 sąs.)	Z. Semadeni (išvertė E. Balkuvienė)
1998	II	Mat. vad.	Z. Semadeni (išvertė E. Balkuvienė)
1998	III	Mat. prat. (1–3 sąs.)	Z. Semadeni (išvertė A. Makauskienė)
1998	III	Matematikos vadovėlis	Z. Semadeni (išvertė A. Makauskienė)
1998	I	Technika	A. Nowak (išvertė V. Valenskaitė)
1998	II	Technika	A. Nowak (išvertė A. Pečiulienė)
1998	III	Technika	A. Nowak (išvertė A. Uzdilienė)
1998		Lietuvos istorija	B. Makauskas
1999	I–III	Muz. vad. „Imkim muzikuoti“	J. Socha (išvertė A. Uzdila)
1999	IV	Liet. k. vad. „Skambėk, kalba gimtoji“	N. Grigutienė
1999	III	Liet. k. vad. „Metų spalvos“	E. Degutienė
1999	V	Liet. k. vad. „Mokomės pažinti gyvenimą“	A. Uzdila

Lentelė sudaryta remiantis: Lenkijoje išleistų vadovėlių mokykloms lietuvių dėstomąja kalba sąrašas, *Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie LR Vyriausybės einamasis archyvas*; R. Vitkauskas, Apie vadovėlius Lenkijos lietuviškoms mokykloms, *Aušra*, 1998, Nr. 4, p. 26–27; I. Gasperavičiūtė, Lietuvos istorijos vadovėlio pristatymas, *Aušra*, 1998, Nr. 10, p. 20; „Aušros“ leidyklos leidinių sąrašas, ten pat, 2000, Nr. 21, p. 33.

Taigi 1997–1999 m. buvo išleista daugiau kaip 20 vadovėlių ir mokymo priemonių. Svarbu, kad buvo leidžiami vadovėliai pradinių klasių mokiniams, nes jie dar nemokėjo lenkų kalbos, todėl negalėjo mokytis iš lenkiškų vadovėlių. 1952–1988 m. mokiniai nuo pat pradinių klasių praktiškai mokėsi dviem kalbomis, nes, išskyrus lietuvių k. vadovėlius, kitų dalykų vadovėliai buvo lenkiški. Žinoma, minėti vadovėliai būtų ilgiau naudojami, jeigu jie būtų pasirodę kiek anksčiau. Antai J. S. Paransevičiaus vadovėlis „Vargelį vargom“ buvo parengtas leidybai 1995 m., bet pasirodė tik 1997 m. Tas pat pasakytina apie A. Uzdilos ir I. Gasperavičiūtės lietuvių kalbos vadovėlius (Lenkijos tautinės edukacijos ministerijos darbuotojai aiškino neva vadovėliai vėlavę dėl autorių kaltės. Antra vertus, nerealu parengti vadovėlių per 20 d. Tiek laiko buvo numatyta J. S. Paransevičiaus sutartyje. Žr. *Aušra*, 1997, Nr. 19, p. 7). Dabar gi dalis vadovėlių, nors ir pasirodė prieš kelerius metus, jau nebetinkami naudoti (pvz., J. S. Paransevičiaus ir I. Gasperavičiūtės), nes, reformavus mokyklą, nebeliks VII–VIII klasės. Todėl iki reformos išleisti vadovėliai geriausiai atveju galėjo būti naudojami tik laikinai ir iš dalies. Pagal 1999 m. balandžio 27 d. švietimo ministro potvarkį vadovėliai, išleisti iki 1999 m. kovo 10 d., nebus naudojami po 2001–2002 m. m.¹⁴⁸

Lenkijos lietuvių bendruomenės vadovai dar prieš prasidedant švietimo reformai stengėsi, kad būtų išleisti tokie vadovėliai ir didaktinės priemonės: 1) nulinei klasei lietuvių k. vadovėlis ir metodinis vadovas mokytojui „Du gaideliai“, autorės Elena Marcelionienė, Onutė Virbylienė; 2) I klasei lietuvių k. elementorius, skaitiniai, pratybos bei metodinis vadovas „Saulės dovanėlė“, autorės Irena Berneckaitė, E. Marcelionienė; 3) I–VI klasei geografijos pratybos ir I–III gimnazijos klasei geografijos vadovėlis, autoriai Algirdas Vaicekauskas, Vytautas Budzeika; 4) jaunesnėms klasėms skirta chrestomatija, autorės I. Berneckaitė, E. Marcelionienė, O. Virbylienė¹⁴⁹. 2000 m. kai kurie jų buvo išleisti. Tuomet pasirodė nulinei klasei skirti 3 lietuvių kalbos pratybų sąsiuviniai „Du gaideliai“ bei metodinis vadovas mokytojui, matematikos vadovėlis nulinei bei I–VI klasei ir gimnazijos I–III klasei geografijos vadovėliai.

12 lentelėje aiškiai matyti, kad mokymo priemonių reikia visų pakopų lietuviškoms mokykloms. Dabar dar sunku pasakyti, kaip greitai bus išleistos išvardytos mokymo priemonės. Palyginti su 1989–1998 m., kai Lenkijoje buvo išleisti lietuvių kalbos, istorijos (pirma kartą nuo 1952 m.) bei pradėti versti kitų dalykų vadovėliai į lietuvių kalbą, tikėtina, kad ir dabar susiklostys panaši situacija, lietuviškų vadovėlių leidyba judės į priekį.

12 lentelė. Mokymo priemonės lietuviškoms mokykloms, kurias reikėtų išleisti

Klasė	Dalyko pavadinimas	Pastaba
I	Integruoto mokymo komplektas*	Pagrindinė mokykla
II	Integruoto mokymo komplektas*	Pagrindinė mokykla
III	Integruoto mokymo komplektas*	Pagrindinė mokykla
IV–VI	Mokslo apie gimtąjį kraštą vadovėlis	Pagrindinė mokykla
VI	Lietuvių kalbos vadovėlis	Pagrindinė mokykla
IV–VI	Lietuvos istorijos vadovėlis ir pratybos	Pagrindinė mokykla
I	Lietuvių kalbos vadovėlis	Gimnazija
II	Lietuvių kalbos vadovėlis	Gimnazija
III	Lietuvių kalbos vadovėlis	Gimnazija
I–III	Lietuvos istorijos vadovėlis	Gimnazija
I	Mokslo apie gimtąjį kraštą vadovėlis	Gimnazija
I	Lietuvių literatūros chrestomatija	Licėjus
II	Lietuvių literatūros chrestomatija	Licėjus
III	Lietuvių literatūros chrestomatija	Licėjus
I–III	Mokslas apie kalbą	Licėjus
I–III	Lietuvos geografija	Licėjus
I–III	Mokslo apie gimtąjį kraštą vadovėlis	Licėjus
I–III	Lietuvių kalbos vadovėlis	Mokyklose, kur lietuvių kalba yra dėstomas dalykas
I–III	Lietuvių kalbos vadovėlis	Mokyklose, kur lietuvių kalba yra dėstomas dalykas

* Įeina elementorius, skaitiniai, pratybų sąsiuviniai, matematikos, muzikos, mokslo apie gamtą vadovėliai.

Lentelė sudaryta remiantis: Lenkijos lietuvių bendruomenės Valdybos pirmininkės I. Gasperavičiūtės 2000 04 10 raštas Lenkijos tautinės edukacijos ministrui prof. Mirosławui Handkei (Mirosław Handke) dėl vadovėlių lietuviškoms mokykloms leidybos, *LLB archyvas*.

Dar viena lietuviškoms mokykloms labai aktuali problema – jų finansavimas. Nuo 1996 m. sausio 1 d. jis buvo perduotas vietos savivaldybių kompetencijai. Tai reiškė, kad mokyklų darbas ir gyvavimas priklausys nuo valsčiaus turimų lėšų. Punsko valsčiuje, kur buvo dauguma lietuviškų mokyklų, švietimui ir kultūrai buvo skiriamas prioritetas, todėl čia kurį laiką mokyklos nebuvo reformuotos, nes buvo rasta papildomų lėšų¹⁵⁰. Tačiau 1999–2000 m. m. mažos kaimo mokyklos, kurių išlaikymas kainavo daugiau negu didesnių, neišvengė reorganizavimo. Į šią grupę pakliuvo beveik visos lietuvių mokyklos (išskyrus Punsko gimnaziją).

Lenkijos lietuviai šalies ir Lietuvos aukštosiose mokyklose

Po 1989 m. Lenkijoje prasidėję nauji politiniai-socialiniai procesai sukėlė pokyčius aukštojo mokslo srityje. Lietuvoje nuo 1989 m. pradėjo studijuoti nemažai lietuvių iš Lenkijos. Nagrinėjamu laikotarpiu daugiau kaip pusė Punsko Kovo 11-osios gimnazijos absolventų tęsė mokslą aukštosiose mokyklose. 1989–1998 m. iš 272 absolventų 145 stojo mokytis Lenkijos ir Lietuvos aukštosiose mokyklose, daugelis jų – pastarosiose. Tam įtakos turėjo apribojimų studijuoti Lietuvoje panaikinimas (priminsime, kad komunistinio režimo metais pagal SSSR ir LLR susitarimą Lietuvoje galėjo studijuoti tik keli lietuviai iš Lenkijos), naujų aukštųjų mokyklų ir specialybių įsteigimas ir kt. 1989 m. 19 Punsko gimnazijos absolventų stojo į aukštąsias mokyklas, įstojo 17 ir visi jie pasirinko studijas Lietuvoje, 1990 m. 10 jų studijas pasirinko Lietuvoje ir 2 Lenkijoje, 1991 m. – 9 Lietuvoje ir 2 Lenkijoje¹⁵¹.

13 lentelė. Lietuvių pasiskirstymas aukštosiose Lietuvos ir Lenkijos mokyklose 1989–1995 metais

Lenkijos aukštosios mokyklos		
Vieta	Studentų skaičius	Pastabos
Balstogė	11	Skaičiuojami ir Varšuvos universiteto filialo Balstogėje lietuviai studentai. Studijavo 2-iose mokyklose: Gdanskio universitete ir Gdanskio politechnikoje. Studijavo Torunės universitete.
Gdanskas	3	
Olštynas	1	
Poznanė	1	
Torunė	3	
Varšuva	1	
Lietuvos aukštosios mokyklos		
Kaunas	22	Studijavo 5-iose mokyklose: VDU, KMA, LKKA, LŽŪU, KTU. Studijavo KU. Studijavo ŠU. Studijavo 4-iose mokyklose: VU, VPU, VGTU, VDA.
Klaipėda	6	
Šiauliai	6	
Vilnius	25	

Lentelė sudaryta remiantis: *Punsko Kovo 11-osios gimnazija*, p. 59–65.

1989–2000 m. daugumoje Lietuvos aukštųjų mokyklų studijavo lietuviai iš Lenkijos. Bene daugiausia jų buvo Kauno aukštosiose mokyklose, nors populiarius buvo ir Vilniaus universitetas. Taip pat padaugėjo studijuojančių Vilniaus pedagoginiame universitete. Matyt, studijuoti universiteto Geografijos fakultete paskatino Geografijos katedros profesorius Algirdas Stanaitis, palaikęs ryšius su Lenkijos lietuvių bendruomene. Antai 1990 m. VPU geografijos studijas pasirinko 1 asmuo, 1991 m. – 3. Vėlesniais metais populiarsnės tapo filologijos (vokiečių, anglų kalbų) studijos.

Taigi tuo laikotarpiu iš viso studijavo 79 jaunuoliai¹⁵², kurių dauguma rinkosi studijas Lietuvos aukštosiose mokyklose (59). Bene daugiausia studijavo Vilniaus ir Kauno aukštosiose mokyklose. Lenkijoje dauguma lietuvių rinkosi Balstogės miesto aukštąsias mokyklas. Tokį pasirinkimą, matyt, lėmė tai, kad šis miestas buvo arčiausiai lietuvių gyvenamų vietovių, jame buvo kiek pigesnis pragyvenimas. Keletas lietuvių jaunuolių pasirinko kitus šalies universitetus, kaip antai Poznanės ir Gdansko. Tiesa, stojant į šalies aukštąsias mokyklas, lietuvių jaunuoliams nebuvo taikoma jokių lengvatų ar išimčių, kaip, pvz., Lietuvos lenkų jaunuoliams.

1996–1998 m. studijuojančiųjų abiejų šalių aukštosiose mokyklose padaugėjo 49 asmenimis¹⁵³. Pastebima, kad tais ir vėlesniais metais didžioji dalis studijavusiųjų Lietuvoje pradėjo rinktis Kauno aukštąsias mokyklas. Antai 1997 m. čia studijavo 17 jaunuolių, Vilniuje – 8, 1999 m. atitinkamai 27 ir 15, 2000 m. – 26 ir 10¹⁵⁴.

Dalis Lenkijos lietuvių, studijavusių Lietuvoje, buvo atleisti nuo mokesčio už studijas, kuris privalomas užsienio valstybių piliečiams, taip pat gavo stipendijas. Lenkijos lietuviams studentams materialinę paramą teikė Lietuvos mokslo ir studijų departamentas prie Švietimo ir mokslo ministerijos, taip pat užsienio lietuviai. Štai 1994 m. departamentas skyrė stipendijas 11 Lenkijos lietuvių, 1996 m. – 24, 1998 m. – 42, 2000 m. – 38¹⁵⁵. Be to, kai kurie Lenkijos lietuviai aukštosiose mokyklose gaudavo stipendijas, pvz., iš 1995 m. 11 VU studijavusių lietuvių 9 gavo stipendijas¹⁵⁶.

Punsko-Seinų krašto jaunuolių studijas Lietuvos aukštosiose mokyklose rėmė ir Vakarų valstybių lietuviai. Antai Kanados lietuvių fondas skyrė 5 stipendijas šio krašto lietuvių studijoms¹⁵⁷.

1999 m. liepos 1 d. priimtas įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties Lietuvoje apsunkino lietuvių iš Lenkijos studijas. Juo remiantis buvo reikalaujama žyminio mokesčio už leidimą apsigyventi Lietuvoje bei kitų formalumų. Todėl Lenkijos lietuvių bendruomenės vadovai kreipėsi į LR Ministrą Pirmininką prašydami šį klausimą palankiai išspręsti¹⁵⁸.

1992 m. tarp abiejų šalių švietimo ministerijų pasirašytas susitarimas apėmė ir aukštojo mokslo sritį¹⁵⁹. Remiantis juo buvo sudaromos bendradarbiavimo programos. 1992 m. programoje buvo numatyta, kad Lietuva lietuviams iš

Lenkijos skirs 5 stipendijas pedagoginėms studijoms. Taip pat buvo numatyta, kad ir Lenkija savo piliečiams lietuviams skirs stipendijas studijuoti Lietuvoje¹⁶⁰. Tas pat galiojo ir Lietuvos lenkų jaunuolių studijų atžvilgiu. Tačiau šios pozicijos laikėsi tik Lietuva. Minėtoji programa buvo pratęsta 1995–1996, 1998–2001 metams.

1992 m. rudenį buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas teikti paramą Lietuvos aukštosiose mokyklose studijuojantiems užsienio lietuviams¹⁶¹. Juo pasinaudojo ir lietuviai iš Lenkijos.

Kita vertus, Lenkijos lietuviai jaunuoliai, baigę studijas Lietuvoje, grįžę atgal, susidurdavo su diplomų pripažinimo Lenkijoje problema. Ją turėtų panaikinti rengiama sutartis „Dėl vidurinio mokslo išsilavinimo, profesinių kvalifikacijų, kvalifikacinių laipsnių bei mokslo laipsnių tarpusavio pripažinimo“. Tikėtina, kad šis klausimas greitai bus palankiai išspręstas.

¹ Pažyma apie Lietuvos lenkus, jų siekius, organizacinę struktūrą, *LYA*, f. K-1, ap. 49, b. 292, l. 50–51.

² T. Andrzejewski, Spór o Wileńską AK trwa, *Magazyn Wileński*, 1999, nr 12, s. 5. Taip pat žr.: J. Wołkonowski, Litewska okupacja Wileńszczyzny, *Mars*, 1995, nr 3, s. 51–74.

³ 1990 05 27 Lenkijos laikraštyje „Krajobrazy“ išspausdintas Lenkų nepriklausomos partijos pareiškimas dėl Vilniaus krašto, *LYA*, f. K-1, ap. 49, b. 292, l. 5; A. Chajewski, Polityka polska wobec Litwy w latach 1989–1994, *Arcana*, 1996, nr 1(7). Šio straipsnio autorius oficialią Lenkijos politikos poziciją, esą ji neturinti teritorinių pretenzijų rytiniams kaimynams, įvertino kaip ketvirtą Lenkijos padalijimą, p. 97. Tas pats autorius jau po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo kartu su grupe kitų Lenkijos visuomenės atstovų pasirašė memorandumą šalies vadovybei. Jame reikalavo nevaržyti Lietuvos lenkų teisių, garantuoti teisę kurti autonomiją. Tik įvykdžius šį reikalavimą esą galima kalbėti apie Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą.

⁴ Agento „Antanas“ 1989 06 14 pranešimas, *LYA*, f. K-1, ap. 49, b. 339, l. 322.

⁵ 1989 03 09 informacija apie kai kurių Lenkijos visuomenės sluoksnių reakciją į įvykius LTSR. Slaptai, ten pat, l. 270.

⁶ *Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994*, Vilnius, 1998, p. 174.

⁷ Komisijos AK veiklai Lietuvoje įvertinti išvados, *Armija Krajova Lietuvoje*, d. 1, Vilnius–Kaunas, 1995, p. 122–124.

⁸ Lenkijos URM 1994 10 17 informacija apie santykius su Lietuva, *Lenkijos Respublikos Seimo archyvas*.

⁹ J. Widacki, Stosunki polsko-litewskie, *Kultura*, 1997, nr 11, s. 37–71.

¹⁰ O. Burauskaitė, *Suvalkų krašto lietuvių trėmimas*, Punkskas, 1997, p. 67–68; *Armija Krajova*, d. 2, p. 266–267, 277.

¹¹ Lenkijos lietuvių bendruomenės atstovų III suvažiavimo, vykusio 1998 12 06, protokolas, *LLB archyvas*.

¹² P. Pytlakowski, Na granicy brak strażnicy, *Polityka*, 1999, nr 11, s. 27.

¹³ Lenkijos Respublikos Seimo Tautinių ir etninių mažumų komisijos posėdžio, įvykusio 1995 01 13, biuletenis, Nr. 18, p. 20, *Lenkijos Respublikos Seimo biblioteka*.

¹⁴ Užsienio reikalų komiteto posėdžio, įvykusio 1993 02 24, protokolas Nr. 11, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 131, l. 67–71.

- ¹⁵ 1994 02 07 pastabos apie lietuvių-lenkų parlamentinės grupės narių susitikimą su URM vice-ministru prof. S. Meleriu (S. Meller), *Lenkijos Respublikos Seimo archyvas*.
- ¹⁶ Lenkijos URM 1994 10 17 informacija apie santykius su Lietuva, ten pat.
- ¹⁷ Pranešimas apie Lietuvos Respublikos Seime vykusias diskusijas dėl sutarties su Lenkija ratifikavimo. Parengė J. Orlovskis (J. Orłowski), ten pat.
- ¹⁸ 1994 06 21 Lenkijos Respublikos Seimo posėdžio Lenkijos ir Lietuvos sutarties ratifikavimo klausimu stenograma, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 191, l. 48–62.
- ¹⁹ Užsienio reikalų komiteto posėdžio, įvykusio 1993 02 24, protokolas Nr. 11, ten pat, b. 131, l. 70.
- ²⁰ B. Makauskas, Lietuva ir Lenkija – draugai ir priešai, *Tėviškės žiburiai*, 1995 03 14.
- ²¹ V. Ramanauskienė, S. Birgelis, Šalis, kurioje pildosi sapnai, *Aušra*. 1990, Nr. 3, p. 4.
- ²² Ten pat.
- ²³ Kreipimasis į Lenkijos visuomenę, *Aušra*, 1990, Nr. 3, p. 9.
- ²⁴ *Lietuvos statistikos metraštis. 1999 metai*, Vilnius, 1999, p. 48.
- ²⁵ S. Vaitiekus, *Lietuvos lenkai*, p. 6.
- ²⁶ *Lietuvos suvereniteto atstatymas 1988–1991 metais*, Vilnius, 2000, p. 359.
- ²⁷ Informacija apie Vilniaus krašto deputatų suvažiavimą 1990 10 06, *LYA*, f. K-1, ap. 49, b. 293, l. 130.
- ²⁸ Pažyma apie Lietuvos lenkus, jų siekius, organizacinę struktūrą, ten pat, b. 292, l. 5.
- ²⁹ 1993–1996 m. buvęs Lenkijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje J. Vidackis nurodė keletą priežasčių, kodėl Lenkija pasisakė prieš tautiečių siekius sukurti autonominius darinius. Viena jų, kad panašios veiklos galėjo imtis ir kelti panašius reikalavimus Lenkijos tautinės mažumos, kaip antai vokiečiai ar baltarusiai. Plačiau apie tai žr.: J. Widacki, Polska–Litwa. Trudne początki, *Lithuania*, 2001, nr 1, s. 76–77.
- ³⁰ S. Birgelis, Punsko-Seinų-Šipliškių ūkininkai Lietuvoje, *Aušra*, 1990, Nr. 11, p. 9.
- ³¹ Mes neisime tuo keliu, ten pat, 1992, Nr. 6, p. 3–6; Lenkijos lietuvių draugijos požiūris į lenkų antilietuviškos propagandos kampaniją, *Nepriklausoma Lietuva*, 1992 09 16.
- ³² LR AT URK posėdžio, įvykusio 1990 03 19, protokolas, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 4, l. 2.
- ³³ Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto posėdžio, įvykusio 1994 11 04, protokolas, Nr. 40, ten pat, b. 198, l. 89–93.
- ³⁴ Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto posėdžio, įvykusio 1994 06 20, išrašas ir priedas prie jo, ten pat, b. 197, l. 144–145.
- ³⁵ Pro memoria apie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo delegacijos narių išvyką į Suvalkų vaivadiją ir Varšuvą, ten pat, b. 43, l. 120–123.
- ³⁶ Žmogaus ir piliečių teisių bei tautybių reikalų komiteto posėdžio, įvykusio 1994 05 23, protokolas Nr. 13, ten pat, b. 240, l. 34–35.
- ³⁷ Užsienio reikalų komiteto posėdžio, įvykusio 1993 02 24, protokolas Nr. 11, ten pat, b. 131, l. 67.
- ³⁸ E. Degutienė, Kodėl vėl kurstomas nepakantumas lietuviams?, *Lietuvos aidas*, 2000 01 12.
- ³⁹ J. S. Paransevičius, Du vizitai, *Aušra*, 1991, Nr. 10, p. 8.
- ⁴⁰ Lietuva ir mes, gyvenantys už jos ribų, ten pat, 1995, Nr. 19, p. 7.
- ⁴¹ 2000 09 14 pokalbio su K. ir S. Kraužliais diktofoninis įrašas, *autorės asmeninis archyvas*.
- ⁴² J. S. Paransevičius, Du vizitai, *Aušra*, 1991, Nr. 10, p. 8.
- ⁴³ Lenkijos užsienio reikalų ministro A. Olechovskio 1994 01 13 raštas Lenkijos Respublikos Seimo pirmininkui J. Oleksui (J. Oleksy), *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 191, l. 11–12.
- ⁴⁴ Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuostatai, *Tiesa*, 1994 05 31.
- ⁴⁵ Užsienio lietuvių bendruomenių kultūros ir švietimo rėmimo 1998–2000 metų programa, *TMID einamasis archyvas*.

- ⁴⁶ URK posėdžio, įvykusio 1993 03 03, protokolai, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 112, l. 115.
- ⁴⁷ V. Plečkaičio 1992 12 17 laiškas Lenkijos Senato ir Seimo pirmininkams, *Lenkijos Respublikos Seimo archyvas*.
- ⁴⁸ Lietuvos Respublikos Seimo ir Lenkijos Respublikos Seimo narių asamblėjos deklaracija, *LR Seimo kanceliarijos Tarptautinių ryšių skyriaus archyvas*.
- ⁴⁹ Sau reikalauti to, ką pats esi pasiruošęs duoti kitam..., *Aušra*, 1997, Nr. 7, p. 17.
- ⁵⁰ R. Sakalauskaitė, Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimas buvo pavadintas musės ir dramblio draugyste, *Lietuvos rytas*, 1997 08 28; Lietuvos-Lenkijos parlamentų asamblėjos posėdis, *Aušra*, 1997, Nr. 12, p. 31; Tautos domisi viena kita..., ten pat, Nr. 14, p. 11.
- ⁵¹ Lietuvos Respublikos Seimo ir Lenkijos Respublikos Seimo asamblėjos IV sesijos nutarimas Nr. 5 „Dėl 1994 m. balandžio 26 d. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutarties vykdymo vertinimo bei dėl Asamblėjos priimtų nutarimų įgyvendinimo“; Lietuvos Respublikos Seimo ir Lenkijos Respublikos Seimo asamblėjos IV sesija, *Aušra*, 1999, Nr. 10, p. 6.
- ⁵² Lietuvos Respublikos Seimo ir Lenkijos Respublikos Seimo asamblėjos penktosios sesijos stenograma, *LR Seimo kanceliarijos Tarptautinių ryšių skyriaus archyvas*.
- ⁵³ Ten pat.
- ⁵⁴ Ramoniškių mokyklos tėvų komiteto 2000 04 25 kreipimasis į tautinės edukacijos ministrą M. Handkę, *LLB archyvas*.
- ⁵⁵ Ar Punsko ir Seinų krašto kultūros dienos Vilniuje buvo reikalingos?, *Aušra*, 2000, Nr. 8.
- ⁵⁶ Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės bendradarbiavimo tarybos steigiamoji posėdžio, įvykusio 1997 09 14, protokolai. Dokumentų kopija yra autorės *asmeniniame archyve*.
- ⁵⁷ Žr. Lietuvos ir Lenkijos tarpvyriausybines tarybos Tautinių mažumų komisijos posėdžių, įvykusių 1998 03 28, 1998 11 05–06, 1999 06 29–30, 1999 12 13–14, protokolus, *TMID einamasis archyvas*.
- ⁵⁸ Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės bendradarbiavimo tarybos Tautinių mažumų komisijos III posėdžio protokolai, ten pat.
- ⁵⁹ Lietuvos prezidentas Lenkijoje, *Aušra*, 1997, Nr. 12, p. 3.
- ⁶⁰ Prezidentų konsultacinio komiteto posėdžių apibendrinimai, *TMID einamasis archyvas*.
- ⁶¹ Lietuvos lenkų ūkininkų 1993 12 15 laiškas Lenkijos premjerui Valdemarui Pavliakui (Waldemar Pawliak), *Kultura*, 1994, nr 3, s. 72; Lenkų kultūros Lietuvoje fondo pirmininko 1996 05 26 pranešimas apie Lietuvos lenkų padėtį, *Lenkijos Respublikos Seimo archyvas*.
- ⁶² Lenkijos Respublikos Seimo Tautinių ir etninių mažumų komisijos posėdžio, įvykusio 1995 01 14, biuletenis Nr. 19, p. 3, *Lenkijos Respublikos Seimo biblioteka*.
- ⁶³ Kaip mane gydė Seinų ligoninėje, *Aušra*, 1991, Nr. 6, p. 4–5.
- ⁶⁴ Lietuviams uždrausta auklėti lenkų vaikus, ten pat, Nr. 11, p. 16.
- ⁶⁵ V. Plečkaičio 1995 01 12 laiškas parlamentinės grupės nariui A. Dobronskiui (A. Dobroński), *Lenkijos Respublikos Seimo archyvas*.
- ⁶⁶ 1995 05 24 Lietuvos ir Lenkijos parlamentinės grupės Sutarties nutarimų vykdymui stebėti susitikimo komunikatas, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 332, l. 24.
- ⁶⁷ L. Valensos 1989 04 27 laiškas rinkėjams dėl tautinių mažumų ir visų tikinčiųjų (rašyta lenkų k.), *Suvalkų lietuvių archyvas*.
- ⁶⁸ P. Mohlek, M. Hoškavá, *Die Minderheiten in der Republik Polen, in der Tschechischen und in der Slowakischen Republik*, Bonn, 1994, S. 82; A. Sakson, *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań, 1998, s. 319.
- ⁶⁹ S. Łodziński, Struktura narodowościowa Polski i polityka państwa wobec mniejszości w latach 1989–1992, *Kultura i społeczeństwo*, 1992, t. XXXVI, nr 3, s. 91.
- ⁷⁰ LLB valdybos posėdžio, įvykusio 1993 12 16, protokolai, *Punsko valsčiaus archyvas*.

- ⁷¹ M. Kallas, Prace parlamentarne nad uregulowaniem statusu mniejszości w Polsce (1989–1995), *Przegląd Sejmowy*, 1995, nr 3, s. 67.
- ⁷² *Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 oraz utrzymane w mocy przepisy konstytucyjne*, Warszawa, 1992, s. 44, 49.
- ⁷³ *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych*, Warszawa, 1995, s. 164–170.
- ⁷⁴ Lenkijos Respublikos Tautinių ir etninių mažumų įstatymo projektas, *TMID einamasis archyvas*.
- ⁷⁵ Tautinių mažumų komisija stengėsi patenkinti tautinių mažumų lūkesčius, *Aušra*, 1999, Nr. 3, p. 10. Tokios pačios pozicijos laikėsi ir ankstesnės vyriausybės. Antai V. Pavliako vyriausybė (1993 10 26–1995 03 06) atmetė siūlymą skirti įgaliotinį. A. Sitarškienė, Kuo gyvena Lenkijos lietuvių bendruomenė?, *Aušra*, 1994, Nr. 24, p. 23.
- ⁷⁶ Netolerancijos toleravimas, *Aušra*, 1999, Nr. 6, p. 8–9.
- ⁷⁷ Tautinių ir etninių mažumų komisijos biuletenis Nr. 3521/ II kadencija, p. 7, *Lenkijos Respublikos Seimo biblioteka*.
- ⁷⁸ Tautinių ir etninių mažumų komisijos biuletenis Nr. 132/ II kadencija, ten pat.
- ⁷⁹ Tautinių ir etninių mažumų komisijos biuletenis Nr. 1191/II kadencija; Tautinių ir etninių mažumų komisijos biuletenis Nr. 1192/II kadencija, ten pat.
- ⁸⁰ 1991 09 27 švietimo įstatymo ištrauka, 1996 m. gruodžio 5–6 d. konferencija Vilniuje „Suvalkų kraštas ir jo žmonės“. *Medžiaga*, p. 35.
- ⁸¹ XI neeilinio LVKD delegatų suvažiavimo, įvykusio 1990 m. lapkričio 24 d. Punske, protokolas, *LII RS*, f. 30, b. 29, l. 293.
- ⁸² S. Łodziński, Aktywność społeczno-polityczna i działalność kulturalno-oświatowa mniejszości narodowych w Polsce w okresie 1989–1992. Biuro Studiów i Espertyz. Kanceliaria Sejmu, raport nr 29, 1992, listopad, *Lenkijos Respublikos Seimo biblioteka*; Bez zasadnych konfliktów, *Dziś*, 1995, nr 8, s. 42.
- ⁸³ Lenkijos lietuvių mažuma (informacinės pastabos). Parengė Tautinių mažumų kultūros biuras, 1996 11 17, *Lenkijos Respublikos Seimo archyvas*.
- ⁸⁴ 1996 09 20 Lenkijos Respublikos Seimo pirmininkui J. Zychui paruoštos tezės pokalbiui su LR Seimo pirmininku Č. Juršėnu jo vizito Lenkijoje metu, ten pat.
- ⁸⁵ Pokalbio su B. Makausku 2000 05 10 konspektas, *autorės asmeninis archyvas*.
- ⁸⁶ J. S. Paransevičius Varšuvos mieste, J. Kardauskienė – Vroclavo, J. Leonavičius – Zielona Gura-Lešno, A. Sitarškienė – Gožuvas Wielkopolski-Pila, J. Vaičiulis – Ščecino, Z. Burauskas – Košalino ir Slupsko, S. Kraužlys – Olštyno-Elbingo, B. Makauskas – Balstogės-Suvalkų, R. Vaina – Krokuvos vaivadijose, *Aušra*, 1991, Nr. 9, p. 4.
- ⁸⁷ Kaip balsavome, kaip balsuosime?, ten pat, 1998, Nr. 14, p. 6.
- ⁸⁸ G. Janusz, Mniejszości narodowe w wyborach parlamentarnych 1989–1993, *Przegląd Polonijny*, 1994, zesz. 2(72), s. 145–146.
- ⁸⁹ *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 1994*, Warszawa, 1995, s. 88.
- ⁹⁰ P. Maksimavičius, Apie pinigus ir toleranciją, *Aušra*, 1996, Nr. 24, p. 12.
- ⁹¹ Netolerancijos toleravimas, ten pat, 1999, Nr. 6, p. 8–9.
- ⁹² E. Petruškevičius, Išniekintas Lietuvos Respublikos konsulas Seinuose, ten pat, 1995, Nr. 22, p. 10.
- ⁹³ Sudaužyta Lietuvos savanorių antkapinio paminklo lenta, ten pat, 1996, Nr. 19, p. 17.
- ⁹⁴ Nie wszystkich lubimy, *Życie Warszawy*, 1999 09 11–12. Reikia pažymėti, kad Lenkijoje žiniasklaida daug dėmesio skyrė Lietuvos lenkams. Dažnai jų padėtis buvo nušviečiama neobjektyviai. Tai formavo Lenkijos visuomenės neigiamą požiūrį į Lietuvą. 1994 m. atlikus sociologinę apklausą paaiškėjo, kad nepalankiausiai iš kitų šalių lenkai vertino Lietuvą. *Lenkai Lietuvoje, lietuviai Lenkijoje 1994*, p. 60.
- ⁹⁵ *Gazeta Współczesna*, 1999 12 01.
- ⁹⁶ Parama lenkų mažumai šmeižiant Lietuvą, *Lietuvos aidas*, 1999 06 25.
- ⁹⁷ Aktualijos Lenkijoje, *Aušra*, 1996, Nr. 7, p. 3.

- ⁹⁸ Kam bausis Lech Wałęsa, ten pat, 1991, Nr. 1, p. 16.
- ⁹⁹ Lenkijos Respublikos premjero T. Mazowieckio 1990 11 21 laiškas LVKD, *LII RS*, f. 30, b. 29, l. 284.
- ¹⁰⁰ Lenkijos Ministrų Tarybos biuro viršininkas – Jan Maria Rokita Seinuose, *Aušra*, 1993, Nr. 16, p. 4.
- ¹⁰¹ B. Berdychowska, Polska polityka narodowościowa w latach 1989–1994, *Kultura*, 1995, Nr. 5, s. 95.
- ¹⁰² Rząd kontynuacji reform, *Trybuna*, 1996 02 16; E. Petruškevičius, Premjerai Punske, *Aušra*, 1996, Nr. 9, p. 33–34.
- ¹⁰³ Geriau matyti krislas artimo akyje negu šiaudas savoje, ten pat, 1999, Nr. 23, p. 17.
- ¹⁰⁴ Informacija apie Lietuvos Respublikos ministro pirmininko R. Pakso ir Lenkijos Respublikos ministro pirmininko J. Buzek 1999 06 18 susitikimą, *TMID einamasis archyvas*.
- ¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos prezidentų konsultacinio komiteto posėdžio, įvykusio 2000 03 22, apibendrinimas, ten pat.
- ¹⁰⁶ Ž. Makauskienė, Lietuvos premjeras Varšuvoje, *Aušra*, 1999, Nr. 24, p. 6.
- ¹⁰⁷ S. Birgelis, Lietuviško švietimo problemos, ten pat, 1991, Nr. 9, p. 9.
- ¹⁰⁸ Tautinių ir etninių mažumų komisijos biuletenis Nr. 3521/ II kadencija, p. 7, *Lenkijos Respublikos Seimo biblioteka*.
- ¹⁰⁹ Seinų sukilimui atminti paminklo statybos draugijos valdybos ir kitų organizacijų 1999 12 20 kreipimasis į šalies prezidentą, seimo pirmininką ir kardinolą, *LLB archyvas*.
- ¹¹⁰ P. Maksimavičius, LLD ketverių metų veikla, *Aušra*, 1999, Nr. 22, p. 8.
- ¹¹¹ LVKD pirmininko kalba, pasakyta 10-ajame draugijos suvažiavime, įvykusiame 1988 m., dokumento kopija *autorės asmeniniame archyve*.
- ¹¹² *Lenkai Lietuvoje, lietuviai Lenkijoje 1994*, p. 57.
- ¹¹³ *Wyznania religijne, stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 1993–1996*, Warszawa, 1997, s. 199.
- ¹¹⁴ Apskaičiuota autorės remiantis LLD skyrių ir jų narių sąrašu, adresuotu LLD Slupsko skyriaus sekretoriui A. Suraučiui, 1999 06 15, *Slupsko skyriaus archyvas*, esantis Slavno mieste.
- ¹¹⁵ P. Maksimavičius, Prieš XIV LLD suvažiavimą, *Aušra*, 1999, Nr. 19, p. 4.
- ¹¹⁶ B. Makauskas, *Vilnijos lietuviai 1920–1939*, Vilnius, 1991, p. 102.
- ¹¹⁷ S. Birgelis, Ką veikia Lietuvių šv. Kazimiero draugijos organizacinis komitetas?, *Aušra*, 1992, Nr. 23, p. 6.
- ¹¹⁸ Lenkijos kultūros ir meno ministerijos Tautinių mažumų biuro direktorės Bogumilos Berdychovskos (Bogumiła Berdychowska) raštas Nr. BMN 1261 Suvalkų butų tarnybai, *Suvalkų lietuvių archyvas*; Informacija apie LLD Suvalkų skyriaus veiklą 1998 m., ten pat.
- ¹¹⁹ *Aušra*, 1997, Nr. 2, p. 9 bei LLB archyvo informacija.
- ¹²⁰ 1992 m. skyriai veikė Aradnykuose, Bubeliuose, Burbiškėse, Dusnyčioje, Juodeliškėse, Klevuose, Krasnave, Lumbiuose, Navasodėje, Radziūčiuose, Rakelijoje, Ramoniškėse, Rimkažeriuose, Sankūruose, Seinuose, Skarkiškėse, Suvalkuose, Žagariuose. Po 56 m. atkurta Šv. Kazimiero draugija, *Aušra*, 1992, Nr. 24, p. 7; Šv. Kazimiero draugijos veiklos ataskaita, ten pat, 1997, Nr. 2, p. 8.
- ¹²¹ J. S. Paransevičiaus kalba steigiamojoje bendruomenės sesijoje, įvykusioje 1992 11 29 Punske, protokolai, *Punsko valsčiaus archyvas*.
- ¹²² Ten pat, *Punsko valsčiaus archyvas*; I. Gasperavičiūtė, Apie LLB, *Pasaulio lietuvis*, 2000, Nr. 8, p. 122–123.
- ¹²³ *1996 m. gruodžio 5–6 d. konferencija Vilniuje „Suvalkų kraštas ir jo žmonės“*. Medžiaga, p. 88.
- ¹²⁴ LLJS veiklos ataskaita, *Bičiulis*, 1998, p. 1.
- ¹²⁵ *Forum młodzieży mniejszości narodowych*. Informator, Puńsk, 1998, s. 3.
- ¹²⁶ Antrasis Lenkijos lietuvių jaunimo sąjungos suvažiavimas, *Aušra*, 1999, Nr. 16, p. 17–18.
- ¹²⁷ Ten pat, p. 18.

- ¹²⁸ 1998 10 20 lietuviškų organizacijų vadovų kreipimasis į Lenkijos Respublikos vidaus reikalų ir administracijos ministrą Janušą Tomaševskį (Janusz Tomaszewski), ten pat, 1998, Nr. 21, p. 3; Lietuviškų organizacijų vadovų pro memoria, skirtas Lenkijos Respublikos prezidentui, premjerui ir Seimo pirmininkui, ten pat, p. 4.
- ¹²⁹ A. Vaicekauskienė, Antrasis LLEKD suvažiavimas, ten pat, 2000, Nr. 23, p. 14.
- ¹³⁰ A. Vaicekauskienė, Sodai, jų įvairovė Europos kraštuose, ten pat, 1998, Nr. 4, p. 16–17; A. Vaicekauskienė, Lalavimas, ten pat, 1998, Nr. 7, p. 15, 18–19; A. Vaicekauskienė, Etnografinė paroda Vilniuje, ten pat, 2000, Nr. 9, p. 18–19.
- ¹³¹ LLB Tarybos posėdžio, įvykusio 1997 12 07, protokolas, *LLB archyvas*.
- ¹³² D. Bobinienė, Dabar būtina organizuotis, *Aušra*, 2000, Nr. 2, p. 26.
- ¹³³ I. Gasperavičiūtė, Lietuvių mokytojų draugija, ten pat, 2000, Nr. 10, p. 10.
- ¹³⁴ XII neeilinio LVKD delegatų suvažiavimo, įvykusio 1990 11 24 Punske, protokolas, *LII RS*, f. 30, b. 29, l. 289.
- ¹³⁵ LR Seimo Užsienio reikalų komiteto posėdžio, įvykusio 1993 10 25, protokolas Nr. 43, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 151, l. 18–19; LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto posėdžio, įvykusio 1994 11 04, protokolas Nr. 40, ten pat, b. 198, l. 92.
- ¹³⁶ K. Baranausko kreipimasis į skaitytojus, *Suvalkietis*, 1992, Nr. 1, p. 1.
- ¹³⁷ Zarządzenie nr 67 ministra edukacji narodowej z dnia 21 grudnia 1988 r., *Lituanica*, 1991, nr 1, s. 35–36.
- ¹³⁸ 1991 09 27 švietimo įstatymo ištrauka, 1996 m. gruodžio 5–6 d. konferencija Vilniuje „Suvalkų kraštas ir jo žmonės“. *Medžiaga*, p. 35.
- ¹³⁹ Lenkijos Respublikos Tautinės edukacijos ministerijos raportas apie lietuvių švietimo padėtį, 2000 m. gegužės mėn., *LLB archyvas*.
- ¹⁴⁰ Tarpvalstybinės Lietuvos ir Lenkijos sutartys: 1992 m. draugiškų santykių ir kaimyninio bendradarbiavimo deklaracija, 1994 m. draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis; 1992 m. tarpžinybinė sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir aukštojo mokslo srityje; jos pagrindu parengtos 1995–1996 m., 1998–2001 m. bendradarbiavimo programos.
- ¹⁴¹ LR AT Piliečių teisių ir tautybių reikalų komisijos posėdžio, įvykusio 1991 10 07, protokolas Nr. 30, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 43, l. 113–114.
- ¹⁴² Pro memoria apie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo delegacijos išvyką į Suvalkų vaivadiją ir Varšuvą, ten pat, l. 120–121.
- ¹⁴³ LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto posėdžio, įvykusio 1994 11 04, protokolas Nr. 40, ten pat, b. 198, l. 89–93.
- ¹⁴⁴ Ji vadinosi Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerijos ir Lenkijos Respublikos nacionalinio švietimo ministerijos susitarimas dėl bendradarbiavimo švietimo ir aukštojo mokslo srityje, ten pat, b. 115, l. 186–188.
- ¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos ir Lenkijos Respublikos nacionalinio švietimo ministerijos 1998–2001 m. bendradarbiavimo programa. Žr. 3–7 straipsnius, *TMID einamasis archyvas*.
- ¹⁴⁶ Svarbiausi Lenkijos lietuvių reikalavimai, *Lituanica*, 1991, nr 1, s. 28.
- ¹⁴⁷ Lietuvos ir Lenkijos Seimų asamblėjos 1999 05 16 nutarimas „Dėl 1994 m. balandžio 26 d. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutarties vykdymo vertinimo bei dėl asamblėjos priimtų nutarimų įgyvendinimo“; Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos Tautinių mažumų komisijos V posėdžio, įvykusio 2001 01 15–16, protokolas, *TMID einamasis archyvas*.
- ¹⁴⁸ LLB pirmininkės I. Gasperavičiūtės 2000 04 10 raštas švietimo ministrui prof. M. Handkei dėl vadovėlių lietuviškoms mokykloms leidybos, *LLB archyvas*; 2000 10 18 pokalbio su I. Gasperavičiūte diktofoninis įrašas, *autorės asmeninis archyvas*.
- ¹⁴⁹ Ten pat, *LLB archyvas*.

- ¹⁵⁰ Švietimas naujais 1996–1997 mokslo metais, *Aušra*, 1996, Nr. 9, p. 14.
- ¹⁵¹ Apskaičiuota autorės pagal: *Punsko Kovo 11-osios gimnazija*, p. 13, 59–61. Tačiau dėl duomenų trūkumo (nenurodytos mokyklos, kuriose studijavo) susidaro paklaida. 1990 m. įstojo į aukštąsias mokyklas 17, o tikslūs duomenys yra apie 12 jų, 1991 m. atitinkamai 16 ir 11. Todėl galima teigti, kad studijavusių Lietuvoje buvo daugiau.
- ¹⁵² 1989–1995 m. kitais apskaičiavimais Lietuvos ir Lenkijos aukštosiose mokyklose studijavo 92 jaunuoliai, *Punsko Kovo 11-osios gimnazija*, p. 13.
- ¹⁵³ Apskaičiuota autorės remiantis: *Aušra*, 1999, Nr. 7, p. 6.
- ¹⁵⁴ Apskaičiuota autorės remiantis sąrašu užsienio lietuvių studentų Lietuvos aukštosiose mokyklose 1997, 1999, 2000 m. *Lietuvos mokslo ir studijų departamento prie Švietimo ir mokslo ministerijos tarptautinių studijų centro einamasis archyvas*.
- ¹⁵⁵ Sąrašas užsienio lietuvių studentų Lietuvos aukštosiose mokyklose, 1994, 1996, 1998, 2000 m., ten pat; Lietuvos mokslo ir studijų departamento prie Švietimo ir mokslo ministerijos 1999 06 24 raštas Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui prie LR Vyriausybės dėl Punsko Kovo 11-osios gimnazijos absolventų studijų Lietuvos aukštosiose mokyklose, *TMID einamasis archyvas*.
- ¹⁵⁶ Lietuvos švietimo ministro V. Domarko 1995 12 13 raštas LR Vyriausybei bei LR Seimo pirmininkui dėl Lenkijos lietuvių studijų Vilniaus universitete studijavimo, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 331, l. 115.
- ¹⁵⁷ Jaunimo susitikimai, *Aušra*, 2000, Nr. 9, p. 13.
- ¹⁵⁸ LLB pirmininkės I. Gasperavičiūtės 2000 01 19 raštas LR premjerui A. Kubiliui, *TMID einamasis archyvas*.
- ¹⁵⁹ Susitarimo 8 straipsnis skelbė, kad šalis remis ir skatins Lietuvos ir Lenkijos aukštųjų mokyklų tiesioginį bendradarbiavimą, teiks pagalbą šalies aukštosiose mokyklose rengiant kitai šaliai reikalingus specialistus, *LR Seimo archyvas*, f. 2, ap. 4, b. 115, l. 188.
- ¹⁶⁰ Ten pat, l. 193–194.
- ¹⁶¹ 1992 09 03 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 647 „Dėl paramos užsienio lietuvių studijoms Lietuvoje“, *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1992, Nr. 29, p. 1955.

IŠVADOS

Lenkijos lietuvių bendruomenės padėtis 1944–1989 m. buvo specifinė. Ji skyrėsi nuo Vakaruose veikiančių lietuviškų bendruomenių, taip pat nuo SSSR gyvenančių lietuvių. Teoriškai Lenkijos lietuviai gyveno už „geležinės uždangos“. Tačiau reikia prisiminti, jog Lenkija buvo socialistinio lagerio dalis ir jai dirigavo SSSR. Todėl ir Lenkijos tautinių mažumų politikoje buvo jaučiamas Maskvos spaudimas. Tokią politiką galima pavadinti asimiliacine, su represinėmis apraiškomis. Tad ir 1944–1989 m. Lenkijos lietuvių bendruomenės natūralios teisės buvo pamintos. Tai ypač nepalankus lietuvybei ir lietuviškumo išlikimui laiko tarpsnis.

Pabrėžtina, jog komunistų valdomoje Lenkijoje apie tautines bendruomenes, jų vidaus problemas buvo stengiamasi nekalbėti. Visuomenę paprastai pasiekdavo iškreipta, valdančiajam režimui palanki informacija. Tokiu būdu tautinės bendruomenės buvo stumiamos iš lenkų visuomenės sąmonės formuojant nuostatą, esą Lenkijoje gyvenantys tik lenkų tautybės žmonės. Prie tokios nuostatos formavimo ir įsitvirtinimo prisidėjo Lenkijos katalikų Bažnyčios vadovai ir kunigai. Jie užėmė priešišką lietuviams poziciją: neleido turėti pamaldų gimtąja kalba Seinų katedroje bazilikoje (1946–1983), į lietuvišką Punsko parapiją skyrė lietuvių kalbos nemokančius kunigus ir pan. Tokios Bažnyčios vadovybės nuostatos kiršino lietuvių tikinčiuosius su lenkais, valdžios institucijoms buvo lengviau vykdyti komunistinę asimiliaciją.

Lenkijos lietuvių bendruomenės formavimuisi buvo svarbūs teritoriniai ir sienų pokyčiai šalyje, tarpvalstybiniai Maskvos ir Varšuvos susitarimai. Joms sutarus, palyginti dideliu mastu vyko repatriacija: SSSR ir jos užimtuose kraštuose (tarp jų ir Lietuvoje) gyvenę lenkai ir žydai, iki Antrojo pasaulinio karo pradžios turėję Lenkijos pilietybę, kėlėsi (migravo) į Lenkijos Liaudies Respubliką, o Lenkijoje gyvenę lietuviai, baltarusiai ir ukrainiečiai turėjo išvykti į sovietinę Lietuvą, Baltarusiją ir Ukrainą. Tačiau praktiškai lietuvių repatriacija nevyko. Norėdami jos išvengti, lietuviai slėpė tautybę. Antra vertus, abiejų valstybių saugumo struktūros, kovodamos su pogrindžio judėjimu, norėjo išsaugoti savo agentūrą tarp tautinių mažumų, todėl repatriacijos neforsavo.

Daugumą Lenkijos lietuvių bendruomenės sudarė kompaktiškai Punsko-Seinų krašte gyvenantys lietuviai autochtonai, kurie, 1919–1920 m. Lietuvai ir Lenkijai kovojant dėl šių teritorijų valstybinės priklausomybės, atsidūrė pastarosios sudėtyje. Šio regiono lietuvių bendruomenei ir apskritai šio krašto etnosocialinei

struktūrai buvo svarbus 1941 m. sausio 10 d. SSSR-Vokietijos susitarimas, pagal kurį dalis lietuvių buvo ištremta į Lietuvą. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui ir tuoj po jo tik nedaugeliui ištremtų asmenų pavyko sugrįžti. Lietuvių skaičiaus sumažėjimas Suvalkų krašte palengvino jo polonizavimą jau vėlesniu laikotarpiu.

Kitą Lenkijos lietuvių bendruomenės dalį sudaro diasporoje išikūrę lietuviai. Repatriacijos metu (1944–1946, 1956–1957) į Lenkiją atvyko keliolika tūkstančių lietuvių, prisidengusių lenkų tautybe ar galėjusių įrodyti turėtą Lenkijos pilietybę. Jie apsigyveno centrinėje ir vakarinėje Lenkijos dalyje. Vėlesniais metais diasporoje veikiantys lietuviški centrai vidinės migracijos būdu pasipildė naujais nariais (daugiausia dėl Punsko-Seinų krašto lietuvių jaunimo, dirbusio ar studijavusio aukštosiose mokyklose ir po studijų išikūrusių tuose centruose).

Trūkstant statistinių duomenų apie tautinę gyventojų sudėtį, sunku nustatyti tikslų Lenkijos lietuvių bendruomenės narių skaičių. 1944–2000 m. Lenkijos oficialiuose statistikos leidiniuose nebuvo fiksuojama gyventojų tautybė, vyravo tautinių bendruomenių narių skaičiaus mažinimo tendencija. Kai kurių lenkų tyrinėtojų, rašiusių lituanistine tematika, darbuose lietuvių skaičius taip pat sumažintas. Tačiau ne vien neobjektyvi statistika rodė lietuvių skaičiaus mažėjimą. Siaurėjantis lietuviškų vietovių arealas rodė vis didesnį lenkėjimo procesą. Kita vertus, lietuvių bendruomenė buvo maža, ištikus dešimtmečius jos nepapildė jokia imigracijos banga. Todėl galima teigti, kad 1944–2000 m. Lenkijos lietuvių bendruomenės narių nuo 30 tūkst. sumažėjo iki 15–16 tūkst. žmonių.

Daugumos Lenkijos lietuvių bendruomenės žmonių socialinę-ekonominę padėtį nulėmė valdžios agrarinė politika, nes lietuviai daugiausia buvo žemdirbiai ar su žemės ūkio verslu susiję asmenys.

Skirtingai negu sovietinėje Lietuvoje, Lenkijoje išliko privatus žemės ūkio sektorius, kuriam buvo teikiamos valstybės dotacijos. Jomis pasinaudojo ir dalis lietuvių, tad jų gyvenami valščiai atsigavo, vaivadijos mastu priklausė prie ekonomiškai pajėgesnių.

XX a. 6-ajame dešimtmetyje sušvelnėjus politiniam režimui Lenkijoje, Lenkijos lietuviams atsivėrė šios tokios galimybės plėtoti visuomeninį-kultūrinį gyvenimą. Buvo įsteigta Lietuvių visuomeninė-kultūrinė draugija, leidžiamas laikraštis „Aušra“, Punsko-Seinų krašte veikė kelios lietuviškos mokyklos. Tačiau visų lietuviškų institucijų veiklą kontroliavo Lenkijos valdžia, primesdama komunistinę ideologiją ir savo politines nuostatas. Sudėtingomis sąlygomis lietuvių bendruomenėje vis dėlto ruseno tautinė veikla, kurią gaivino pavieniai kontaktai su Vakarų demokratinių valstybių lietuvių išeivija, ypač iš ten į Lenkiją nelegaliai patenkanti literatūra, taip pat tautiečių susitikimai Punsko krašte bei tautinių švenčių minėjimai (pvz., Vasario 16-oji). Laisvesnė

politinė atmosfera, kurioje veikė Lenkijos lietuvių bendruomenė, turėjo įtakos ir sovietinei Lietuvai, skatino okupuoto krašto žmonių dėmesį Vakarų valstybėms. Dėl tautinės veiklos Lenkijos lietuvių bendruomenė šalies ir sovietinės Lietuvos saugumiečių buvo sekama represinėms struktūroms ne kartą derinant pozicijas jos atžvilgiu.

1989 m. šalyje žlugus komunistinei sistemai, Lenkija išsivadavo iš SSSR įtakos ir tapo nepriklausoma demokratine valstybe. Palaipsniui keitėsi politika tautinių bendruomenių atžvilgiu, buvo steigiamos institucijos jai realizuoti. Pasinaudodami esamomis galimybėmis, lietuviai aktyvino kultūrinę-visuomeninę veiklą, rūpinosi švietimu gimtąja kalba. Tačiau tuo laikotarpiu vykdomos reformos (ypač švietimo) turi neigiamų pasekmių lietuvių bendruomenei. Konstatuotina, jog Lenkijos lietuvių padėtis nėra deramai išspręsta ir išlieka nors ne valstybine, tačiau visuomenine problema. Pažymėtina, kad tuo laikotarpiu sustiprėjo antilietuviškos nuotaikos, ypač vietos lygiu.

Svarbus veiksnys, sustiprinęs Lenkijos lietuvių bendruomenės padėtį, buvo Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimas 1990 m. kovo 11 d. Plėtojant abiejų šalių tarpvalstybinius santykius, sudėtine jų dalimi tapo Lenkijos lietuvių ir Lietuvos lenkų bendruomenių reikalai. Sudarytos tarpvalstybinės ir tarpinstitucinės sutartys numatė galimybes puoselėti tautinę tapatybę, pariteto pagrindais rūpintis tautinių bendruomenių reikalais. Tačiau iki šiol Lenkijoje nėra teisinės bazės adekvačiai susitarimus įgyvendinti.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyviniai fondai

Lietuvos:

Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius, f. 30.

Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, K-3, 16895, 17629, 1771.

Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f. 342.

Lietuvos mokslo ir studijų departamento prie Švietimo ir mokslo ministerijos Tarptautinių studijų centro einamasis archyvas.

Lietuvos Respublikos Seimo archyvas, f. 2, kanceliarijos Tarptautinių ryšių skyriaus archyvas.

Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės einamasis archyvas.

Ilgevičiūtės (Stravinskienės) Vitalijos asmeninis archyvas;

Lenkijos:

Balstogės valstybinis archyvas, f. BVT (Balstogės vaivadijos tarnyba, AŠK (Apskritis švietimo kuratorija), LJDП VK (Lenkijos Jungtinės Darbininkų Partijos Vaivadijos komitetas).

Lenkijos lietuvių draugijos skyrių archyvai: Gdanske, Seinuose, Slupske, Suvalkuose, Varšuvoje.

Lenkijos lietuvių bendruomenės archyvas (Punske).

Lenkijos Respublikos Seimo archyvas, Tarptautinių ryšių skyrius.

Lenkijos Respublikos Seimo biblioteka, Seimo kanceliarijos studijų ir ekspertizių biuras; Tautinių ir etninių mažumų komisijos biuleteniai.

Naujųjų aktų archyvas (Varšuvoje), f. LJDП CK (Lenkijos jungtinės darbininkų partijos Centro komitetas), LDP CK (Lenkijos darbininkų partijos Centro komitetas, VAM (Viešosios administracijos ministerija), LRT (Lenkijos repatriacinė tarnyba), ŠM (Švietimo ministerija).

Punsko valsčiaus archyvas.

Vidaus reikalų ministerijos centrinis archyvas, f. Viešosios administracijos ministerija.

Dokumentų rinkiniai:

AK Lietuvoje, Vilnius–Kaunas, 1995, d. 1–2.

Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994, Vilnius, 1998.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, Vilnius, 1992.

Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 oraz utrzymane w mocy przepisy konstytucyjne, Warszawa, 1992.

Sosna G., *Sprawy narodowościowe i wyznaniowe na Białostocczyźnie (1944–1948) w ocenie władz Rzeczypospolitej Polskiej. Wybór dokumentów*, Ryboły, 1996.

Lietuvos ir Lenkijos spaudoje publikuoti dokumentai

Išrašas iš pažymos „Apie tautinių mažumų padėtį Lenkijoje, *Voruta*, 1992 03 25.

Lenkijos pagrindžio tikslai ir taktika Lietuvoje 1941–1944 metais. Dokumentai, *Voruta*, 1993 04 29–05 05.

Podstawowe potrzeby mniejszości litewskiej w Rzeczypospolitej Polskiej, *Lituanica*, 1991, nr 1.

Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuostatai, *Tiesa*, 1994 05 31.

1998 m. spalio 20 d. lietuviškų organizacijų vadovų kreipimasis į Lenkijos Respublikos vidaus reikalų ir administracijos ministrą Janusz Tomaszewski, *Aušra*, 1998, Nr. 21.

1992 09 03 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 647 „Dėl paramos užsienio lietuvių studijoms Lietuvoje“, *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1992, Nr. 29.

Uchwała o sytuacji politycznej i gospodarczej kraju i zadaniach partii, *Nowe drogi*, 1956, nr 7/8.

Uchwała o aktualnych politycznych i gospodarczych zadaniach partii, *Nowe drogi*, 1956, nr 10.

Ustawa o systemie Oświaty, 27 września 1991 rok (ištrauka), *1996 m. gruodžio 5–6 d. konferencija Vilniuje „Suvalkų kraštas ir jo žmonės“*. Medžiaga, Vilnius, 1997.

Zarządzenie Nr. 67 ministra edukacji narodowej z dnia 21 grudnia 1988 r., *Lituanica*, 1991, nr 1.

Atsiminimai:

Garso kasetėse: I. Gasperavičiūtės, J. Jankausko, S. Krakauskaitės-Kustosz, K. ir S. Kraužlių, V. Liškausko, B. Makausko, J. S. Paransevičiaus, T. Pauliuko-

nytės-Kalvinskienės, A. Pauliukonytės-Samulevičienės, A. Suraučiaus, J. Uzdi-
los, J. Vainos, R. Vainos.

2. Korespondencija (laiškai): S. Bartulio, J. Želepienienės, A. Suraučiaus.

Periodinė spauda:

Aušra, 1960–2000 m.

Dzūkai, 1980–1981 m.

Susitikimai, 1983–1988 m.

Varsnos, 1971–1972 m.

Vingis, 1973 m.

Vroclavo lietuvis, 1970 m.

Literatūra

Monografijos, straipsnių rinkiniai

Albert A. *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, t. 2, Warszawa, 1995.

Amerikos lietuvių istorija, Bostonas, 1971.

Błaszczczyk G. *Litwa współczesna*, Warszawa-Poznań, 1992.

Budżety w województwie suwalskim w latach 1993–1996, Suwałki, 1997.

Burauskaitė O. *Suvalkų krašto lietuvių trėmimas*, Punkskas, 1997.

Czarna księga komunizmu, Warszawa, 1999.

Czerniakiewicz J. *Repatriacja ludności polskiej z ZSSR 1944–1948*, Warsza-
wa, 1987.

Czubiński A. *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945–1989)*, Poznań,
1998.

Forum młodzieży mniejszości narodowych. Informator, Puńsk, 1998.

Girnius J. *Raštai*, t. III, Vilnius, 1995.

Iš Suvalkų krašto praeities ir dabarties, Punkskas, 1995.

Kosiński L. *Procesy ludowościowe na ziemiach odzyskanych w latach 1945–
1960*, Warszawa, 1960

Kultura wsi Puńskiej, Warszawa, 1987.

Kviečiame aplankyti Punkską ir Seinus, Punkskas, 2000.

Lenkai Lietuvoje, lietuviai Lenkijoje 1994, Vilnius–Varšuva, 1995.

Lietuvos Respublikos Seimo ir Lenkijos Respublikos Seimo narių asamblėja,
Vilnius, 1998.

Lietuvos statistikos metraštis. 1999 metai, Vilnius, 1999.

- Lietuvos suvereniteto atstatymas 1988–1991*, Vilnius, 2000.
- Litwini w Polsce*, Puńsk, 1995.
- Makauskas B. *Vilnijos lietuviai 1920–1939*, Vilnius, 1991.
- Mažoji tarybinė lietuvių enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 1968.
- Minderheitenschutz in Östlichen Europa. Dokumentation and Analyse, Bd. 3*, Bonn, 1994.
- Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 1994*, Warszawa, 1995.
- Mniejszości narodowe w Polsce: państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresie przełomów politycznych (1944–1989)*, Warszawa, 1998.
- Mockūnas L. *Pavargęs herojus*, Vilnius, 1997.
- Mohlek P., Hoškavá M. *Die Minderheiten in der Republik Polen, in der Tschechischen und in der Slowakischen Republik*, Bonn, 1994.
- Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych*, Warszawa, 1995.
- Podlaski K. (Skaradziński B.), *Białorusini Litwini Ukraińcy*, Białystok, 1990.
- Polska-Polacy-Mniejszości narodowe*, Warszawa, 1992.
- Polska w okresie przemian*, Warszawa, 1993.
- Požarskas M. *Tarybų Lietuvos ir Liaudies Lenkijos santykiai*, Vilnius, 1973.
- Pszczelnik – pomnik lotników litewskich*, Gorzów Wielkopolski, 1983.
- Punsko Kovo II-osios gimnazija*, Punksas, 1996.
- Rocznik statystyczny 1997*, Warszawa, 1997.
- Rocznik statystyczny województwa suwalskiego 1988*, Suwałki, 1988.
- Rocznik statystyczny województwa suwalskiego 1996*, Suwałki, 1996.
- Rozwój gospodarczy powiatów w latach 1950–1965*, Warszawa, 1967.
- Sakson A. *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań, 1998.
- Tarka K. *Litwini w Polsce 1944–1997*, Opole, 1998.
- Tomaszewski J. *Mniejszości narodowe w Polsce w XX wieku*, Warszawa, 1991.
- Turystyka w województwie suwalskim w latach 1993–1996*, Suwałki, 1997.
- 1996 m. gruodžio 5–6 d. konferencija Vilniuje „Suvalkų kraštas ir jo žmonės“*. *Medžiaga*, Vilnius, 1997.
- Vaitiekus S. *Lietuvos lenkai*, Vilnius, 1994.
- Wyznania religijne, stoworzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 1993–1996*, Warszawa, 1997.
- Z badań nad problematyką narodowościową państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Wrocław, 1998.
- Законодательство СССР и международные соглашения по вопросам гражданства*, Москва, 1964.

Straipsniai periodinėje spaudoje, mokslo leidiniuose

- Agroturizmas, *Aušra*, 1997, Nr. 17.
- Aktualijos Lenkijoje, *Aušra*, 1996, Nr. 7.
- Aliulis V. Lietuviai ir lietuviškos pamaldos Lenkijoje, *Katalikų pasaulis*, 1989, Nr. 3.
- Andrzejewski T. Spór o Wileńską AK trwa, *Magazyn Wileński*, 1999, nr 12.
- Antrasis Lenkijos lietuvių jaunimo sąjungos suvažiavimas, *Aušra*, 1999, Nr. 16.
- Ar Punsco ir Seinų krašto dienos buvo reikalingos?, *Aušra*, 2000, Nr. 8.
- Baltų lankų artojai, *Aušra*, 2000, Nr. 21.
- Banionis J. Devintojo dešimtmečio Lenkijos lietuvių politinio gyvenimo bruožai KGB bylos „Tramplinas“ puslapiuose, *Genocidas ir rezistencija*, 1998, Nr. 1(3).
- Baranauskas K. LLD Suvalkų skyriaus 30-metis, *Suvalkietis*, 1992, Nr. 1.
- Bednarski J. Organizacje, instytucje i czasopisma mniejszości narodowych w Polsce, *Sprawy narodowościowe*, t. 1, zesz. 1, 1992.
- Berdychowska B. Polska polityka narodowościowa w latach 1989–1994, *Kultura*, 1995, nr 5.
- Bez zasadniczych konfliktów, *Dziś*, 1995, nr 8.
- Birgelis S. Punsco-Seinų-Šypliškių ūkininkai Lietuvoje, *Aušra*, 1990, Nr. 11; Birgelis S. Lietuviško švietimo problemos, *Aušra*, 1998, Nr. 9; Birgelis S. Ką veikia Lietuvių šv. Kazimiero draugijos organizacinis komitetas, *Aušra*, 1992, Nr. 23.
- Bobinienė D. Dabar būtina organizuotis, *Aušra*, 2000, Nr. 2.
- Chajewski A. Polityka polska wobec Litwy w latach 1989–1994, *Arcana*, 1996, nr 1(7).
- Degutienė E. Kaip gyvena lietuviai Varšuvoje, *Tiesa*, 1989 06 15; Degutienė E. Kodėl vėl kurstomas nepakantumas lietuviams?, *Lietuvos aidas*, 2000 01 12.
- Dotacijos 3 kartus mažesnės, *Aušra*, 1997, Nr. 3.
- Drotvinas V. Mėnuo su Liaudies Lenkijos lietuviais, *Tarybinis mokytojas*, 1960 09 29.
- Gasperavičiūtė I. Lietuvos istorijos vadovėlio pristatymas, *Aušra*, 1998, Nr. 10; Gasperavičiūtė I. Lietuvių mokytojų draugija, *Aušra*, 2000, Nr. 10; Gasperavičiūtė I. Apie LLB, *Pasaulio lietuvis*, 2000, Nr. 8.
- Ilgevičiūtė V. Lenkijos lietuvių kultūrinės veiklos 1956–1997 m. bruožai, *Lietuvos istorijos metraštis. 1998 metai*, Vilnius, 1999; Ilgevičiūtė V. Lenkijos lietuvių mokyklos ir švietimas 1951–1992 metais, *Lietuvos istorijos metraštis. 1999 metai*, Vilnius, 2000; Ilgevičiūtė V. Lenkijos lietuvių draugijos kultūrinė

- veikla. Slupsko ir Ščecino skyriai, *Voruta*, 1998, Nr. 5; Ilgevičiūtė V. Punsko gimnazijos absolventai – Lietuvos aukštųjų mokyklų studentai, *Voruta*, 1998, Nr. 10.
- Ilgūnas G. Mes Lietuvą surankioti panūdom, *Taurosta*, 1989 10 07.
- Janusz G. Mniejszości narodowe w wyborach parlamentarnych 1989–1993, *Przegląd Polonijny*, 1994, zeszyt 2(72).
- Jaunimo susitikimai, *Aušra*, 2000, Nr. 9.
- Jurkiūnaitė J., Dadu E. Jaunimo susitikimai, *Aušra*, 2000, Nr. 9.
- Kadyšius J. Lietuvių mokyklos Liaudies Lenkijoje, *Tarybinis mokytojas*, 1956 11 29.
- Kaip mane gydė Seinų ligoninėje, *Aušra*, 1991, Nr. 6.
- Kairiūkštytė N. Lenkų repatriacija iš Lietuvos 1944–1947 m., *Rytų Lietuva*, Vilnius, 1992.
- Kaip balsavome, kaip balsuosime, *Aušra*, 1998, Nr. 14.
- Kallas M. Prace parlamentarne nad uregulowaniem statusu mniejszości w Polsce (1989–1995), *Przegląd sejmowy*, 1995, nr 3.
- Kam baisus L. Valęsa, *Aušra*, 1991, Nr. 1.
- Karčiauskas J. Lietuviai Liaudies Lenkijos Respublikoje, *Leninietis*, 1965 08 18; Karčiauskas J. Kada įsikūrė LVKD skyriai ir rateliai, *Aušra*, 1977, Nr. 1.
- Kmita M. Lietuvių kultūrinis gyvenimas Lenkijoje, *Komjaunimo tiesa*, 1964 11 11; Kmita M. Varšuvos lietuviai, *Mokslas ir gyvenimas*, 1967, Nr. 9.
- Krapauskas V. The impact on polish-lithuanian ethnic relations as reflected in lithuanian-language publications in Poland (1945–1991), *Journal of Baltic Studies*, XXIX, No. 3, 1998.
- Kraušlienė K. Seinų krašto moksleiviai lietuviai Varšuvos aukštosiose mokyklose (1959–1980 metai), *Acta baltica-slavica*, t. 18, 1987.
- Kwilecki A. Mniejszości narodowe w Polsce Ludowej, *Kultura i społeczeństwo*, 1963, nr 4.
- Lenkijos lietuvių draugijos požiūris į lenkų antilietuviškos propagandos kampaniją, *Nepriklausoma Lietuva*, 1992 09 16.
- Leončikas K. Lietuvių švietimo raida Suvalkuose, *Aušra*, 2000, Nr. 24;
- Leončikas K. LLD Suvalkų skyriaus 30-metis, *Suvalkietis*, 1992, Nr. 1.
- LLJS veiklos ataskaita, *Bičiulis*, 1998.
- Lietuva ir mes, gyvenantys už jos ribų, *Aušra*, 1995, Nr. 19.
- Lietuvos-Lenkijos parlamentų asamblėjos posėdis, *Aušra*, 1997, Nr. 12.
- Lietuvos lenkų ūkininkų laiškas Lenkijos premjerui W. Pawliakui, *Kultura*, 1994, Nr. 3.

- Lietuvos prezidentas Lenkijoje, *Aušra*, 1997, Nr. 12.
- Łodziński S. Struktura narodowościowa a polityka państwa wobec mniejszości w latach 1989–1992, *Kultura i społeczeństwo*, t. XXXVI, zes. 3, 1992.
- Mackonis B. Vilniaus lietuvių periodinė spauda, *Lietuvos žurnalistų sąjungos metraštis*, t. 3, 1940.
- Makauskas B. Pokaris Sūduvoje, *Aušra*, 1997, Nr. 4, 5; Makauskas B. Lietuva ir Lenkija – draugai ir priešai, *Tėviškės žiburiai*, 1995 03 14.
- Makauskienė Ž. Tautinių mažumų komisija stengėsi patenkinti tautinių mažumų lūkesčius, *Aušra*, 1999, Nr. 3; Makauskienė Ž. Netolerancijos toleravimas, *Aušra*, 1999, Nr. 6; Makauskienė Ž. Geriau matyti krislas artimo akyje negu šiaudas savoje, *Aušra*, 1999, Nr. 23; Makauskienė Ž. Lietuvos premjeras Varšuvoje, *Aušra*, 1999, Nr. 24; Makauskienė Ž. Asfaltuotais keliais rieda reformos autobusai ..., *Aušra*, 2000, Nr. 13.
- Maksimavičius P. Apie pinigus ir toleranciją, *Aušra*, 1996, Nr. 24; Maksimavičius P. Prieš XIV LLD suvažiavimą, *Aušra*, 1999, Nr. 19; Maksimavičius P. LLD ketverių metų veikla, *Aušra*, 1999, Nr. 22.
- Marcinkevičius G. Vykdam partijos suvažiavimo nutarimus, *Varsnos*, 1972, Nr. 1–2; Marcinkiewicz G. Położenie ekonomiczne Litwinów okolic Sejn i Puńska w XX wieku, *Acta baltica-slavica*, t. 18, 1987; Marcinkevičius G. Sambūris „Suvalkų vyrai“ švenčia dešimtmetį, *Suvalkietis*, 1995, Nr. 1.
- Markavičius V. Vilnius – mano namai, *Tiesa*, 1968 07 30.
- Mes neisime tuo keliu, *Aušra*, 1992, Nr. 6.
- Mikalionienė B. Mes iš niekur neatėjome, *Atgimimas*, 1989 01 13.
- Milius V. Lietuviai ir jų mokyklos Lenkijoje, *Tarybinis studentas*, 1958 04 18.
- Nie wszystkich lubimy, *Życie Warszawy*, 1999 09 11–12.
- Pajaujįs J. Žvikeliai, *Aušra*, 1986, Nr. 1.
- Parama lenkų mažumai šmeižiant Lietuvą, *Lietuvos aidas*, 1999 06 25.
- Paransevičius J. Naujuoju mokslo keliu, *Varsnos*, 1971, Nr. 1–2; Paransevičius J. Du vizitai, *Aušra*, 1991, Nr. 10.
- Paritetai, kurių nėra, *Aušra*, 2000, Nr. 3.
- Petruškevičius E. LLR 28 metai, *Varsnos*, 1972, Nr. 7–8; Petruškevičius E. Norime vien to, ką kiti jau turi, *Aušra*, 1980, Nr. 3; Petruškevičius E. Išniekin-tas Lietuvos Respublikos konsulatą Seinuose, *Aušra*, 1995, Nr. 22; Petruškevičius E. Premjerai Punske, *Aušra*, 1996, Nr. 9.
- Pytlakowski P. Na granicy brak strażnicy, *Polityka*, 1999, nr 11.
- Po 56 m. atkurta Šv. Kazimiero draugija, *Aušra*, 1992, Nr. 24.
- Pojawis W. Działalność kulturalna Litwinów w Polsce Ludowej, *Rocznik Białostocki*, t. 5, 1965.

- Pokalbis su Punsko valsčiaus žemės ūkio tarnybos vedėju K. Jurkūnu ir Pristavonių kaimo ūkininku A. Makausku, *Aušra*, 1978, Nr. 4.
- Pudło K. Zarys życia zbiorowego ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku (1950–1989), *Sprawy narodowościowe*, t. III, zes. 1(4), 1994.
- Ramanauskienė V., Birgelis S. Šalis, kurioje pildosi sapnai, *Aušra*, 1990, Nr. 3.
- Rappaport E. S. Polska jako państwo narodowe (szkic analityczny ścisłe polskiego składu ludności III Rzeczypospolitej), *Myśl Współczesna*, 1946, t. 1, nr 1–3/4 (mikrofilmo Nr. 65732, Nacionalinė biblioteka Varšuvoje).
- Rząd kontynuacji reform, *Trybuna*, 1996 02 16.
- Sakson A. Mniejszość niemiecka i inne mniejszości w Polsce, *Przegląd Zachodni*, 1991, zes. 2.
- Sau reikalauti to, ką pats esi pasiruošęs duoti kitam..., *Aušra*, 1997, Nr. 7.
- Sitarskienė A. Vaitakiemio mokykla – švietimo ir kultūros židinys, *Aušra*, 1997, Nr. 5; Sitarskienė A. Vidugirių mokykla, *Aušra*, 1997, Nr. 7; Sitarskienė A. Kuo gyvena Lenkijos lietuvių bendruomenė, *Aušra*, 1994, Nr. 24.
- Sław A. Litwini w Sejnach, *Nowe drogi*, 1959, nr 1.
- Stančikas J. Wrocławas, *Mokslas ir gyvenimas*, 1971, Nr. 2.
- Striaukas E. Ar arti lietuviams iki Lietuvos, *Kauno aidas*, 1989 09 17.
- Sudaužyta Lietuvos savanorių antkapinio paminklo lenta, *Aušra*, 1996, Nr. 19.
- „Suvalkų vyrų“ dainininkai, *Suvalkietis*, 1995, Nr. 1.
- Šaknys Ž. Mes esame seserys ir broliai..., *Tėvynės šviesa*, 1989 11 3.
- Šešiolika metų socializmo keliu, *Aušra*, 1960, Nr. 1.
- Šv. Kazimiero draugijos veiklos ataskaita, *Aušra*, 1997, Nr. 2.
- Švietimas naujais 1996–1997 mokslo metais, *Aušra*, 1996, Nr. 9.
- Tarka K. Religinis lietuvių gyvenimas po 1945 m., *Aušra*, 1996, Nr. 15; Tarka K. Kościół wobec Litwinów w Polsce, *Przegląd Wschodni*, t. IV, zes. 2(14), 1997.
- „Tautos domisi viena kita...“, *Aušra*, 1997, Nr. 14.
- Tuštėja BALF'o aruodai, *Tėviškės žiburiai*, 1962, 09 13.
- Už laisvą Lietuvą, *Aušra*, 1998, Nr. 1.
- Vaicekauskienė A. Sodai, jų įvairovė Europos kraštuose, *Aušra*, 1998, Nr. 4; Vaicekauskienė A. Lalavimas, *Aušra*, 1998, Nr. 7; Vaicekauskienė A. Etnografinė paroda Vilniuje, *Aušra*, 2000, Nr. 9; Vaicekauskienė A. Antrasis LLEKD suvažiavimas, *Aušra*, 2000, Nr. 23.
- Valinčiūtė M. Žemės ūkis Punsko valsčiuje 1970–1980 metais, *Acta baltica-slavica*, t. 18, 1987.
- Valinčiūtė I. Kas naujo studentų tarpe?, *Susitikimai*, 1984, Nr. 2.
- Wasiak K. Szkolnictwo i kultura grup narodowościowych w Polsce Ludowej, *Przegląd Zachodniopomorski*, t. XIV, zes. 4, 1972.

- Widacki J. Stosunki polsko-litewskie, *Kultura*, 1997, nr 11; Widacki J. Polska–Litwa. Trudne początki, *Lithuania*, 2001, nr 1.
- Vilkelis G. Kodėl Lietuva nesulaukė tautiečių iš Lenkijos?, *Voruta*, 1993, 11 25–30.
- Vitkauskas R. Apie vadovėlius Lenkijos lietuviškos mokykloms, *Aušra*, 1998, Nr. 4.
- Wołkonowski A. Litewska okupacja Wileńszczyzny, *Mars*, 1995, nr 3.
- Žeimantas V. Varšuva. Lietuvių gatvė, *Komjaunimo tiesa*, 1988 11 12.
- Żołędowski C. Szkolnictwo litewskie w Polsce, *Acta baltico-slavica*, t. 19, 1990; Żołędowski C. Rozmieszczenie i liczebność mniejszości litewskiej w Polsce, *Zeszyty naukowe Instytutu nauk politycznych*, 1992, zesz. 17.
- Žukauskas A. Rūtos žaliuoja ir prie Oderio, *Jaunimo gretos*, 1976, Nr. 8.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

1949 m. gruodžio 15 d. Saugumo ministro kabineto direktoriaus raštas Nr. A-1872/49 Viešosios administracijos ministerijos Politinio skyriaus direktoriui dėl Balstogės vaivadijos lietuvių, numatytų perkelti į Ščecino vaivadiją. Grifas „Griežtai slapta“.

Adukauskas Juozas iš Žvikelių k., jo sesuo Rozalija ir samdomas darbininkas Vincentas Vaitulionis;

Balūnas Jonas iš Paliūnų k., jo žmona Ona;

Bužinskas Jonas iš Romaniukų k., jo žmona Agnieška, dukra Julijona;

Januška Juozas iš Trakiškių k., jo žmona Ona, sūnus Romualdas;

Jonušonienė Angelė iš Žvikelių k., dukros Genovaitė, Leokadija, Salomėja, sūnūs Konstantinas, Juozas, Antanas, Alfonsas, Pranas, anūkė Natalija;

Judickienė Marija iš Budzisko k., sūnūs Leonas, Gediminas Vincas, dukra Veronika;

Jurkūnienė Melanija iš Senujų Graužų k., sūnus Zbignevas;

Jurkūnas Vladislovas iš Vaitakiemio k., žmona Mariana, sūnūs Kazimieras, Algirdas, Juozas, samdoma darbininkė Ona Černelytė-Mularčyk;

Kadišius Vincas iš Vaiponės k., žmona Julija, dukra Natalija, sūnūs Pijus, Česlovas;

Kajeckas Leonas iš Slazako k., žmona Gertrūda, sūnūs Leonas, Jurgis Alfonsas, dukra Ona;

Kalesinskas Juozas iš Ramoniškių k., motina Liudvika, seserys Angelė, Ona, broliai Klemensas, Antanas, jo žmona Julija;

Krakauskas Vincas iš Kreivėnų k., brolis Juozas;

Liutkevičius Leonas iš Slazako k., žmona Ona, sūnus Ignas;

Makauskienė Ona iš Šlynakiemio k.;

Makauskas Juozas iš Začorny k., jo žmona Michalina, brolis Petras;

Mularčikas Boleslovas iš Slazako k., žmona Ona, dukros Janina, Eugeniya, sūnus Antanas;

Pauliukonienė Ona iš Vaičiuliškių k., dukros Teklė, Cecilija, Adelė;

Toliušis Juozas iš Šlynakiemio k., žmona Michalina, sūnus Vincas, dukros Aldona, Birutė, Genutė, sesuo Ona;

Valinčius Jurgis iš Šlynakiemio k., žmona Ieva, dukra Elena, sūnūs Antanas, Juozas;

*Zdancevičius Antanas iš Budzisko k., motina Elžbieta, seserys Elena, Adelė;
Žukauskas Vincas iš Budzisko k., žmona Mariana.*

Naujųjų aktų archyvas, Viešosios administracijos ministerija, 785, l. 9–32.

Dokumentas išverstas iš lenkų kalbos, sutrumpintas (palikta asmens pavardė, vardas, gyvenamoji vieta)

Priedas Nr. 2

Balstogės vaivados 1945 m. liepos mėnesio ataskaita

Lietuvių požiūris į lenkus blogėja. Seinų apylinkėse pastebėti nelegaliu būdu atvykę lietuviai (apie 5000). Lietuviai Suvalkų apskrityje yra nepatenkinti 3 lietuviškomis mokyklomis, siekia vidurinių**. Pasitaikė, kad lietuvių kovotojų grupė sunaikino lenkų mokyklos simbolius***.*

Pasirašė vaivada Stefanus Dybovskis

Vidaus reikalų ministerijos centrinis archyvas, Viešosios administracijos ministerija, politikos departamentas, visuomeninis politinis skyrius, t. 40, l. 87.

Dokumentas išverstas iš lenkų kalbos

Paaiškinimai:

- * – reikia suprasti: perėję Lenkijos sieną, kuri tuomet dar nebuvo nustatyta.
- ** – tai neatitiko realybės, nes tuo metu nebuvo lietuviškų mokyklų, netgi nebuvo dėstomas lietuvių kalbos dalykas. Tai buvo provokacija prieš lietuvius. Tą patvirtina LYA, LKP dokumentų saugykloje surastas dokumentas. Žr. f. 1771, ap. 8, b. 197, l. 27–28.
- *** – tai neatitiko tikrovės. Tokiu būdu ieškotas pretekstas, kad priverstų lietuvius repatrijuoti į Lietuvą.

Priedas Nr. 3

Viešosios administracijos ministerijos Politinio departamento direktoriaus A. Grabovskio 1945 m. rugsėjo 17 dienos laiškas Balstogės vaivadai. Grifas „Slapta“

Lietuvius, nelegaliai perėjusius sieną arba atvažiavusius su lenkais repatriantais su padirbtais dokumentais, sulaikyti ir perduoti tarybinei valdžiai, kaip pabėgusius iš SSSR. Be to, reikia siekti, kad visi** lietuviai, esantys vaivadijoje, pasinaudotų susitarimu su LSSR***.*

Pasirašė A. Grabovskis

Dokumentas išverstas iš lenkų kalbos

Paiškinimai:

- * – tuo metu siena dar nenustatyta, nes SSSR-LLR atstovų demilitavimo komisija darbą pradėjo tik 1946 m. birželio pabaigoje.
- ** – pabraukta tekste.
- *** – turima omenyje LTIK ir LSSR vyriausybės sutartis dėl lenkų piliečių evakuacijos iš LSSR ir lietuvių iš Lenkijos.

Balstogės valstybinis archyvas, Balstogės vaivadijos taryba, 19, l. 59.

Priedas Nr. 4

1957 m., Punkskas

*Vidaus reikalų ministrui
Lietuvių Visuomeninės Kultūrinės Draugijos
Organizacinio Komiteto
prašymas*

Pilieti Ministre!

Lietuvių Visuomeninės Kultūrinės Draugijos Organizacinis Komitetas, sudarytas iš visuomeniškai aktyvių lietuvių, Piliečio Ministro prašo leisti organizuoti Lietuvių Visuomeninę Kultūrinę Draugiją ir taip pat leisti jos savaitinį leidinį lietuvių kalba „Parama“.

<...>

Lietuvių tautinė mažuma Lenkijoje neturi visuomeninės organizacijos, taip pat neturi galimybės naudotis Lenkijoje leidžiamu leidiniu gimtąja kalba.*

<...>

Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius, f. 30, b. 29, l. 1–2.

Dokumentas išverstas iš lenkų kalbos

Paiškinimas:

- * – leidinys, kokio prašė lietuviai, nebuvo leidžiamas. Tik 1960 m. pasirodė laikraštis lietuvių kalba, kuris 1960–1972 m. ėjo labai nereguliariai po vieną ar du numerius per metus.

Priedas Nr. 5

*LVKD kreipimasis
Gerb. Ponui Tadeusz Mazowiecki
Lenkijos Respublikos Ministrų pirmininkui
Ministrų Taryba, Varšuva*

Seinai, 1990 03 26

1990 metų kovo 11 dieną demokratiškai išrinktas Lietuvos TSR Parlamentas iškilmingu aktu paskelbė nepriklausomos savo valstybės atstatymą ir kreipėsi į visas pasaulio valstybes pripažinti atkurtą Lietuvos Respubliką ir jos naują vyriausybę.

Malonu buvo išgirsti greitą Lenkijos Žečpospolitos vyriausybės atsiliėpimą, pripažįstantį lietuvių tautos apsisprendimo teisę. Už šį poelgį reiškiamo savo dėkingumą. Visgi tolimesnė įvykių raida Lietuvoje kelia nerimą. Prieš teisėtus parlamento sprendimus telkiama priešiška propaganda, o taikiems gyventojams demonstruojama karinė jėga. Mes, lietuviai, Lenkijos Žečpospolitos piliečiai, šioje sunkioje padėtyje krepiamės į Jus, Gerbiamas Pone, tarptautinio autoriteto vyriausybės Ministrė Pirmininke, ir prašome pripažinti naujai atkurtą Lietuvos Respubliką ir jos vyriausybę. Prašome to, atsižvelgdami į mūsų bendrą praeitį ir demokratinės Europos ateitį.

*Su pagarba
LVKD CV pirmininkas
Juozas Sigitas Paransevičius*

Aušra, 1990, Nr. 3, p. 9.

Priedas Nr. 6

Seinai, 1991 01 14

*Lietuvių visuomeninės kultūros draugijos
pareiškimas*

Lietuva tapo savo kaimynės Sovietų Sąjungos kruvinąja auka. Keturiolika žmonių žuvo, beveik 170 yra sužeistų, daugelis dingo be žinios.

Mes, Lenkijoje gyvenantys lietuviai, šiomis dienomis dalijamės skausmu su savo tautiečiais Lietuvos Respublikoje.

Sovietinis agresorius, ryžėsis aviantiūrai, tikriausiai tikėjosi laisvųjų tautų abejingumo mažosios Pabaltijo šalies atžvilgiu. Taip neatsitiko. Pasaulis žino apie sovietinius nusikaltimus, pasaulis solidarizuojasi su lietuvių tauta.

Lenkų tauta, išgirdusi apie lietuvių tragediją, reagavo greit ir spontaniškai. Šimtai politinių pareiškimų, protesto mitingai, pareiškimai aukščiausiųjų

Lenkijos valdmenų, pagaliau ryžtas lietuvių tautai teikti neatidėliotiną nesavanaudišką pagalbą.

Lenkijos lietuviai už visą tai reiškia lenkų tautai iš širdies gelmių plaukiančią padėką. Tatai dar kartą parodė, koks tvirtas yra lenkų tautos užuojautos ir solidarumo su stiprenųjų skriaudžiamaisiais trūksnis.

Dėkodami už tokią gražią laikyseną, prašome kartu ir Lenkijos valstybinių valdmenų dar labiau politiškai paremti Lietuvą jos kovoje už pilną nepriklausomybę, imtinai net iki Lietuvos valstybės diplomatinio pripažinimo.

Lietuvių visuomeninės kultūros draugijos valdyba

Aušra, 1991, Nr. 2, p. 32.

Priedas Nr. 7

Lenkijos Respublikos lietuvių tautinės mažumos svarbiausi reikalavimai

- 1. Kad lietuvių tautinė mažuma galėtų valstybėje funkcionuoti, būtina jai parlamentu turėti savo atstovą. Bet dabartinės rinkimų taisyklės šito neleidžia. Todėl manome, kad reikia į naujas rinkimų taisykles įtraukti tautinių mažumų kelių asmenų lapą.
Abejonių kelia visiškai lietuvių stoka ne tik centrinėse, bet ir administracinėse atstovų įstaigose. Formuojant valstybės naują kadru politiką, siūlome šį klausimo aspektą taip pat apsvarstyti. Manome esant pageidautina ir tikslinga, kad Suvalkų vicevaivada bei rajono šefo (taip pat Seinų valsčiaus viršininko) pavaduotoju būtų lietuvis, kuris atitiktų meritorinius reikalavimus.*
- 2. Lietuviai tikisi, kad Suvalkų vaivadijos Punsko ir Seinų valsčių teritorinėse savivaldose ir vietos valstybiniuose organuose lietuvių kalbai bus suteiktas tarnybinės kalbos rangas. Minėtuose administracijos vienetuose valstybės tarnautojai bent jau tuose postuose, kur turime reikalo su patentais, privalo mokėti taip pat ir lietuvių kalbą.*
- 3. Minėtų administracinių vienetų viduje ir tarp jų turi būti leista oficialią korespondenciją tvarkyti lietuvių kalba. Tas pats pasakytina ir dėl korespondencijos „įstaiga-pilietis“.*
- 4. Pirmame punkte minimose teritorijose bei Šypliškių valsčiuje viešųjų įstaigų įvardas bei vietovardžiai iškabose bei kelių ženkluose be lenkų kalbos turi būti rašomi ir lietuvių kalba.*
- 5. Lietuviai turi gauti teisę savo vardus ir pavardes rašyti originalia forma ir lietuviškomis raidėmis asmens dokumentuose bei tarnybinėje korespondencijoje.*

6. *Lenkijoje dirbanti lietuviškoji švietimo sistema visų mūsų poreikių netenkina. Ypač opiai stygių jaučia Seinų valsčius. Skubiai ir neatidėliotinai reikia Seinuose statyti vaikų lopšelio-darželio, pradžios mokyklos bei bendrojo lavinimo licejaus su profesinės žemdirbystės mokyklos lietuvių reikalams atšakos kompleksą.*
7. *Kompleksiškai reikia rūpintis vadovėliais lietuvių kalba dirbančiose mokyklose. Kad labiau atitiktų valstybės politikos dvasią, jie turėtų būti rengiami mūsų pačių jėgomis Lenkijoje.*
8. *Diasporoje (pasklidžiai) gyvenantys lietuviai turi gauti patalpas ir finansus, laiduojančius sąlygas mokytis lietuvių kalbos (gimtosios kalbos punktai).*
9. *Lietuviai tikisi, kad lietuvių švietimas Lenkijoje galės funkcionuoti laisvai ir be biurokratinių trukdymų bei neformalių sprendimų.*
10. *Visos lietuviškos organizacijos (politinės, visuomeninės, jaunimo, kultūrinės, ūkinės), jei pripažįsta Lenkijos Respublikos Konstituciją, privalo turėti teisę nevaržomai veikti.*
11. *Lenkijos lietuvių tautinės ir kultūrinės tapatybės išlaikymui būtina puoselėti spaudą ir leidybą lietuvių kalba.*
12. *Mūsų manymu, yra svarbu, kad lenkų valstybiniai valdmenys imtųsi žygių retransliuoti Lietuvos Respublikos radijo ir televizijos programas į centrinę Lenkiją. Tai praturtintų lietuvių diasporą bei kartu skatintų ir abipusį lenkų-lietuvių tarpusavio pripažinimą.
Manome, kad būtina Lenkijos TV programoje kartą į mėnesį transliuoti pusvalandines laidas – 20 minučių skiriant programoms lietuvių kalba ir 10 minučių – programoms lenkų kalba. Be to, šiuo metu lietuvių kalba transliuojamos radijo laidos per Balstogės stotį perkelti į Varšuvos radijo programą, kad būtų jos girdimos visos Lenkijos teritorijoje.*
13. *Būtina Varšuvoje ir Seinuose atidaryti lietuvių kultūros židinius.*
14. *Lietuviams – Lenkijos Respublikos piliečiams – būtina turėti teisę iš valstybės biudžeto gauti papildomų finansų savo kultūros židiniams išlaikyti.*
15. *Manome, kad mūsų kultūrinės vertybės (spauda, knygos), kurias siunčiamas į Lenkiją privatiems asmenims bei lietuviškoms įstaigoms (LVKD, „Aušros“, „Varsnų“, „Susitikimų“ redakcijoms) bei Lenkijoje lietuviškiems centrams, konfiskavo totalinio režimo metais – Seimo nutarimu arba Vidaus reikalų ministro sprendimu turi būti sugrąžintos atitinkamiems adresatams.*
16. *Bažnyčios reikalus, o jų turime konkrečių ir taisytinių, pateiksime tinkamu būdu ir tvarka, kad būtų sureguliuoti su Lenkijos Katalikų bažnyčios hierarchija ir Šventojo Tėvo delegatu, besirūpinančiu lietuvių už Lietuvos Respublikos ribų sielovados reikalais.*

Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius, f. 30, b. 23, l. 116.

Priedas Nr. 8

*Elko diecezijos ordinarui
Ekscelencijai Wojciech Ziembra*

Ekscelencija,

Punsko parapijos taryba, susipažinusi su mūsų delegacijos ir Jo Ekscelencijos diskusija, vykusia 1992. 08. 14 d. Elke, bei pasiteiravusi lietuvių tikinčiųjų – Punsko ir Seinų parapijų atstovų nuomonės 1992. 08. 20 d. susirinkime Vidugirių kaime, kuriame dalyvavo daugiau kaip šimtas žmonių, š. m. rugpjūčio 23 d. savo posėdyje nusprendė sustabdyti darbus ir uždaryti pastatą, anksčiau numatytą Punsko parapijos bažnytiniam filialui Vidugiriuose.

Taryba tikisi, kad Jūsų Ekscelencija dar kartą giliai apsvarstys savo anksčiau nutarimą ir Vidugirių bažnyčiai suteiks Punsko parapijos filialo statusą, kaip ir buvo numatyta protokole.

Tuo pačiu išliks dabartinė, jau istorinė, Punsko ir Seinų parapijų padėtis – tai šių vietovių tikintiesiems – lietuviams yra labai svarbu.

Toks nutarimas ne tik atitiktų šios katalikų visuomenės troškimus, bet ir sušvelnintų Jo Ekscelencijos sąmokslą pradžią prieš lietuvių tautybės tikinčiuosius.

Su katalikiška pagarba

*Parapijos Tarybos Pirmininkas
Petras Staskevičius*

Aušra, 1992, Nr. 17, p. 14.

Priedas Nr. 9

Varšuva, 2000 04 04

*Jo Ekscelencijai Lietuvos Respublikos Prezidentui
Valdui Adamkui*

Pro Memoria

dėl Lenkijos lietuvių padėties Lenkijos ir Lietuvos santykių kontekste

<...>

Šiuo Jūsų Ekscelencijai adresuotu laišku norėčiau trumpai pristatyti pagrindines Lenkijos lietuvių gyvavimo problemas.

1. Lenkijos tautinių mažumų teisinė padėtis

Praėjus dešimčiai metų nuo politinių permainų Lenkijoje, ligi šiol šalies seimui nepavyko priimti Tautinių mažumų teises ir pareigas apibrėžiančio do-

kumento. Šio įstatymo nebuvimas žymiai apsunkina Lenkijos lietuvių padėtį ir veiklą saugojant savo tautinį identitetą, neleidžia teisiškai išreikalauti kartais elementarių tautinei mažumai priklausančių teisių. Pastaruoju metu vis dažniau Lenkijoje pasigirsta balsų, kad minėtas įstatymas Lenkijai nereikalingas. Delsimas svarstyti jau kelintus projektus tik patvirtina šią nuostatą. Nors ir žadama ratifikuoti Sisteminę tautinių mažumų apsaugos konvenciją, tačiau jose esančios nuostatos yra daugiau deklaratyvaus pobūdžio, o ratifikavimo darbai vis užsitęsia. Tad greitai laiku negalima tikėtis didesnių pasikeitimų šioje srityje.

2. Lietuviškas švietimas Suvalkų krašte

Lenkijos lietuviams švietimas visados buvo prioritetinis klausimas, todėl turime sukūrę neblogą lietuviškų mokyklų tinklą, lietuviškai ar bent lietuvių kalbos mūsų krašte mokosi virš 700 vaikų. Lenkijoje įvedus švietimo ir administracinę reformas atsirado išnykimo grėsmė daugumai lietuviškų mokyklų. Šiais mokslo metais buvo pertvarkytos dvi lietuviškos Punsko valsčiaus mokyklos iš aštuonmečių į trimetes. Jos buvo ne tik švietimo, bet ir kultūros židiniai mūsų kaimuose. Tad nuostolis labai didelis. Prieš keletą mėnesių buvo iškilęs Ramoniškių mokyklos pertvarkymo klausimas. Kol kas ši mokykla išliko, tik, pasak Krasnapolio valsčiaus viršaičio, jos uždarymas vėl bus sprendžiamas po metų. Dabar Lenkijoje visos pagrindinės mokyklos ir gimnazijos pavaldžios vietos savivaldybėms (valsčiams). Deja, perdavus mokyklas, neperduota pakankamai lėšų jas išlaikyti. Pagal Palenkės vaivadijos kuratorių, nenuostolingos tik tos mokyklos, kuriose yra ne mažiau kaip 100 mokinių. Deja, Suvalkų krašte iš veikiančių lietuviškų mokyklų tik Punsko mokykloje yra ne mažiau kaip 100 mokinių. Kitos yra nedidelės, ypač Seinų valsčiuje, ir labai viena nuo kitos nutolusios. Todėl Lenkijos lietuvių organizacijos kreipėsi į Lenkijos seimo narius Lenkijos ir Lietuvos Tarpparlamentinės asamblėjos atstovus, viešėjusius mūsų mokyklose kovo 26–27 dienomis, kad būtų paruošta Lenkijos vyriausybė tautinių mažumų mokyklų apsaugos programa, nes iki šiol egzistuojantys teisiniai aktai, pasirodo, negali apsaugoti lietuviško švietimo nuo valstybės pertvarkymo pasekmių. Jei padėtis nesikeis, turim pagrindo teigti, kad po metų kitų Punsko ir Seinų krašte pasiliks tik viena ar dvi mokyklos. Juolab kad minėtame susitikime šitai teigė ir vietos savivaldybių viršaičiai.

3. Vadovėliai lietuviškoms mokykloms

Lenkijoje įvedus švietimo reformą, Lenkijoje leisti vadovėliai lietuviškoms mokykloms tampa nebeaktualūs. Nacionalinės edukacijos ministro 1999 m. balandžio 27 dienos nutarimu visi iki 1999 m. kovo 10 dienos Lenkijoje išleisti vadovėliai bus nebeaktualūs vėliausiai 2001/2002 m. m. Kai kurie iš jų jau šią dieną neleistini naudoti. Jie neatitinka naujai parengtų programų. Lenkijos lietuvių bendruomenės valdyba yra paruošusi būtiniausių vadovėlių sąrašą ir išsiun-

tusi Lenkijos nacionalinės edukacijos ministerijai, prašydama atsižvelgti į mūsų poreikius ir kuo greičiau išleisti būtinus vadovėlius, ypač pradinių klasių integruoto mokymo ir gimnazistams lietuvių kalbos vadovėlius. Būtinų išleisti vadovėlių sąraše yra 18 pavadinimų. Taip pat reikalingas vadovėlių leidybos ir lietuviškų mokyklų veiklos koordinatorius, kurį galbūt galėtų įdarbinti švietimo kuratorija, nes iki šiol visus šiuos darbus atlikdavo visuomeniškai Lenkijos lietuvių bendruomenė bei „Aušros“ leidykla, kur buvo spausdinami vadovėliai. Tačiau keičiant visą švietimo sistemą darbų žymiai padaugėjo.

4. Pasienio apsaugos užkarda Punske

Lenkijos lietuviai labai drastiškais ir neapgalvotais veiksmais laiko Pasienio užkardos įkūrimą Punsko ambulatorijoje. Šis faktas, sukėlęs didelį nepasitenkinimą Lenkijos bei visame pasaulyje gyvenančių lietuvių tarpe, stabdo natūralų ir savitarpio pasitikėjimu grindžiamą lietuvių ir lenkų visuomenių bendradarbiavimą. Pasienio užkardos klausimas jau tapo plačia tautine ir visuomenine problema. Nepaisant visų užtikrinimų ir politikų pareiškimų, kad užkardos klausimas bus išspręstas taip pat atsižvelgiant į vietos bendruomenės nuomonę, ligi šiol pasieniečiai užima dalį sveikatos centro bei tęsia užkardos kūrimo darbus <...>. Šie veiksmai Lenkijos lietuvių bendruomeni kelia didelį susirūpinimą ir susilaukia vis didesnio miestelio gyventojų pasipiktinimo. Tenka pripažinti, kad tokia padėtis susidarė taip pat dėl Lietuvos Respublikos kai kurių įstaigų realios padėties klaidingo įvertinimo (ar nenoro pasiaiškinti tikrąsias problemos priežastis) ir laiku nepareikštos nuomonės. Manome, kad šio konflikto pradžioje (o gal net ir dabar) pareikšta aiški pozicija būtų lėmusi tolimesnius sprendimus dėl pasienio užkardos kūrimo Punske.

5. Žiniasklaida ir dezinformavimas

Lenkijos lietuvių bendruomenė sunerimusi stebi kai kuriose Lenkijos žiniasklaidos priemonėse vis dažniau pateikiamus šmeižiančius Lietuvą ir lietuvius straipsnius. Manome, kad į tokias publikacijas, keliančias Lenkijos visuomenėje priešiško lietuviams nuostatos reikėtų laiku atitinkamai reaguoti ir pareikšti aiškia poziciją. Esama padėtis kenkia ne tik Lietuvos valstybei, bet ir Lenkijoje gyvenantiems lietuviams, stabdo bendradarbiavimo ryšių vystymą.

6. Lietuvos pozicija Lenkijos lietuvių atžvilgiu

Beje, ligi šiol pasigendame aiškios Lietuvos valdžių pozicijos Lenkijoje gyvenančių lietuvių atžvilgiu. Veiksmų nekoordinavimas žymiai apsunkina mūsų padėtį ir realų dalyvavimą abiejų valstybių bendradarbiavime.

7. Lenkijos lietuviai studijuojantys Lietuvoje

Šiuo metu Lietuvoje studijuoja ir mokosi apie 50 mūsų krašto jaunimo. Kai kurios Lietuvos aukštosios mokyklos reikalauja, kad mūsų studentai, kaip užsieniečiai, mokėtų mokesčius už studijas. Kiekvienų mokslo metų pradžioje

stengiamės spręsti šias problemas. Tačiau pastebime, kad Lietuvoje stokoja nuoseklios politikos mūsų krašto studentų atžvilgiu. Jie susiduria su įvairiausiomis problemomis. Viena jų – leidimas laikinai apsigyventi Lietuvoje ir žyminio mokesčio mokėjimas. Dauguma studentų negauna stipendijos, jie turi susimokėti už draudimą, žyminį mokestį, vertimus, taip kad išlaidos siekia beveik 1000 Lt per mokslo metus. Dauguma studentų – tai žemdirbių, pensininkų ar mokytojų vaikai, jų šeimų finansinė padėtis pastaruoju metu labai pasunkėjusi, tad visi apsunkinimai yra labai skausmingi ir turime pagrindo manyti, kad mūsų krašto jaunimas nesirinks studijų Lietuvoje, jeigu jie finansiškai bus apsunkinami ir studijavimas bus brangesnis nei Lenkijoje. Kas mūsų bendruomenei būtų labai nenaudinga.

*Pagarbiai
Lenkijos lietuvių bendruomenės
krašto valdybos pirmininkė
/Irena Gasperavičiūtė/*

Lenkijos lietuvių bendruomenės archyvas

ASMENVARDŽIAI*

- Adamkus Valdas 116, 122
Adomavičius Šarūnas 226, 263
Adukauskaitė Anelė 98
Albert Andrzej 21
Aleksavičius Jonas 290
Aleksaitė Irena 65, 290, 293
Aleksaitė Mikasė 98
Aleksaitė Onutė 195
Alenskas Alfonsas 70, 81
Aliulis Vaclovas 13
Andrzejewski Tadeusz 136
Anušauskas Arvydas 252, 254
Astasevičius Vincentas 75
Astrauskas Gediminas 236
Auruškevičius K. 286
Babkauskienė Petronė 90
Babkauskaitė P. 91, 195
Babkauskas Jonas 203
Babkauskas Julijonas 196, 198
Babkauskas Jurgis 98
Babkauskas Silvestras 58, 222, 228
Bačkis Audrys J. 293
Bagdonavičius S. 297-298
Baguckaitė Janutė 203
Bakanienė D. 224
Balytaitė J. 195, 260
Baliūnas Jonas 102
Balkus Juozas 98
Balkuvienė Edita 131
Baltakis Paulius 287-288, 291-292
Baltrušaitis Jurgis 62
Baltušis Juozas 10
Banionis Juozas 10, 13, 80
Bankauskas Česlovas 56
Bansevičius B. 196
Bansevičius Juozas 196
Bansevičiūtė-Vainienė T. 204
Bansevičiūtė-Valinčienė T. 204
Baranauskas Antanas 57-58, 64, 110, 118-120, 234, 267, 283
Baranauskas Kazimieras 41, 57-58, 117, 122, 141, 223, 229, 259, 264, 296-297
Baranauskas Napoleonas 268
Baranauskienė A. 248
Bartulis Stasys 24-25, 29
Basanavičius Jonas 62
Batvinskas Vytautas 256, 269, 273
Baudys Antanas 297
Bednarski Jacek 13
Bendorius Juozas 70, 81
Bendorius V. 272
Berdychowska Bogumiła 140
Berneckaitė Irena 132
Berneckienė Marytė 203
Birgelis Sigitas 122, 137, 140, 236, 242
Bliūdžius Juozas 206, 215, 228-229, 241, 267
Bliūdžiuvienė G. 271
Błaszcyk Grzegorz 21
Bobinas Jonas 36, 264
Bobinas P. 256
Bobinas Valdas 36
Bobinienė D. 42, 141
Bobinienė Elė 36
Bobinienė Gražina 36
Bobinienė I. 268
Bociek R. 293
Bogdanas Henrykas (Bogdan Henryk) 113
Bogucka-Skovronska A. (Bogucka-Skovronska A.) 107
Brazaitis Juozas 67
Brazauskas Algirdas 280, 297
Bražiūnas Vladas 242
Brodavskis Leonas (Brodawski Leon) 105
Bubnys Arūnas 13, 101
Buchaveckas Stanislovas 101
Budrevičius Vaclovas 75, 82
Budzeika Vytautas 132, 268
Budzeikienė Vitalija 93
Bukauskas J. 206
Buračiauskas A. 222
Buračiauskas K. 228-229
Buračiauskienė O. 208
Burauskaitė (Vaznelienė) Onutė 11, 136, 281
Burauskas Zenonas 36, 139, 290, 296

* Nuorodose paminėtų lenkų autorių ir tik nuotraukose esančių lenkų pavardės surašytos originalo forma.

Lenkijos lietuvių bendruomenė

- Borauskienė M. 211
Burdinaitė Rūta 65, 122, 290, 294
Bušas Džordžas (Bush Georg) 104
Butrimas Adomas 229
Buzekas Ježis (Buzek Jerzy) 119, 140
Chajewski Adam 136
Chmielewski J. 298
Chrzanowski A. 264
Cibulskas Kostas 211, 278
Cimoševičius Vlodymiejzas (Cimoszewicz Włodzimierz) 118, 298
Czerniakewicz Jan 21
Czerniawska Pelagia 93
Czubinski Antoni 21, 41 97
Čaikovskis Feliksas (Czajkowski Feliks) 75
Čaplinskas Antanas 46, 192
Čaplinskas K. 259
Čekuolis Algimantas 10
Čėpla 211
Čėpla Sigitas 91, 95, 98, 261
Čėpla Valentas 91
Čėpla Valerijonas 35
Čėplienė J. 261
Čėplinskas A. 209
Čėplinskas Vytautas 195
Černeckas Kazimieras 78
Černelienė Marytė 87, 207, 225, 263-264
Černelis Juozas 57
Černevičienė Aušra 247, 267
Česnavičius 197
Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 53, 57-58
Čuplinskas Eugenijus 230
Čuplinskienė Judita 230
Dabušinskas Juozas 87
Dambrauskienė Anastazija 56
Dapkevičius Petras 76, 219, 235
Darius Steponas 53, 57, 71, 78, 121, 214, 217, 282-283, 288
Degutienė Edita 13, 137
Degutienė Elena 131, 269
Degutienė Irena 25
Degutiene Teresė 269
Degutis Juozas 43, 58, 211, 222, 228, 276
Degutis V. 211, 228
Deksnys Antanas 288
Dybovskis Stefanas (Dybowski Stefan) 14, 21
Dobronskis Adamas (Dobroński Adam) 138
Domarkas Vladislovas 142
Donelaitis Kristijonas 58
Drotvinas Vincentas 13
Druetas Voitekas 57
Dzemian Barbara 297
Dzemian T. 298
Dzemionas Gediminas 91
Dzermeika Ignas 197
Dzikevičius Bernardas 57
Dzitavičius 192
Edelmanas Marekas (Edelmann Marek) 113
Eidrigėvičius Stasys 225
Falkovskis Česlavas (Falkowski Czesław) 75
Filiavičienė Z. 239
Furmanas Robertas 74, 226, 293
Gaidinskienė Magdė 203
Gajda Janušas (Gajda Janusz) 8
Gasperavičienė J. 260
Gasperavičius Jonas 41, 124, 296
Gasperavičiūtė Irena 12, 130-133, 140-142, 229, 231, 234-235, 237, 245, 252, 254, 257, 266, 268-269, 280
Gavienas Petras 122
Gecevičius Regimantas 241
Gedvilas Mečislovas 67
Girdžiūšas Valdas 292
Girėnas Stasys 53 57, 71, 78, 121, 214, 217, 282-283, 288
Glemža Jonas 72, 97
Goberienė 57
Goberis P. 286
Gomulka Vladislavas (Gomulka Władysław) 17, 31, 67, 92
Gorbačiovas Michailas 100
Gorbulskis Benjaminas 69, 204-205
Grabauskaitė Z. 195
Grabauskaitė-Pėčiulienė Danutė 90-91, 95, 98
Grabauskienė A. 211
Grėbliūnas Algis 25
Grigentis P. 218
Grigutienė N. 131
Grigutis Algirdas 58, 222
Grigutis Bolesius 194, 215
Grigutis G. 231
Grigutis J. 80, 212, 222
Grigutis Jonas 36
Grigutis Julijonas 58
Grigutis Juozas 43, 192
Grigutis Stasys 203
Grigutis Vytautas 115, 217, 243
Grigutienė C. 208

Asmenvardžiai

- Grigutienė Onutė 194
Grigutienė V. 211
Grigutytė Birutė 194, 203
Grigutytė Genutė 203
Handke Mirosławas (Handke Mirosław) 133, 138, 141
Hermanas A. 223
Hoškavá M. 138
Ignatavičienė Ilona 25, 62, 79
Ilgevičiūtė Vitalija 29, 80, 97, 99
Ilgūnas Gediminas 13
Ivinskas Zenonas 64
Ivoška Jonas 102
Ivoškaitė A. 224
Ivoškienė Z. 269
Jagiela Michalas (Jagiełło Michał) 119
Jagiela Vladislavas (Jagiełło Władysław) 41
Jakimavičienė Petronėlė 18, 69, 90-91, 192, 258
Jakimavičius Juozas 43, 45, 49, 91, 192, 285, 287
Jakubauskaitė K. 195
Jakubauskienė 224
Jalauškas Juozas 58, 286
Jančienė Marija 93, 98
Janikas Antanas 56, 78
Janikienė Marija 56
Jankauskas Jonas 76, 287
Jankauskas Juozas 82, 227-228
Jankauskas P. 208, 216, 287
Jankauskas Viktoras 43
Jankauskienė A. 208
Jankeliūnas Jonas 89, 91, 98
Jankeliūnas Vytautas 194, 202
Janusz Grzegorz 139
Janušauskas A. 218
Januškevičius 102
Janušonienė Kornelija 251
Janušonienė R. 70
Janušonis 287
Jarosinskis Vitoldas (Jarosiński Witold) 83
Jasinskis A. (Jasiński A.) 86
Jendrychovskis Stanislavas (Jendrychowski Stanisław) 64
Jeruzelskis Wojciechas (Jeruzelski Wojciech) 20
Jonynas Antanas 236
Jonuška Antanas 194
Jonuška Juozas 55
Jonuška Leonardas 55, 66, 206
Jonuškaitė A. 206
Jonuškaitė Birutė 234, 236
Jonuškienė N. 268
Jonušonis J. 207
Jonušonis K. 218-219
Jonušonis P. 286
Jonušonis Romas 273
Jonušonytė Jolanta 131, 267-268, 297
Judickas Antanas 43
Judickas Vincas 16
Judickienė Marytė 16
Junevičienė Laima 225
Junevičius Dainius 225
Jurevičienė Joana 57
Jurkevičius Alfonsas 287-288
Jurkevičienė J. 223
Jurkūnas A. 215
Jurkūnas Jurgis Algirdas 203
Jurkūnas Klemensas 41, 74, 124, 194, 209, 216, 243
Juršėnas Česlovas 116, 139
Kadyšius J. 13
Kadišus 211
Kairiūkštytė Nastazija 15, 21, 29
Kajackas Juozas 57
Kalesinskaitė I. 195
Kalesinskienė Stasė 212
Kalesinskas A. 70
Kalesinskas J. 198
Kalinauskaitė R. 272
Kalinauskas L. 245
Kalinauskienė 212
Kalinovskis Stefanas (Kalinowski Stefan) 41
Kalkauskaitė Alicija 98
Kalkauskaitė Živilė 290
Kallas Marian 139
Kalvinskienė-Pauliukonytė Teklė 12, 21
Kamantas Vytautas 230, 237, 242-244
Kapočius Laurynas 68
Karčiauskaitė Kristina 55
Karčiauskas Henrikas 98
Karčiauskas Jonas 61, 93, 98, 259
Karčiauskas Mykolas 10
Kardauskienė Jūratė 79-80, 139, 207, 229, 268, 297
Kardauskas Petras 124
Karinauskas V. 22, 88
Karpinska-Teperowa Zofia 93
Kasner M. 264
Kasperavičius Jonas 98, 260
Kasperavičiūtė Marytė 194

- Kašuba Vytautas 65
 Katuoka Saulius 101
 Kazakevičius Vytautas 68, 76, 80
 Kazlauskas Vytautas 72
 Keizė V. 298
 Kėkštas Juozas 65
 Kelmickas Stasys 57
 Kibildis Vincas 70, 81
 Kibyšytė Onutė 203
 Kibyšis R. 195
 Kielmer T. 220, 225
 Kievliauskas Jurgis 56
 Kindurys Jonas 266, 273
 Kisielius Petras 230
 Kitlinska-Pięta H. 131
 Kižienė Birutė 21
 Klimasarienė T. 228
 Klimekas Wojciechas (Klimek Wojciech) 63
 Klimka Libertas 62
 Kliučinykas P. 297
 Kliučinykaitė A. 298
 Kliučinskas Albinas 70, 81
 Kliučinskienė Bronė 90
 Klonowska Česlava (Kłonowska Czesława) 85
 Kmieliauskaitė-Szabałaj Aldona 227-228, 260
 Kmieliauskas Jonas 18, 46
 Kmita Mykolas 13, 48, 56, 63, 79, 93
 Kmitienė Janina 56
 Končius G. 226
 Konstantinavičius Liucijus 44-45, 192
 Kosiński L. 21
 Kowalewski M. 298
 Kowzan Tamara 93
 Krajevskis V. (Krajewski W.) 119
 Krakauskaitė Ieva 98
 Krakauskaitė-Kustosz Stasė 12, 49, 64, 225-226, 293
 Krakauskas J. 287, 298
 Krakauskas Pijus 58, 222
 Krakauskas Sigitas 64
 Krakauskas V. 268, 297-298
 Krakauskienė 202
 Krakauskienė L. 202
 Krakauskienė O. 224
 Krapauskas Virgil 99
 Kraško Vincentas (Kraško Wincenty) 64
 Kraužlienė B. 215
 Kraužlienė (Dapkevičiūtė) Kristina 12, 21, 67, 78, 80, 99, 107, 137, 206, 220, 225, 229, 293
 Kraužlys B. 287
 Kraužlys Gediminas 64, 79, 212, 217, 260, 294
 Kraužlys J. 297
 Kraužlys Kazimieras 194
 Kraužlys Sigitas 12, 16, 21, 55, 72, 137, 139, 220, 226, 246, 260
 Kraužlytė D. 260
 Kraužlytė J. 246
 Kraužlytė R. 293
 Krėvė Vincas 233
 Krikščiuonas-Rimvydas Jurgis 53, 285
 Król Jan 232, 234
 Kuberskis Ježis (Kuberski Jerzy) 87
 Kubilius Andrius 119, 142, 232
 Kuculis Bronius 287-288
 Kučienė Regina 244
 Kudirka Vincas 62
 Kuliešius Jonas 76, 210
 Kuosa J. 220, 286
 Kuronis Jacekas (Kuroń Jacek) 73, 113
 Kurovskis Zdislavas (Kurowski Zdzisław) 61, 87
 Kvileckis Andžėjus (Kwilecki Andrzej) 27, 30
 Kwaśniewski Aleksander 296
 Landsbergienė Gražina 232, 252, 268, 284
 Landsbergis Vytautas 103, 225, 232, 234, 252, 263, 268, 284
 Laškovskis A. (Łaszkowski A.) 81
 Lenkauskienė Milda 230, 244
 Leonavičius J. 139
 Leončikas J. 192
 Leončikas Kostas 57, 130, 219
 Lipniūnas Alfonsas 53
 Lysakovskis Stanislavas (Łysakowski Stanisław) 87
 Lisiecka Barbara 93
 Liškauskas A. 202
 Liškauskas Vytautas 12, 28, 42, 117, 244, 266, 268, 297-298
 Liupkevičius Stasys 69, 204
 Liutinskas J. 298
 Łodzinski Sławomir 13, 22, 30, 138-139
 Losovskis Piotras (Łossowski Piotr) 55
 Lozovskis L. (Łozowski L.) 86
 Lubinskaitė Teresė 57
 Lukomskis Stanislavas (Łukomski Stanisław) 75
 Lukoševičius Jonas 98
 Luzakas Valentas 35
 Maceikianecas Ryšardas 107

Asmenvardžiai

- Macek Jan 264, 290-291
Maconis Algirdas 212
Macukonienė Janina 228, 243, 271
Magalenga J. 205
Maironis 58
Makauskaitė Birutė 257
Makauskaitė Bronė 194
Makauskas Algirdas 35, 41, 297
Makauskas Antanas 35
Makauskas Audrius 225, 246, 294
Makauskas Bronius 12-13, 16, 21, 27, 30, 68, 70, 72-73, 79-80, 101, 103-104, 115, 117, 122, 131, 137, 139-140, 206, 220, 224-225, 229, 237, 242, 244, 252, 254, 257, 264, 268, 277, 287-288, 295
Makauskas J. 224
Makauskas V. 297
Makauskienė Aldona 131
Makauskienė (Maksimavičiūtė) Živilė 140, 199, 225, 229-230, 237, 245, 252, 268, 277, 293
Maksimavičienė Anelė 211, 276
Maksimavičius Juozas 18, 28, 43-45, 48, 51-52, 59, 61, 63, 71-72, 79, 81, 90-91, 104, 192, 276-277, 287
Maksimavičius Petras 139-140, 229, 237, 243, 245, 257, 267, 284
Maksimavičiūtė Rūta 55
Malaševičius Viktoras 53
Malinauskaitė Valda 63, 216
Malinauskas J. 273
Malinauskienė Ona 268
Marcelionienė Elena 132
Marcinkevičienė Genovaitė 98
Marcinkevičienė Janina 57
Marcinkevičius Alfonsas 54, 91, 93, 98, 259
Marcinkevičius Antanas 57
Marcinkevičius Gintautas 30, 58, 64, 79, 222, 227, 229, 245
Marcinkevičius J. 222
Marcinkevičius Romas 95
Markavičius Vytautas 13, 56, 68, 80
Markavičiūtė Margarita 96
Markevičiūtė Magdalena 98
Markūza Juozas 56, 200
Markūzienė Bronislava 56
Marončykas (Maronczyk) 18
Marteckas Jonas 297
Martinaitis Marcelijus 10, 236
Matulevičienė 202
Matulis R. 220
Mauersbergas Stanislavas (Mauersberg Stanislaw) 99
Mazowieckis Tadeušas (Mazowiecki Tadeusz) 104, 113, 118, 140
Mažeika Mečislovas 57
Meleris S. (Meller S.) 137
Merkys Vytautas 9
Merkienė Irena Regina 9, 277
Michnikas Adamas (Michnik Adam) 73
Mickevičius Bronius 43, 49, 55, 63-64, 206
Mickus Paulius 224
Mikalauskas A. 70
Mikalonienė Birutė 13
Milius Vaclovas 9, 13, 62, 277
Misiukonienė M. 207
Misiukonis K. 207
Misiukonytė Daiva 237
Misiūnas Remigijus 200
Mockūnas Liūtas 80
Mohlek Peter 88, 130, 138
Moliušienė E. 202
Moliušis Antanas 18, 22, 43
Moliušis J. 298
Monkevičius Algirdas 266
Moščinskienė Danutė 57
Motuzas Remigijus 110, 232, 242, 246, 266
Mūras B. 224
Murauskas V. 211, 228, 243
Murauskienė G. 211
Narkevičius Jonas 22, 57, 72
Narvydas Rytas 252, 254
Nevulienė Elė 212
Nevulis Algirdas 73, 77, 122, 202, 212, 242, 267
Nevulis J. 245
Nevulis Jonas 22, 91, 98, 199, 264,
Nevulis Juozas 18, 206, 208-210, 215, 217, 219, 228, 256, 297
Nevulis Kostas 98, 195, 261
Nevulis P. 196, 198, 218
Nevulis V. 224
Nevulytė-Čėplienė Irena 87, 91, 98, 206-207, 260
Nevulytė Mikasė 98
Nevulytė-Lesetaitė Onutė 203
Niewiński Piotr 288
Niunka Vladas 69, 80
Novacka Irena (Nowacka Irena) 109
Nowak Aniela 131

- Ochmanskis Ježis (Ochmański Jerzy) 64
 Okinčicas Česlavas 111
 Olechovskis Andžejus (Olechowski Andrzej) 108, 137
 Oleksis Juzefas (Oleksy Józef) 137
 Orlovskis J. (Orłowski J.) 136
 Otremskis Ježis (Otrębski Jerzy) 90
 Pacevičius 24
 Pačkovskis Andžejus (Paczkowski Andrzej) 14
 Pajaujienė K. 211
 Pajaujienė Vlada 8, 13, 93, 192, 206, 260
 Pajaujis Jonas 18, 29, 40, 61, 95, 206, 209, 211, 260, 279
 Pajaujis V. 297
 Pajaujytė Marytė 98
 Paksas Rolandas 119, 140
 Pakuckienė A. 239
 Paransevičienė T. 207, 224
 Paransevičius Juozas Sigitas 12, 27, 30, 61, 73, 87, 91, 93, 98, 122, 131-132, 137, 139-140, 206, 224, 234, 260, 268
 Paransevičius Jurgis 55, 91, 97-98, 260
 Paškevičienė Birutė 98
 Patackas Algirdas 62
 Pauliukonienė Ona 15, 70
 Pauliukonis Vincas 15, 70
 Pauliukonytė-Kalvinskienė Teklė 12, 21
 Pauliukonytė-Samulevičienė Adelė 51, 77
 Pavilonis Jonas 255
 Pavliakas Valdemaras (Pawliak Waldemar) 138-139
 Paznėkas Pijus 70
 Pecas Juljušas (Paetz Juljusz) 76
 Pečeliūnas Mykolas 80
 Pečiulienė Asta 131, 251
 Pečiulienė I. 270
 Pečiulienė Ona 202, 261
 Pečiulienė Petronė 203
 Pečiulis B. 202
 Pečiulis Juozas 230, 290, 296
 Pečiulis K. 297
 Pečiulis Vytautas 73, 204, 298
 Pečiulytė Aldutė 195
 Pečiulytė I. 272
 Pečiulytė Janė 194
 Pečiulytė Laimutė 194
 Petrauskas Ramojus 99
 Petrovas Eugenijus 127
 Petruškevičienė 224
 Petruškevičius A. 224, 297-298
 Petruškevičius Eugenijus 18, 48, 62, 64, 77, 79, 99, 118, 139-140, 198, 227, 229, 295
 Pykienė T. 224
 Pykys Jonas 202
 Pykys Petras 196, 202
 Pykys R. 224
 Pykys 196
 Pykytė Eleonora 63, 79
 Pykytė Julija 98, 195
 Pilsudskis Juzefas (Piłsudski Józef) 100
 Pytlakowski Piotr 136
 Plečkaitis Vytautas 108, 112, 138
 Platelis Kornelijus 264
 Plokšto Artūras 111, 232
 Podlaskis Kazimiežas/Skaradzinskis Bogdanas (Podlaski Kazimierz/Skaradziński Bohdan) 8, 13, 22
 Polčynskis Valdemaras (Polczynski Waldemar) 108
 Poškevičius T. 224
 Povilionienė Veronika 225
 Povilonis Vidmantas 225, 263, 284
 Požarskas Mykolas 10, 13, 27, 29-30, 97, 99
 Prabulis-Žaibas Vytautas 53, 285
 Preikštenis Eugenijus 252, 255
 Priclekaitė Onutė 194
 Priclekas Jurgis 194
 Prunskienė Kazimiera 105
 Pudło Kazimierz 13, 22
 Puniškis Bronius 58
 Puniškis J. 287
 Puodžiūnas Giedrius 246
 Putramentas Ježis (Putrament Jerzy) 64
 Putrimas Edmundas 244, 287-288, 291-292
 Racys Antanas 212
 Racuvienė 212
 Račiuvienė J. 268
 Radzevičienė 203
 Radzevičius Gintautas 55
 Radzevičiūtė Birutė 98, 195
 Raišuotis Everistas 122
 Ramanauskas V. 208, 218
 Ramanauskienė V. 137
 Rapaportas Emilis Stanislovas (Rappaport Emil Stanisław) 25, 29
 Rėkus K. 216, 273
 Rėkus V. 245
 Rezumova Aleksandra (Rezumowa Aleksandra) 118

Asmenvardžiai

- Rimickaitė Rasa 293
Rokita Jan Maria 140
Rolofas Petras 63, 79
Rotomskis Povilas 69, 80
Rudkauskienė Leokadija 56
Rugienius Algis 244
Rūkšta Alfredas 53, 74, 78
Sakalauskaitė Ramunė 138
Sakalauskienė J. 257
Sakson Andrzej 13, 30
Sarchas J. 207
Sasinowski Mikołaj 287
Saulaitis Antanas 293
Samulevičienė O. 268
Samulevičius V. 200
Savickis Juozas 18, 46, 72, 77, 192
Semadeni Zbigniew 131
Senda B. 298
Senda J. 224
Senda Jonas 260
Senda Vytautas 58
Senvaitienė B. 288
Senvaitis Jonas 57, 210, 214, 288
Severinas P. 224
Sidarienė 261
Sidarienė Anastazija 124, 130, 139, 268
Sidarienė Ieva 93, 98, 202
Sidaris 195
Sidaris Kostas 64, 91, 95, 98, 194-195, 197, 204, 208, 212, 261
Sidarytė Romutė 131
Siemenovičius Zbignevas 112
Sitaraskienė Alicija 124, 199, 215
Skirius Juozas 13
Skirkevičius Kazimieras 90
Skrebutėnas Liudvikas 48, 80
Skripka 224
Skripka Algirdas 42, 46, 73, 77, 81, 121, 217, 232, 267
Skripka Jurgis 224, 228, 278, 286
Skripka V. 224
Skripkienė O. 224
Skrodzki E. (Skrodzki E.) 22
Slavas Aleksandras (Sław Aleksander) 8, 13, 59, 79, 81
Sławinska H. 297
Sniečkus Antanas 61, 67, 80, 92
Sniževičius Antanas 70, 81
Socha Jadwiga 131
Sosna Grzegorz 21
Stalinas Josifas 14, 120
Stanaitis Algirdas 135
Stančikas Juozas 13
Stankauskas 202
Stankauskas Jonas 194
Stanevičius Matas 242, 244
Stankevičius Algimantas 10
Stankiewicz D. 41
Starevičius A. (Starewicz A.) 79
Staskevičius Jonas 95, 98
Staskevičius P. 297
Staskevičiūtė Veronika 236
Stelmachovskis Andžejus (Stelmachowski Andrzej) 107
Stepanavičius V. 228
Stoberskienė Anastazija 93
Stoberskis Zigmantas 60, 68
Stopnicki F. 297-298
Stoskeliūnaitė Irena 197
Stoskeliūnaitė Julė 90
Stoskeliūnaitė-Pakuckienė Asta 90
Stoskeliūnaitė-Vaičiulienė Birutė 90
Stoskeliūnas Antanas 194, 202
Stoskeliūnas Jonas 18, 40, 43, 45, 61, 78-79, 81, 91, 93, 95, 98-99, 192, 197, 206, 209, 261
Stoskeliūnienė Juzė 197
Striaukas E. 13
Suchocka Hana (Suchocka Hanna) 118
Suraučius Antanas 12, 53, 57, 61, 65, 140, 210, 212, 229, 235
Svilas Vytautas 90
Šabalai Renata 112
Šaknys Žilvytis 13
Šalčius J. 53, 78
Šaltenis Saulius 232
Šapalas Antanas 53
Šarlonas Pranas 56
Šepetyš Lioginas 13, 80
Šileika Ričardas 236
Šimanauskaitė Onutė 98
Šimčikaitė J. 205
Šimčikas 286
Šimčikas A. 286-287
Škarnulienė Onutė 267-268
Šliaužienė A. 207, 211
Šliaužienė D. 272
Šliaužienė Danutė 36

- Šliaužys Algis 36, 198, 205, 208
 Šliaužys Antanas 98, 196, 204
 Šliaužys G. 208
 Šliaužys Jonas 43
 Šliaužys Petras 35
 Šliaužytė Irena 290
 Šmitienė Marytė 244
 Šteliga Ježis (Szteliga Jerzy) 117
 Štumskauskas Motiejus 81
 Štumskauskas Jonas 57
 Štupšinskas Jonas 102
 Švagždys Feliksas 53
 Švainauskaitė Kristina 96
 Švainauskas Kazimieras 56, 60
 Tallat-Kelpšaitė Nijolė 69
 Tamkevičius Sigitas 290
 Tamošiūnas Mindaugas 101
 Tarka Kżyštofas (Tarka Krzysztof) 9, 13, 27, 29-30, 82, 93
 Tichonovičius Janas 105
 Tilvytis Teofilis 69
 Tyla Antanas 9
 Tomaševskis Janušas (Tomaszewski Janusz) 141
 Tomaszewski Jerzy 13
 Trumpauskienė Marija 56
 Truska Liudas 101
 Tulaba Ladas 72, 76
 Tumaitė Eugenija 93
 Tumelis Vitalis 57, 219
 Uzdila Algis 87, 90-91, 93, 95, 98, 131-132, 204, 206, 213, 227, 229, 235, 260, 268
 Uzdila Juozas 12, 22, 25, 57, 80, 192
 Uzdila Valentas 198-199, 204, 224, 298
 Uzdila Vytas 219, 298
 Uzdilaitė Dalia 242
 Uzdilaitė Teresė 58, 228-229, 231, 256, 268
 Uzdilienė 211
 Uzdilienė Alicija 131, 268
 Uzdilienė T. 224
 Vaicekauskas Algirdas 132, 245, 252, 254, 257, 267-269, 297
 Vaicekauskas Česlovas 57
 Vaicekauskas Juozas 203
 Vaicekauskas V. 228
 Vaicekauskienė (Degutytė) Aldona 89, 123, 141, 227, 243, 260, 267-268
 Vaicekauskienė (Drutytė) Anelė 98, 203, 206, 276
 Vaicekauskienė Birutė 122
 Vaičiulienė B. 273
 Vaičiulis Antanas 290
 Vaičiulis J. 139, 298
 Vailionis Sigitas 57
 Vaina Juozas 12, 18, 20, 22, 43, 45, 61, 72, 78, 81, 91, 93, 95, 99, 192, 194-195, 218, 235, 258, 260-261, 277, 279
 Vaina Juozas (jaun.) 55
 Vaina Rimas 12, 20, 63-64, 68, 72-73, 79-80, 101, 113, 139, 206, 215, 220
 Vaina Viktoras 204, 219, 290
 Vainaitė-Kliučinskienė Birutė(?) 91
 Vainienė Elena 280
 Vainienė T. 226
 Vaišnora 76
 Vaitiekus Severinas 137
 Valainytė Irena 232, 246
 Valenskaitė Virginija 131, 243
 Valenskas Vitas 58
 Valenskienė Veronika 239
 Valensa Lechas (Wałęsa Lech) 113, 138, 140
 Valinčienė 212
 Valinčienė D. 248
 Valinčienė Genovaitė 25, 57
 Valinčienė Petronėlė 15, 70
 Valinčienė T. 211
 Valinčis Antanas 192, 259
 Valinčis J. 202, 298
 Valinčis P. 290
 Valinčius 212
 Valinčius Alfonsas 15, 70
 Valinčius J. 297-298
 Valinčius Jurgis 91, 205
 Valinčius Sigitas 70
 Valinčius Vincas 43, 45, 51, 191, 192, 210-211, 227
 Valinčius Vincas 102
 Valinčius Vitalius 35
 Valinčiūtė Birutė 203
 Valinčiūtė Irena 99
 Valinčiūtė (Kardauskienė) Marytė 41, 211, 260
 Valinčiūtė Nijolė 203
 Valinčiūtė Petronė 90
 Valionis Antanas 122, 264, 279
 Valukonytė D. 229, 243, 245, 252, 267-268
 Vasiakas Kazimiežas (Wasiak Kazimierz) 27, 30
 Vasiliauskas Kazys 57
 Vasilevska Konstancija (Wasilewska Konstancja) 84

Asmenvardžiai

- Vaškevičius Antanas 203
Vaškevičius Vytautas 203
Vavokas Česlovas 16
Vavokienė Angelė 15-16
Vaznelienė 260
Vaznelis Juozas 58, 222, 231, 256, 297
Vaznelis Konstantinas 194, 298
Vaznelis P. 211
Vaznelytė Zita 65
Vėbraitė Vaiva 267
Vektorius Algirdas 115, 229, 268
Venslauskas Antanas 65
Venslauskas K. 224
Venslauskienė A. 224
Veprauskas Virginijus 290
Veverskytė Asta 221, 262
Vidackis Janas (Widacki Jan) 102, 136-137
Vydra Jonas 297
Vidžiūnas Arvydas 110
Vienuolis Antanas 207
Vilkelienė A. 224
Vilkelis Algirdas 229, 254, 256, 267
Vilkelis Gintautas 21
Vilkelis Vytautas 208, 216
Viniarskis V. (Winiarski W.) 18
Vinikaitytė K. 199
Virbylienė Onutė 132
Visneris Henrykas (Wisner Henryk) 55
Vyšinskis Stefanus (Wyszyński Stefan) 76
Vytautas Didysis 65, 289
Vitkauskas Romas 52, 73, 115, 131, 207, 224, 227, 229, 231, 263, 268, 282, 297
Voroneckaitė-Stašiak Ona 56
Wołkonowski Jarosław 136
Zdanavičius Č. 286
Zdanys V. 198-199, 219
Zdaniienė O. 270
Zdaniienė-Krakauskienė O. 224
Ziamba Wojcechas (Ziamba Wojciech) 120-121
Zimnickaitė Alicija 281
Zimnickas 102
Zimnickas A. 224
Zimnickas D. 248
Zimnickas Gediminas 98
Zimnickas Jonas 57
Zimnickas M. 207
Zimnickas Petras 36, 278
Zimnickas V. 298
Zinkevičius Zigmąs 62
Zizas Rimantas 101
Zychas Juzefas (Zych Józef) 109, 116, 139
Zlotkovskis Juzefas (Złotkowski Józef) 26, 75
Žadeika Viktoras 57
Žardeckas Albertas 57
Žeimantas Vytautas 13
Želepienienė Julija 25, 29, 57
Želepienis Jonas 57, 65, 81, 212, 214, 216-217
Želigovskis Liucjanas (Żeligowski Lucjan) 100-102
Žemaitaitis Algimantas 213
Žemaitaitis Jurgis 212, 214
Žemaitaitis Vytautas 213, 216, 282
Žemaitė 58
Žemaitis Juozas 232, 291
Žemkalnienė Danutė 230
Žemkalnis Gabrielius 230, 242, 244
Žepkaitė Regina 101
Žievys Antanas 75
Žygas Arvydas 72, 292
Žilinskas G. 210, 219
Žilinskas Jonas 35
Žilinskas Laimutis 195
Žliobienė Laima 244
Žolendovskis Cezaris (Żołędowski Cezary) 9, 13, 30, 98
Žukauskas Antanas 13, 81
Žukauskas B. 287, 289
Žukauskas Jonas 229, 280, 290
Žukauskienė Elena 24, 29
Žukauskienė Vilija 36, 239
Žvirėla Stasys 56
Žvirėlaitė Gražina 96

VIETOVARDŽIAI*

- Agurkiai 28, 33, 47, 52
Akatnykai 90, 97
Aradnykai 47, 97, 128, 140
Aradnykų apylinkės 64
Augustavas 58
Australija 68, 230
Balstogė 11, 14-15, 24, 29, 45-48, 70-71, 84, 86, 90, 95-96, 134-135, 193, 198, 253
Balstogės vaivadija 18, 25-26, 32, 37, 54, 61, 85-87, 92, 117
Baltarusija 14, 29
Berznykas 117, 284
Berznyko valsčius 28
Biała Podlaska 95-96
Bydgoščius 46-48
Bydgoščiaus vaivadija 24
Borysuvka 26
Brazilija 68
Bubeliai 70, 90, 97, 140
Budziskas 16, 26
Burbiskės 25, 28, 47, 49, 52, 122, 140, 212, 227, 287-288
Burokai 35, 47
Čekoslovakija 90
Didžiuliai 47, 199
Druskininkai 53
Dusnyčia 28, 47, 121, 140, 224, 249, 278
Eglinė 237
Eišiškės 105
Elkas 40, 96, 121-122
Galadusio ežeras 58, 239
Gardinas 101
Gdanskas 11, 18, 24-25, 29, 46-48, 50, 53, 57, 67-68, 70, 74, 96, 134-135
Gdansko vaivadija 18
Gdynė 67, 70
Gibų valsčius 29
Giluišiai 28
Grigališkės 26
Izraelis 29
Jelenia Gura 96
Jonaraistis 47
Juodeliškės 91, 97, 140
Juodeliškių apylinkės 64
Kadariškių valsčius 26
Kaišadorių r. 69
Kalinavas 35, 47
Kampuočiai 28, 33, 35-36, 47, 49, 52, 70, 230, 241, 269
Kanada 68, 71, 230
Katovicai 48, 96
Katovicų vaivadija 32
Kaunas 69-70, 95-96, 134-135, 290
Kauno r. 69
Klaipėda 96, 134, 224
Klevai 28, 47, 49, 52, 85, 90, 121, 128, 140, 194-195
Košalinas 48
Košalino vaivadija 18, 24
Krasnagrūda 86, 109, 127-128, 233, 262, 271
Krasnapolio valsčius 28-29, 109, 128
Krasnavas 97, 109, 128, 140, 292
Krasnavo valsčius 16, 26
Kreivėnai 25-26, 47, 61, 194
Krokuva 48, 90, 96, 109
Krokuvos vaivadija 18
Latvija 293
Lavoriškės 104
Lazdijų r. 69-70
Leningradas 95
Liublinas 48, 96
Liublino vaivadija 18
Lodzė 20, 24, 27, 29, 46-48, 74, 96
Lomža 74-76, 96, 287
Londonas 14
Lumbiai 47, 97, 128, 140
Maskva 14, 17

* Į rodyklę neįtraukti Lenkijos, Lietuvos, Punsko ir Seinų vietovardžiai

Vietovardžiai

- Mickūnai 104
Mikolainių valsčius 37
Navasodė 140
Neisė 101
Naujieji Bokšai 28
Navininkai 9, 28, 35, 47, 85, 89, 91, 97, 121, 128, 236, 265
Nemėžis 104
Oderis 101
Oleckas 96
Olecko apskritis 70
Olštynas 24, 27, 29, 46-48, 96, 134
Olštyno vaivadija 18
Ožyšo valsčius 37
Ožkiniai 26, 28, 33, 35-36, 45, 47, 51, 61, 121
Palenkės vaivadija 23, 37
Paliūnai 33, 47, 90, 97
Peleliai 33, 47, 52
Pietryčių Lietuva 73, 104-105
Plaskos valsčius 37
Poznanė 27, 29, 48, 90, 96, 134-135
Poznanės vaivadija 24
Pristavonys 33, 35, 47, 52, 86, 89, 91, 97, 109, 128, 269
Pščelnikas (prie Myslibožo) 53, 57, 121, 214, 282-283, 288
Puckas 53
Punios ežeras 55
Punskas (kaimas) 35
Punsko kraštas 20, 40, 57, 62, 66-67, 70, 72, 76, 91, 94, 96, 101, 276, 287, 291-292, 297
Punsko parapija 74-75, 121-122, 287, 290
Punsko valsčius 10, 28, 32-39, 48, 54-56, 61, 63, 266, 296-298
Punsko-Seinų kraštas 8-9, 23-25, 27-28, 31, 33, 39-41, 46, 51-52, 91, 95, 123-124, 135
Radziūčiai 28, 47, 97, 140
Raistiniai 47
Rakelija 28, 47, 140
Ramoniškė 70, 97, 128, 140, 270
Rimkažeriai 28, 47, 49, 140
Rytų ir Vidurio Rytų Europa 100
Rytų Lenkijos Respublika 105
Rytų Lietuva 15, 102, 104
Rodomas 96
Roma 72
Romanovas 70
Sankūrai 47, 140
Seinų apylinkės 26
Seinų apskritis 8, 11, 67, 70
Seinų kraštas 28, 59, 91, 94-95, 103-104, 117, 240, 267, 278, 285
Seinų parapija 74, 121, 284, 287
Seinų valsčius 10, 28, 32-33, 36, 38-39, 54, 85, 94, 119, 122
Seivai 28
Seivų ežeras 124
Seivų valsčius 16, 26
Senieji Bokšai 28
Sibiras 70
Skarkiškės 35, 47, 140
Slupskas 11, 24, 29, 46-47, 50, 57, 62, 65, 74, 96, 210, 217, 223
Smalėnai 28, 35, 76, 86, 97, 128
Smalėnų apylinkės 64
Smalėnų parapija 26, 74
Sūduvos kraštas 205
Suvalkai 11, 18, 24-25, 27, 29, 44, 46-47, 49-50, 52, 57-58, 90, 95-96, 112, 119, 121-122, 125, 128, 140, 210, 222, 228, 231, 247, 250, 255-256, 259, 261
Suvalkų apskritis 14, 16, 24, 26, 32-33, 122
Suvalkų kraštas 8-11, 15, 27, 29, 32, 41, 58, 70, 102, 124, 191
Suvalkų regionas 52
Suvalkų vaivadija 27, 35, 37-39, 72, 117
Suvalkų-Seinų-Punsko kraštas 28
Šalčininkų r. 104-105
Šaltėnai 28
Ščecinas 24-25, 29, 46-48, 50, 53, 57, 62, 65, 74, 210, 212-214, 217
Ščecino vaivadija 18
Šiauliai 96, 134, 289
Šilainė 15
Šipliškės valsčius 29, 32, 37-38
Šlynakiemis 15, 26, 28, 35, 45, 47, 49, 70, 86, 90-91, 97, 200, 285
Štabino valsčius 37
Štuthofas 53
Taurusiškės 47
Torunė 96, 134
Trakai 69
Trakiškės 47
Trumpaliai 33

Lenkijos lietuvių bendruomenė

- Ukraina 14, 29
Užvidugirių Būda 47
Vaičiuliškės 15, 47, 70, 86
Vaiponia 70, 90, 97
Vaitakiemis 9, 26, 28, 47-49, 52, 84-86, 89, 91, 97, 109, 121, 128, 203, 274-275
Vakarų Baltarusija 105
Vakarų Ukraina 105
Vakarų Vokietija 68, 72, 89, 97
Valbžychas 24
Valbžycho vaivadija 24
Valinčiai 28, 33, 35, 45, 47, 49, 52, 90, 97
Varšuva 11-12, 15, 18, 24, 26, 29, 32, 40, 44, 46-49, 53, 55-56, 60-61, 63-66, 71-74, 86, 90, 95-97, 107, 116, 120, 128, 134, 191, 200, 215, 220, 225-226, 232, 246, 259, 263-264, 293-295
Varšuvos regionas 52
Vatikanas 76
Vydminių valsčius 37
Vidugiriai 9, 33, 47, 49, 52, 85, 89-91, 97, 121-122, 127-128, 191, 194, 197, 202, 207, 218, 274
Vidugirių parapija 121-122
Vidurio Lietuva 101
Vilkapėdžiai 35, 47, 49
Vilkaviškio r. 70
Vilniaus kraštas 15, 19, 24, 100-103, 107
Vilniaus r. 104-105
Vilnija 107
Vilnius 24, 55, 57, 64, 67-69, 73, 90, 95-97, 100-101, 104, 109-110, 134-135, 235-237, 246, 294
Vižainio valsčius 28-29
Vokietija 15
Vokietijos Demokratinė Respublika 29
Vroclavas 11, 24, 29, 40, 44, 46-49, 52-53, 57-58, 62, 65, 68-70, 74, 96, 201, 217
Vroclavo vaivadija 18
Zielona Gura 48
Zielona Guros vaivadija 18
Žabariškės 26
Žabariškių valsčius 16
Žagariai 28, 47, 49, 52, 95, 97, 122, 140, 194, 249-250
Žešuvo vaivadija 18
Žvikeliai 24, 26, 28, 47, 52, 70, 97

SANTRUMPOS

AK – Armija krajoja	LRT – Lenkijos repatriacinė tarnyba
AŠK – Apskritis švietimo kuratorija	LTIK – Lenkijos tautinio išsivadavimo komitetas
BALF – Bendras Amerikos lietuvių fondas	LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika
BVA – Balstogės valstybinis archyvas	LVKD – Lietuvių visuomeninė-kultūrinė draugija
BVK – Balstogės vaivadijos komitetas	LŽŪU – Lietuvos žemės ūkio universitetas
BVT – Balstogės vaivadijos taryba	MT – Ministrų taryba
CK – Centro komitetas	NAA – Naujųjų aktų archyvas
JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos	PLB – Pasaulio lietuvių bendruomenė
KMA – Kauno medicinos akademija	ŠM – Švietimo ministerija
KOP – Pasienio apsaugos daliniai (Korpus Ochrony Pogranicza)	ŠU – Šiaulių universitetas
KTU – Kauno technologijos universitetas	TMID – Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas
KU – Klaipėdos universitetas	SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija
LDDP – Lietuvos demokratinė darbo partija	SSSR – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga
LDKRUŠD – Lietuvos draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugija	URK – Užsienio reikalų komitetas
LDP – Lenkijos darbininkų partija	URM – Užsienio reikalų ministerija
LDP CK – Lenkijos darbininkų partijos Centro komitetas	VAM – Viešosios administracijos ministerija
LII RS – Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius	VDA – Vilniaus dailės akademija
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas	VDU – Vytauto Didžiojo universitetas
LJDP – Lenkijos jungtinė darbininkų partija	VG TU – Vilniaus Gedimino technikos universitetas
LKKA – Lietuvos kūno kultūros akademija	VLIK – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas
LKP – Lietuvos komunistų partija	VPU – Vilniaus pedagoginis universitetas
LLB – Lenkijos lietuvių bendruomenė (kaip organizacija)	VRACA – Vidaus reikalų ir administracijos centrinis archyvas
LLD – Lenkijos lietuvių draugija	VRM – Vidaus reikalų ministerija
LLEKD – Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugija	VSK – Valstybės saugumo komitetas (Комитет государственной безопасности, KGB)
LLJS – Lenkijos lietuvių jaunimo sąjunga	VU – Vilniaus universitetas
LLR – Lenkijos Liaudies Respublika	WOP – Pasienio apsaugos kariuomenė (Wojsko Ochrony Pogranicza)
LR – Lietuvos Respublika	
LR AT – Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba	

Poland's Lithuanian Community (1944–2000)

Summary

The subject of this study – Poland's Lithuanian Community (henceforth PLC) – is a peculiar social structure, characterized by its distinctive national traits, closely interrelated with the Lithuanian ethnic culture and the ties with the historical homeland.

The book covers a lengthy and historically complicated period, divided into two stages: communist (1944–1989) and democratic (1989–2000).

The historiography on the Lithuanians in Poland is not rich. In the communist period the situation of the PLC was reflected in the general context of national minorities in Poland. Only several articles and article collections were devoted to the Lithuanian issues (A. Slaw, 'Litwini w Sejnach', *Nowe drogi*, nr. 1, 1959; W. Pojawis, 'Działalność kulturalna Litwinów w Polsce Ludowej', *Rocznik Białostocki*, nr. 5, 1965; *Kultura wsi Puńskiej*, ed. Z. J. Przychodzeń (Warsaw, 1987); *Acta baltico-slavica*, vol. 18, 1987).

A new stage in the life of the PLC began after 1989. It was marked by the appearance of a greater number of publications on the problems of national minorities. The situation of the Lithuanians in the second half of the twentieth century was analyzed in several recent studies: C. Żołędowski, 'Szkolnictwo litewskie w Polsce', *Acta baltico-slavica*, vol. 19, 1990; idem, 'Rozmieszczenie i liczebność mniejszości litewskiej w Polsce', *Zeszyty naukowe Instytutu nauk politycznych*, vol. 17, 1992; K. Tarka, *Litwini w Polsce 1944–1997* (Opole, 1998).

Apart from several articles on the situation of the cultural and educational activity of the PLC, Soviet Lithuanian historians did not make any major contribution to the research of the problems of the Lithuanians in neighbouring Poland, either.

The situation of the PLC attracted greater attention after the re-establishment of Lithuania's independence. Emotional evaluation of the state of affairs was characteristic of the views of the majority of these authors. Several works are worth noting: the sociological research *Lenkai Lietuvoje, lietuviai Lenkijoje* (The Poles in Lithuania and the Lithuanians in Poland), Vilnius-Varšuva, 1995; and Juozas Banionis' article 'Devintojo dešimtmečio Lenkijos

Summary

lietuvių politinio gyvenimo bruožai KGB bylos ‘Tramplinas’ puslapiuose’ (Features of the political life of Poland’s Lithuanians in the ‘80s in the framework of the KGB lawsuit ‘Tramplinas’) in *Genocidas ir rezistencija*, no. 1(3), 1998.

The primary sources for this research were archival materials, kept in Polish and Lithuanian archives and manuscript departments. According to their origin and nature these documents could be divided into several groups. The first group comprised the documentation of the Polish government institutions regulating and implementing the policy concerning ethnic minorities (the most important among them were those covering the whole period; they are kept in Archiwum Akt Nowych, in the archive of the Polish Sejm and in the state archive of Białystok. The other group consisted of the documents of the Lithuanian organizations in Poland; they cover the period between 1953 and 2000. The documents of the Soviet Lithuanian security structures (NKGB of the LSSR), which gathered intelligence about the PLC, made up the third group. The fourth group consisted of the documents of the Lithuanian state institutions, dealing with the Lithuanians abroad. Secondary sources – Lithuanian periodicals in Poland *Aušra*, *Varsnos*, *Susitikimai*, *Vingis*, *Vroclavo lietuvis* and the memoirs of the members of the PLC – were also important in the preparation of the publication.

The book consists of an introduction, six chapters, conclusions, appendices, bibliography, personal and place names and a list of abbreviations.

The first chapter explores the situation of the PLC in Poland, a Soviet satellite. Between 1944 and 1989 the life of the PLC was regulated by the policy of the Polish United Workers’ Party (PUWP) and its attitude to national minorities. That policy was assimilatory, with an admixture of repression. Under the political regime of the PUWP, independent initiatives of the PLC were suppressed. The Communist leadership, nevertheless, made limited concessions in order to extend its influence among the Lithuanians (e.g. it allowed to open a Lithuanian secondary school in Puńsk, though afterwards attempted to close it).

The second chapter is devoted to the analysis of the PLC: the establishment of Lithuanian centres, their development and related statistics. The PLC, as a rule, comprises the Lithuanians, residing compactly in the former ethnic Lithuanian lands of Punkskas (Puńsk) and Seinai (Sejny); a part of the community is dispersed in different parts of Poland. The total number of the members of the PLC is between 15,000 and 16,000.

The third chapter reveals the socio-economic situation of the PLC. The majority of the Lithuanians in Poland were peasants and people in some other way having to do with agriculture; predominantly they were middle-aged. Their economic situation was mainly conditioned by the agrarian policy of the Polish government.

The fourth chapter deals with the social and cultural life of the PLC under the political regime of the PUWP. In the latter half of the 1950s the political climate of the country became milder, and the Lithuanians could establish their organization (*Lietuvių visuomeninė-kultūrinė draugija*), which coordinated their cultural activity, organized the publication of a Lithuanian periodical, etc. These activities were tightly controlled by the authorities. Nevertheless, some members of the community managed to develop an ethnically oriented activity, stimulated by contacts with the Lithuanian émigrés in the West, publications illegally brought into Poland, the celebration of national holidays, etc. On the other hand, there were attempts to influence the Lithuanian community ideologically by forming a favourable attitude and positive political opinion with regard to Soviet Lithuania. With this aim in view, the PLC was given the so-called cultural support: various Soviet publications were sent, delegations of Soviet Lithuanian representatives visited Poland and meetings with the leaders of the PLC and the editorial board of the *Aušra* were arranged.

Repression of the Lithuanian religious life was also exercised by the PUWP. The leadership of the Catholic Church of Poland, in its turn, contributed to the state policy of creating a mono-national Poland by attempting to assimilate the Lithuanians.

The situation of Lithuanian education between 1944 and 1989 is discussed in the fifth chapter. The Polish policy concerning the national minorities was a decisive factor for Lithuanian education in determining the number of schools, teacher training and preparation of teaching materials in that period. Several Lithuanian schools functioned only in the region of Punksas-Seinai (the first were set up in 1952); in some other schools Lithuanian was taught only as a subject of study. The numbers of pupils in Lithuanian schools and of those learning only Lithuanian were kept stable or even increased slightly, while in other ethnic minorities a tendency for a corresponding decrease could be observed. One of the most acute problems of Lithuanian education was a shortage of teaching materials in the native language. In the period from 1944 to 1989 merely a few textbooks of the Lithuanian language were issued in Poland; the textbooks of all other subjects were Polish. A significant factor in the activity of the PLC was the studies of young Lithuanians in Polish and Lithuanian schools of higher education, since after graduation quite a number of them returned to their native region and took an active part in the life of the community.

The last chapter deals with the situation of the PLC between 1989 and 2000. In the aftermath of Lithuania's independence and the re-establishment of diplomatic relations with Poland, the situation of the PLC ameliorated. It became a part of the Lithuanian-Polish governmental affairs. However, at the

beginning of the period there were certain complications. One of the obstacles was the difference in the treatment of past events. The two sides viewed differently the question of Vilnius and Vilnius region in the inter-war period, the Polish-Lithuanian relations during the Second World War and the actions of the *Armija Krajowa* in Lithuania. The inter-state relations were also aggravated by the situation of the national minorities (the Lithuanians in Poland and the Poles in Lithuania). The resolutions of the Lithuanian government, directed against the Polish measures towards autonomy in Lithuania, were conceived in Poland as a restriction of the rights of the Polish minority. All that influenced the position of the Lithuanians in Poland. It should be noted that at that time anti-Lithuanian actions and moves increased in Poland.

Conclusions

In the period between 1944 and 1989 the situation of Poland's Lithuanian community was peculiar. It differed from that of the other Lithuanian communities both in the West and in the other republics of the USSR. Theoretically, Poland's Lithuanians lived 'behind the Iron Curtain'. On the other hand, it should be taken into consideration that Poland was part of the socialist camp, controlled by the USSR. Consequently, Poland's policy concerning its national minorities was influenced by Moscow. Such a policy could be characterized as assimilatory with an admixture of repression. Thus, the basic civil liberties of the Lithuanian community in Poland were infringed, and that period was extremely critical for the preservation of Lithuanianness.

It must be stressed that in Communist-ruled Poland national minorities and their internal problems were ignored. Society was informed in a distorted way, sanctioned by the regime. Naturally, the existence of ethnic communities was cast out from the social consciousness by overwhelmingly supporting the viewpoint that Poland was inhabited only by people of Polish nationality. The hierarchy of the Catholic Church of Poland and the local clergy contributed to the formation and entrenchment of such attitude as well. The service in Lithuanian was prohibited in the basilican cathedral of Seinai between 1946 and 1983; and priests without any command of Lithuanian were sent to the Lithuanian parish of Seinai. Such attitudes of the ecclesiastical leadership caused dissension among the Lithuanian and Polish believers and facilitated Communist propaganda, exercised by the authorities.

The formation of Poland's Lithuanian community was also affected by territorial and border changes and the intergovernmental agreements between Moscow and Warsaw. They led to an extensive resettlement of the population: the Poles (and the Jews who had been Polish citizens before WWII) left for

Poland from the territories occupied by the USSR (including Lithuania), while the Lithuanians, Belarusians and Ukrainians had to leave Poland for Lithuania, Belarus or Ukraine. Actually, Lithuanian repatriation did not take place. In order to avoid it, the Lithuanians used to conceal their nationality; on the other hand the security structures of both Poland and the USSR, fighting against underground movements, tried to retain their agents among the national minorities and did not coerce people into emigration.

Poland's Lithuanian community consisted mainly of autochthonous Lithuanians, living compactly in the area of Punksas and Seinai, who found themselves in that situation in the aftermath of the struggles for that territory between Poland and Lithuania in 1919–1920. The fate of this Lithuanian community was severely affected by the Soviet-German agreement of 10 January 1941; according to that contract a part of the Lithuanians were exiled to Lithuania. When the Second World War was coming to an end, only few of them managed to return. The numbers of the Lithuanian ethnic minority also decreased in the region of Suvalkai (Suwałki) as a result of the subsequent Polonization policy.

A part of the PLC consists of the Lithuanians who settled in the diaspora. During the repatriation of 1944–1946 and 1956–1957, several thousand Lithuanians went to Poland either pretending to be Poles or being able to prove their former Polish citizenship. They settled in central and western Poland. Later the Lithuanian centres, functioning in the diaspora, increased through internal migration – young Lithuanians of the Punksas-Seinai area went there for jobs or studies.

The absence of statistical data, reflecting the national composition of the country, makes it difficult to find out the exact number of the members of the PLC. Between 1944 and 2000 official Polish statistical publications did not indicate the nationality of the inhabitants, and in general there was a tendency to show reduced numbers in relation to ethnic minorities. Some Polish investigators, writing on Lithuanian issues, also indicated smaller numbers of the Lithuanian community. However, it was not only biased statistics that showed a decrease of the Lithuanians in Poland. The diminishing area of Lithuanian localities attested to the accelerating process of Polonization as well. The Lithuanian community itself was small and was not augmented by any immigration wave. Therefore it could be stated that during the period between 1944 and 2000 the Lithuanian community in Poland decreased from 30,000 to around 15,000–16,000 people.

The Lithuanians, being mostly peasants or in some other way associated with agriculture, were mainly dependent on the agrarian politics of the authorities. Unlike the situation in Soviet Lithuania, in Poland the agricultural sector was in private ownership, and it was subsidized by the state. The Lithuanians

also profited from these grants; and the districts, inhabited by them, recovered and were among the richer ones in their palatinate.

In the 1950s the political regime became less oppressive in Poland. Consequently, the Lithuanians in Poland were able to a certain degree to expand their social and cultural activities. A Lithuanian socio-cultural society was set up, the newspaper *Aušra* was published, and several Lithuanian schools functioned in the Punkskas-Seinai region. All these Lithuanian institutions were controlled by Polish authorities, which enforced Communist ideology and their own political outlook. The Lithuanian national activity, nevertheless, was alive even under such difficult conditions: it was stimulated with an injection from abroad – through the contacts with Lithuanian émigrés in Western democratic countries, their publications, illegally reaching the PLC, meetings with fellow countrymen in the region of Punkskas, celebrations of national holidays (e.g. 16 February), etc. A more relaxed political atmosphere, in which the Lithuanian community found itself, had a certain amount of influence on Soviet Lithuania as well by drawing the attention of the occupied country to Western states. The national activity of the PLC was monitored by the security institutions of both Poland and Soviet Lithuania; and these repressive structures used to coordinate their tactics.

In 1989 the Communist regime collapsed, and Poland became a democratic country, independent of the USSR. Consequently, the state policy concerning national minorities gradually underwent changes, and new institutions were established to implement them. Taking advantage of the favourable situation, the Lithuanians developed their social and cultural activities, in particular the education in the native tongue. However, the reforms of that period had some negative consequences for the Lithuanian community, mainly in the field of education. It must be stated that the question of the Lithuanians in Poland has not yet been properly solved, and this issue remains, though not a national, but nevertheless a social problem. It is also to be emphasized that this period brought new anti-Lithuanian feelings, especially on a local level.

A crucial factor in consolidating the position of Poland's Lithuanian community was the re-birth of Lithuania as an independent state. The concerns of the Lithuanians in Poland and of the Poles in Lithuania became a constituent part of the intergovernmental relations between the two states. The treaties, drawn at state and institution levels, envisage the fostering of national identities and attention to ethnic matters on a footing of equality. In Poland, however, up till now there is no judicial basis for an adequate implementation of the mutual agreements.

Translated from the Lithuanian by Alfonsas Laučka

SPOŁECZNOŚĆ LITEWSKA W POLSCE W L. 1944-2000

Streszczenie

Obiektem badań niniejszej pracy była społeczność litewska w Polsce – swoisty organizm socjalny o wyraźnych cechach narodowych, bliski Litwie pod względem kultury etnicznej i poprzez związki z historyczną Ojczyzną.

W książce rozpatrywany jest długi, skomplikowany pod względem historycznym i politycznym okres, który można podzielić na dwa etapy: lata 1944–1989 (komunistyczny) i 1989–2000 (demokratyczny).

Historiografia na temat Litwinów w Polsce nie jest bogata. W okresie komunistycznym sytuację Litwinów należy więc rozpatrywać w kontekście położenia wszystkich mniejszości narodowych w Polsce. Jedynie kilka artykułów i publikacji zbiorowych zostało poświęconych tematyce litewskiej (Sław A., *Litwini w Sejnach*, „Nowe Drogi” 1959, nr 1; Pojawis W., *Działalność kulturalna Litwinów w Polsce Ludowej*, „Rocznik Białostocki” 1965, t. 5; *Kultura wsi puńskiej*, Warszawa 1987; „Acta-Baltico-Slavica”, Wrocław 1987, t. 18).

Nowy etap w życiu społeczności litewskiej rozpoczął się po r. 1989. W tym czasie ukazało się więcej prac, poświęconych problematyce mniejszości narodowych. Sytuację Litwinów w Polsce w II połowie XX w. omawiali C. Żołędowski i K. Tarka (*Szkolnictwo litewskie w Polsce*, „Acta-Baltico-Slavica” 1990, t. 19; *Rozmieszczenie i liczebność mniejszości litewskiej w Polsce*, Zeszyty Naukowe Instytutu Nauk Politycznych, 1992, z. 17; *Litwini w Polsce. 1944-1997*, Opole 1998).

W historiografii Litwy sowieckiej Litwini zamieszkali w sąsiedniej Polsce nie doczekali się większego zainteresowania. W prasie ukazało się kilkanaście artykułów poświęconych ich działalności kulturalnej i sytuacji oświatowej.

Po restytucji niepodległości przez Litwę zainteresowanie sytuacją społeczności litewskiej w Polsce wzrosło. Autorzy większości tych artykułów na rodaków w Polsce patrzyła poprzez pryzmat wartości emocjonalnych. Na szczególną uwagę zasługują tu wyniki badania socjologicznego z 1995 r. *Lenkai Lietuvoje, lietuviai Lenkijoje (Polacy na Litwie, Litwini w Polsce)* i opublikowany w 1998 r. artykuł Juozasa Banionisa *Devintojo dešimtmečio Lenkijos lietuvių politinio gyvenimo bruožai KGB bylos „Tramplinas” puslapiuose* (Charakterystyka życia politycznego Litwinów w Polsce w latach osiemdziesiątych na podstawie akt KGB „Trampolina”), „Genocidas ir rezistencija” 1998, nr 1(3).

Podstawowe źródła historyczne wykorzystane w niniejszym opracowaniu – to materiały archiwalne znajdujące się w litewskich i polskich archiwach pań-

stwowych. Ze względu na pochodzenie i charakter dokumentów można je podzielić na kilka grup. Pierwszą grupę stanowią dokumenty polskich instytucji państwowych, stanowiących i realizujących politykę wobec mniejszości narodowych, wśród których najważniejsze są dokumenty obejmujące cały badany okres (znajdują się one w Archiwum Akt Nowych, w Archiwum Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Archiwum Państwowym w Białymstoku). Drugą grupę źródeł archiwalnych stanowią dokumenty organizacji litewskich w Polsce z lat 1953-2000. Do grupy trzeciej zaklasyfikować należy dokumenty struktur bezpieczeństwa Litwy sowieckiej (LSSR VSK), śledzących społeczność litewską w Polsce. Kolejną – czwartą już grupę źródeł stanowią dokumenty instytucji państwowych Republiki Litewskiej, realizujących oficjalną politykę stosunków z Litwinami mieszkającymi poza granicami Litwy. Ważne okazały się też pośrednie źródła historyczne – prasa polskich Litwinów („Aušra”, „Varšnos”, „Susitikimai”, „Vingis”, „Vroclavo lietuvis”) oraz ich wspomnienia.

Książka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, wniosków, załączników, spisu źródeł i bibliografii, indeksu nazw osobowych i miejscowych oraz streszczeń.

Rozdział pierwszy przedstawia sytuację polskich Litwinów w państwie satelickim, jakim była wówczas Polska. W l. 1944-1989 na funkcjonowanie społeczności litewskiej w Polsce największy wpływ miała polityka Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) wobec mniejszości narodowych. Miała ona charakter asymilacyjny, z przejawami represji. Życie społeczności litewskiej w latach reżimu politycznego PZPR było kontrolowane, a przejawy samodzielności dławione. Jednak władze komunistyczne, chcąc umocnić swoją pozycję wśród Litwinów, szły na pewne ustępstwa (pozwoliły np. na otwarcie litewskiej szkoły średniej, którą potem chciały zlikwidować).

W rozdziale drugim omówiono kształtowanie się społeczności litewskiej w Polsce: powstanie ośrodków litewskich, ich rozwój, określono liczebność członków społeczności. Większość społeczności tworzyli Litwini zamieszkujący zwarcie na byłych litewskich ziemiach etnicznych w okolicach Puńska i Sejna, pozostali zaś czuli – Litwini mieszkający w rozproszeniu. W Polsce żyje ok. 15-16 tys. Litwinów.

W rozdziale trzecim książki zostało przedstawione położenie społeczno-ekonomiczne Litwinów. Warto podkreślić, że większością społeczności stanowili rolnicy lub osoby związane z rolnictwem (wśród których przeważały osoby z pokolenia najstarszego). Z tego względu o sytuacji ekonomicznej Litwinów w dużej mierze decydowała polityka rolna państwa polskiego.

W rozdziale czwartym omówione zostało życie społeczno-kulturalne społeczności litewskiej w warunkach reżimu PZPR. W drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX w. w okresie odwilży politycznej w kraju Litwini założyli własną organizację (Litewskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne), które koordyno-

waño działalnoñ kulturalnñ, wydawaño czasopismo w języku ojczystym itp. Działalnoñ ta była ściśle kontrolowana przez struktury władzy. Mimo to część członków społecznoñi rozwijała działalnoñ narodowñ, którñ oýwiały kontakty z emigracjñ litewskñ na Zachodzie, docierajñca stamtñd nielegalnie do Polski literatura, obchody rocznic úwiñt narodowych itd. Z drugiej strony, dñyño do oddziaływania ideologicznego na Litwinów w Polsce, kształtowania ich poglñdów politycznych i pozytywnej opinii o Litwie Radzieckiej. W tym celu otrzymywali oni tzw. pomoc kulturalnñ. Przysyłano róýnorakñ literaturç, przybywały odpowiednie delegacje, na Litwie były organizowane spotkania z kierownictwem LTSK, członkami redakcji „Aušra”.

Ýycie religijne w okresie sprawowania władzy przez PZPR równieý było ograniczone i utrudnione. Hierachowie Koúcioña katolickiego w Polsce poprzez swoje decyzje wsparli politykç pañstwa zmierzajñcñ do stworzenia Polski jednonarodowej, dñyñc do wynarodowienia Litwinów.

Rozdział piñty traktuje o sytuacji szkolnictwa litewskiego w l. 1944–1989. Najwiñkszy wpýw na szkolnictwo litewskie w tym okresie miała polityka pañstwa wobec mniejszoñci narodowych, która znalazła swoje odzwierciedlenie w liczbie szkół litewskich, w przygotowaniu dla nich kadr i opracowaniu pomocy dydaktycznych. Kilka litewskich szkół działało jedynie w okolicach Puñska i Sejn (pierwsze rozpoczñy działalnoñ w 1952 r.), w kilku innych język litewski funkcjonował jako przedmiot nauczania. W wyniku wspólnych starañ społecznoñi litewskiej liczba uczniów w szkołach litewskich lub uczñcych się tylko języka litewskiego była stała bñdç nieco wrastała (tymczasem w przypadku niektórych innych mniejszoñci narodowych – malała).

Jednñ z najpilniejszych spraw ówiaty litewskiej był problem pomocy dydaktycznych w języku ojczystym. W l. 1944–1989 w Polsce zostały wydane tylko podrçczniki do nauki języka litewskiego, podrçczniki do innych przedmiotów były polskie.

Korzystnym momentem dla Litwinów w Polsce były studia czñci młodziñy litewskiej w szkołach wyñszych Polski i Litwy, poniewaý po ich ukoñczeniu sporo osób wracało do rodzinnych stron i aktywnie uczestniczyło w ýyciu lokalnej społecznoñci.

Ostatni rozdział został poświęcony omówieniu sytuacji społecznoñci litewskiej w latach 1989–2000. Po restytucji niepodległooñci przez Litwç i odnowieniu stosunków dyplomatycznych z Polskñ sytuacja społecznoñci litewskiej wzocniła się. Stała się ona czñciñ stosunków miñdzy pañstwem litewskim i polskim. Jednakýe wpýw na nie – zwłascza w pierwszym okresie – miało kilka czynników. Jednym z nich były róýnice w ocenie przeszłooñci historycznej i politycznej: obie strony odmiennie traktowały sprawç przynaleñoñci pañstwowej Wilna i Wileñszczyzny w okresie miñdzywojennym, inaczej zapatrywały się na stosunki polsko-litewskie w latach II wojny úwiatowej i działaa-

noŝ AK na terytorium Litwy. Na stosunki litewsko-polskie wpŝyw miaŝ takŝe sytuacja mniejszoŝci narodowych (litewskiej w Polsce i polskiej na Litwie). Dziaŝalnoŝ autonomiczna mniejszoŝci polskiej i skierowane przeciwko niej decyzje wŝadz litewskich w Polsce zostaŝy odebrane jako ograniczenie praw mniejszoŝci polskiej. To wszystko odbijaŝo siŝ na poŝoŝeniu Litwinŝw w Polsce. Przypomnijmy, ŝe w tym okresie w Polsce nasiliŝy siŝ akcje antylitewskie i rŝnorodne ataki przeciwko Litwinom w Polsce.

W pracy zostaŝy sformuŝowane nastŝpujŝce wnioski:

Poŝoŝenie spoŝecznoŝci litewskiej w Polsce w l. 1944–1989 byŝo specyficzne. Rŝniŝa siŝ ona od wspŝlnot litewskich funkcjonujŝcych na Zachodzie, a takŝe od Litwinŝw mieszkajŝcych w ZSRR. Teoretycznie Litwini polscy mieszkali za „ŝelaznŝ kurtylnŝ”. Nie naleŝy jednak zapominaŝ, ŝe Polska byŝa czŝciŝ obozu socjalistycznego i kierowaŝ niŝ ZSRR. Dlatego teŝ w polityce wŝadz polskich wobec mniejszoŝci narodowych byŝ widoczny nacisk Moskwy. Takŝ politykŝ moŝna nazwaŝ asymilacyjnyŝ, z przejawami represji. Tak wiŝc rŝwnieŝ w l. 1944–1989 naturalne prawa spoŝecznoŝci litewskiej byŝy gwaŝco-
ne. Byŝ to okres szczegŝlnie niesprzyjajŝcy litewskoŝci i jej zachowaniu.

Naleŝy podkreŝliŝ, ŝe w Polsce za rŝdŝw komunistycznych o mniejszoŝciach narodowych i ich problemach wewnŝtrznycy starano siŝ w ogŝle nie mŝwiŝ. Do spoŝeczeŝstwa docieraŝy zazwyczaj informacje wypaczone, korzystne dla reŝimu rŝdŝzŝcego. W ten sposŝb spoŝecznoŝci narodowe zostaŝy wyrugowane ze ŝwiadomoŝci spoŝeczeŝstwa polskiego i ksztaltowaŝa siŝ opinia, jakoby w Polsce mieszkajŝ tylko osoby narodowoŝci polskiej. Do uksztaltowania i ugruntowania takiej opinii przyczynili siŝ rŝwnieŝ hierachowie Koŝcioŝa katolickiego w Polsce i ksiŝcy. Zajŝli oni pozycjŝ wroŝ w stosunku do Litwinŝw: nie pozwolili na mszŝ w jŝzyku ojczystym w Bazylice Sejneŝskiej (1946-1983), do litewskiej parafii w Puŝsku kierowali ksiŝcy nieznanjŝcych jŝzyka litewskiego itp. Taka postawa hierachŝw Koŝcioŝa prowadziŝa do podburzania wiernycy litewskich i Polakŝw, a instytucjom paŝstwowym ŝatwiej byŝo prowadziŝ asymilacjŝ komunistycznŝ.

W procesie ksztaltowania siŝ spoŝecznoŝci litewskiej w Polsce istotnŝ rolŝ odegraŝy zmiany terytorialne w paŝstwie i zmiana granic, porozumienia miŝdzy paŝstwami miŝdzy Moskwŝ i Warszawŝ. W ich wyniku na stosunkowo duŝy skalŝ rozpoczŝa siŝ repatriacja: mieszkajŝcy w ZSRR i w zajŝtych przez niŝ krajach (w tym takŝe na Litwie) Polacy i Ŭydzi, posiadajŝcy do poczŝtku II wojny ŝwiatowej obywatelstwo polskie, migrowali do Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a mieszkajŝcy w Polsce Litwini, Biaŝorusini i Ukraiŝcy musieli wyjechaŝ do sowieckiej Litwy, Biaŝorusi i Ukrainy. Jednak w praktyce repatriacja Litwinŝw nie doszŝa do skutku. Chcŝc jej uniknŝ, Litwini ukrywali swojŝ narodowoŝ. Ponadto struktury bezpieczeŝstwa obu paŝstw, walczŝce z podziemiem, chciaŝy zachowaŝ swo-

ich agentów wśród mniejszości narodowych, dlatego też nie popierali repatriacji zbyt usilnie.

Większość społeczności litewskiej w Polsce stanowili mieszkańcy zwarcie w okolicach Puńska i Sejn Litwini autochtoni, którzy w wyniku walk litewsko-polskich w l. 1919-1920 o przynależność państwów tych ziem znaleźli się w państwie polskim. Zarówno dla społeczności litewskiej tego regionu, jak i dla struktury narodowościowo-społecznej w ogóle ważne było porozumienie ZSRR i Niemiec z dn. 10 stycznia 1941 r., na mocy którego część Litwinów została przesiedlona na Litwę. Pod koniec II wojny światowej i tuż po jej zakończeniu tylko niewielu osobom udało się powrócić. Zmniejszenie się liczebności Litwinów na Suwalszczyźnie ułatwiło jej polonizację w późniejszym okresie.

Pozostali część społeczności litewskiej w Polsce tworzyli Litwini mieszkańcy w rozproszeniu. Podczas repatriacji (1944–1946, 1956–1957) do Polski przyjechało kilkanaście tysięcy Litwinów pod przykrywką polskiej przynależności narodowej lub potrafiących udowodnić posiadanie obywatelstwa polskiego. Osiedlili się oni w Polsce centralnej i zachodniej. W latach późniejszych działając w diasporze ośrodki litewskie uzupełnili – w wyniku migracji wewnętrznej – nowi członkowie (przede wszystkim młodzież litewska z okolic Puńska i Sejn, pracująca bądź studiująca w szkołach wyższych, a po ukończeniu studiów zamieszkała w tych ośrodkach miejskich).

Z powodu braku danych statystycznych, odzwierciedlających skąd narodowościowy ludności, trudno jest ustalić dokładną liczbę członków społeczności litewskiej. W l. 1944–2000 w oficjalnych publikacjach statystycznych nie podawano narodowości mieszkańców, przeważały tendencje w kierunku zmniejszania liczebności mniejszości narodowych. W pracach niektórych badaczy polskich, podejmujących problematykę litewską, liczba Litwinów jest także zaniżona. Jednak nie tylko nieobiektywne statystyki wskazywały na malejącą liczbę Litwinów. Zmniejszający się obszar litewski wskazywał na narastający proces polonizacji. Z drugiej strony, społeczność litewska była niewielka, przez całe dziesięciolecie nie była zasilona przez żadną falę imigracyjną. Dlatego też można stwierdzić, że w latach 1944–2000 liczba członków społeczności litewskiej w Polsce z 30 tys. zmalała do 15–16 tys.

O położeniu społeczno-ekonomicznym członków społeczności litewskiej w Polsce decydowała polityka rolna władz, ponieważ Litwini w większości byli rolnikami lub też byli związani z działalnością rolniczą.

Inaczej niż na Litwie sowieckiej, w Polsce zachowali się w rolnictwie sektor prywatny, dotowany przez państwo. Z tych dotacji skorzystała także część Litwinów, dlatego też gminy, w których oni zamieszkiwali, rozwijały się i w skali województwa zaliczały się do bardziej przynnych pod względem ekonomicznym.

W latach pięćdziesiątych XX w. w wyniku odwilży politycznej w Polsce przed Litwinami otworzyły się pewne możliwości rozwoju życia społeczno-kulturalnego. Zostało założone Litewskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, wydawano czasopismo „Aušra”, w okolicach Puńska i Sejna działało kilka szkół litewskich. Jednak działalność wszystkich instytucji litewskich kontrolowały władze polskie, narzucając ideologię komunistyczną i swoje poglądy polityczne. Mimo skomplikowanych warunków wśród społeczności litewskiej istniała działalność narodowa, podtrzymywana przez pojedyncze kontakty z emigrantami litewskimi zamieszkałymi w krajach demokratycznych na Zachodzie, a zwłaszcza docierającą nielegalnie do Polski literatura, spotkania z rodakami na ziemi puńskiej i obchodzone rocznice uroczyste narodowe (np., 16 Lutego). Bardziej swobodna atmosfera polityczna, w jakiej działała społeczność litewska w Polsce, miała wpływ także na Litwę radziecką, wzbudzając zainteresowanie ludności okupowanego kraju państwami Zachodu. Z powodu prowadzonej działalności narodowej społeczności litewska w Polsce była uciążliwa zarówno przez ubeków polskich, jak i sowieckich agentów bezpieczeństwa z Litwy, a struktury represyjne obu krajów nieraz uzgadniały swoje stanowisko wobec niej.

W roku 1989, po upadku systemu komunistycznego w kraju, Polska wyzwoliła się spod wpływów ZSRR i stała się państwem niezależnym i demokratycznym. Stopniowo zmieniała się też polityka wobec mniejszości narodowych, powoływano nowe instytucje do jej realizacji. Wykorzystując istniejące możliwości Litwini zaktywizowali działalność społeczno-kulturalną, dbali o oświatę w języku ojczystym. Jednak przeprowadzone wówczas reformy (zwłaszcza reforma oświatowa) mają negatywne skutki dla społeczności litewskiej. Należy stwierdzić, że sytuacja Litwinów w Polsce nie jest rozwiązana w sposób właściwy i stanowi problem – co prawda, nie państwowy, ale społeczny. Należy też podkreślić, że w tym okresie nasiliły się nastroje antylitewskie, zwłaszcza w skali lokalnej.

Ważnym czynnikiem, które umocniło pozycję społeczności litewskiej w Polsce, była restytucja niepodległości przez Litwę. Rozwój stosunków między obydwojema krajami spowodował, że ich mieszkańcy stają się problemami społeczności litewskiej w Polsce i polskiej na Litwie. Zawarte między obydwojema krajami oraz między poszczególnymi instytucjami umowy przewidują możliwość kultywowania tożsamości narodowej i dbanie o interes mniejszości narodowych na zasadach paritetu. Jednak w Polsce dotychczas nie ma bazy prawnej do adekwatnej realizacji tych porozumień.

Z języka litewskiego tłumaczyła Nijolė Birgelienė